

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Katedra archivnictví a pomocných věd historických

Diplomová práce

Bc. Markéta Hrdličková

Nobilitace v českých zemích za vlády Leopolda I. ve světle spisů české dvorské kanceláře

Ennoblement and its process in Czech lands during the reign of emperor Leopold I., based
on acts of Bohemian Court Chancellery

Praha 2022

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Zdeněk Hojda, CSc.

Děkuji především vedoucímu své diplomové práce Doc. PhDr. Zdeněku Hojdovi, CSc. za odbornou pomoc, konzultace a bezmeznou trpělivost. Dále děkuji Mgr. et Mgr. Leoši Zichovi za odborné rady a literaturu a pracovníkům I. oddělení Národního archivu v Praze za pomoc a zpřístupnění archivních materiálů.

Markéta Hrdličková

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 3. leden 2022

Markéta Hrdličková

Klíčová slova: *šlechta, nobilitace, česká šlechta, česká dvorská kancelář, Leopold I., heraldika, erb*

Klíčová slova (anglicky): *Nobility, Ennoblement, Czech Nobility, Bohemian Court Chancellery, Leopold I., Heraldry, Coat of Arms*

Abstrakt

Práce je zaměřena na nobilitační spisy české dvorské kanceláře za panování císaře Leopolda I. (1657–1705). Podrobněji se zabývá dobou panování, dějinnými událostmi, které jí předcházely a měly na ni vliv, stratifikací české šlechtické společnosti a v neposlední řadě nobilitačním řízením a jeho písemnostmi. Na konci je přiložen soupis povýšených osob v abecedním pořádku, přehled povyšovaných rodů a podrobnější katalog části fondu.

Abstract

This thesis is based on the research of files of Bohemian Court Chancellery during the reign of emperor Leopold I. (1657-1705). It resolves about the emperor Leopold and the events and affairs of his time, and those which preceded it and had a significant influence on the reasonings mentioned in the files and acts of ennoblement. It also contains chapters about nobility of the Lands of the Bohemian Crown, the process of ennoblements and its files. Addendum contains a list of ennoblement acts in alphabetical order regarding both persons and families.

Obsah

1. Úvod	10
2. Leopold I. a jeho doba	11
2. 1. Císař Leopold: <i>consilio et industria</i>	11
2. 2. Politická situace na kontinentě	13
2. 3. Hospodářská situace	14
2. 4. Úřady a státní správa	15
2. 4. 1. Pražské místodržitelství a česká komora	15
2. 4. 2. Česká dvorská kancelář a rada nad apelacemi	15
2. 4. 3. Moravský královský tribunál a moravský rentmistrovský úřad	16
2. 4. 4. Vrchní úřad a Slezská komora	16
2. 4. 5. Centrální úřady	16
2. 4. 6. Městské úřady, honorace a inteligence	17
2. 5. Válečné události	17
2. 5. 1. Dědičný nepřítel křesťanstva	17
2. 5. 1. 1. Hradba západu	18
2. 5. 1. 2. Krvavá řež u svatého Gottharda	19
2. 5. 1. 3. Obléhání Vídně	20
2. 5. 1. 4. Bitva u Slankamene	21
2. 5. 1. 6. Bitva u Zenty a osvobození Uher	21
2. 5. 2. Války s Francií a v Nizozemí	22
2. 5. 3. Povstání a rebelie	23
2. 5. 3. 1. Wesselényiho spiknutí	24
2. 5. 3. 2. Thököly a kurucké povstání	25
2. 5. 3. 3. Počátky povstání Ference II. Rákócziho	25
3. Šlechta	27
3. 1. Dosavadní bádání	27
3. 2. Stratifikace šlechty	27
3. 2. 1. Předbělohorské období	28
3. 2. 2. Změny po Bílé hoře	29
3. 3. Jak se stát šlechticem	31
3. 4. Nobilitační řízení	32
3. 4. 1. Žádost	32

3. 4. 2. Úřední řízení	33
3. 4. 2. 1. Erbovní cenzura	33
3. 4. 2. 2. Taxy	35
3. 4. 3. Vyhotovení originálu a expedice	36
3. 4. 3. 1. Originály listin, jejich soupisy a opisy	37
4. Fond České dvorské kanceláře	40
4. 1. Nobilitační složky	40
4. 1. 1. O fondu a jeho historii	40
4. 1. 2. Současný stav	41
4. 1. 3. Jazyk a písmo	42
4. 1. 4. Druhy diplomatického materiálu	43
4. 1. 4. 1. Žádost	44
4. 1. 4. 1. 2. Doklady a přílohy	45
4. 1. 4. 1. 2. 1. Doklad o řádném zplození	45
4. 1. 4. 2. 1. 2. Doklad o řádném chování	45
4. 1. 4. 1. 2. 3. Doklad o studiu	45
4. 1. 4. 1. 2. 4. Doklad o měšťanském právu	45
4. 1. 4. 1. 2. 5. Doklad o službě v armádě	46
4. 1. 4. 1. 2. 6. Jiné doklady	46
4. 1. 4. 1. 2. 7. Obrazové přílohy	46
4. 1. 4. 1. 2. 8. Opisy listin	47
4. 1. 4. 1. 2. 9. Doklad o zaplacení	47
4. 1. 4. 2. Žádost o inkolát	48
4. 1. 4. 3. Koncept inkolátu	48
4. 1. 4. 4. Koncept intimátu k inkolátu	48
4. 1. 4. 5. Přednesení	49
4. 1. 4. 6. Koncept nobilitace	49
4. 1. 4. 7. Koncept intimátu k nobilitaci	55
5. Nobilitování	56
5. 1. Rody	57
5. 1. 1. Staré rody	57
5. 1. 2. Nové rody	57
5. 2. Sociálně-profesní struktura nobilitovaných	58

5. 2. 1. Úředníci	60
5. 2. 2. Vojáci	61
5. 2. 3. Inteligence a duchovní	62
5. 2. 4. Ostatní	63
6. Erbovní znamení	65
6. 1. Vojáci a jejich erby	66
6. 2. Jiná znamení související s povoláním	68
6. 3. Mluvící znamení	69
6. 4. Patriotismus a vděk císaři	70
6. 5. Zvláštní znamení	71
6. 6. Rodové záležitosti	72
7. Závěr	73
8. Seznam použité literatury	78
8.1. Literatura	78
8.2. Seznam použitých pramenů	82

Přílohy

1. Úvod

Následující práce si klade za cíl vyplnit mezeru mezi zpracovanými nobilitacemi z české dvorské kanceláře vydanými za císařů Ferdinanda III. a Josefa I. a zkompletovat tak řadu od Ferdinanda II. až po Marii Terezii. Současně se tato práce stane základem katalogu nobilitačních spisů ČDK pro 1. oddělení Národního archivu v Praze.

Slovo „nobilitace“ v názvu práce je v následujících kapitolách pojímáno v širším slova smyslu, tedy nikoli pouze jako povýšení do šlechtického stavu, ale i jako stoupání po pomyslném žebříčku šlechtické hierarchie vzhůru, čemuž odpovídá i šíře materiálu, kde nebyl brán v potaz původní stav povyšovaného, ale pouze stav, do něžž byl povyšován.

Časový rozsah je dán již v názvu práce a je jím doba panování císaře Leopolda I., tedy od 2. dubna 1657, kdy zemřel Leopoldův otec Ferdinand III., až do 5. května 1705, kdy Leopolda nahradil jeho syn Josef I. Tematickým rozsahem jsou nobilitace vydané českou kanceláří pro české země a na říšskou, potažmo rakouskou kancelář nebyl brán zřetel. Pramennou základnou jsou proto převážně spisy z fondu ČDK 1. oddělení Národního archivu a k nim komparativně tzv. Saalbuchy uložené tamtéž.

Cílem celé práce je pak podat zprávu o nobilitovaných, jejich sociálních a profesních poměrech a jejich rodinných vazbách, čemuž předchází popis doby panování Leopolda I. se všemi jeho specifiky a dále ještě podrobnější přehled událostí a skutečností, které jsou často zmiňovány mezi důvody k nobilitaci, ať se již jedná o války a bitvy nebo úřady. Dále je nastíněn diplomatický rozbor nobilitačního spisu a jeho součástí a pokus o rekonstrukci průběhu nobilitačního řízení a jeho zvláštností oproti jiným úředním jednáním. Stranou nezůstaly ani otázky heraldické.

Konkrétním výstupem je pak zhodnocení a rozbor získaných informací, statisticky pojatý přehled nobilitovaných osob a rodů a podrobnější katalog prvních 10 kartonů jako reprezentativní vzorek pro osvětlení souvislostí.

2. Leopold I. a jeho doba

Leopold I. seděl na českém trůnu celých 48 let a jediným naším panovníkem, který ho překonal – a to o úctyhodných 20 let – byl František Josef I. o téměř dvě století později. Na anglickém trůnu se za tu dobu vystřídalo šest panovníků, na španělském trůnu tři, na polském pět a osmanských sultánů bylo dokonce sedm. Jediným jeho současníkem, který ho dobou vlády překonal, byl jeho vlastní bratranec, král Ludvík XIV., který vládl celých 72 let (měl ovšem v tomto směru značnou výhodu, když na trůn nastupoval již jako čtyřletý¹).

Přes to přese všechno bývá období jeho vlády poměrně často přehlíženo a opomíjeno. Dějepisáři na středních školách a gymnáziích jeho vládu pomíjejí takřka úplně, říká, že byla pro naše dějiny nezajímavá. Na vysokých školách se jeho vláda odbude maximálně jednou přednáškou. Důvody jsou prosté – ačkoli Leopoldovi jeho vláda rozhodně nepřišla klidná, ve výsledku se toho mnoho nezměnilo. Nezískal ani neztratil žádné území. Neúčastnil se osobně žádné bitvy.. Kromě základů Schönbrunnu, který ovšem dostavěla do nynějšího lesku až jeho vnučka, nepostavil žádnou výraznou a významnou stavbu.

Přesto nebyla doba jeho vlády bezvýznamná – po útrapách třicetileté války se začala opět vzmáhat ekonomika, hospodářství i řemesla. Česká města i šlechta ze sebe pomalu smyly cejch odbojných rebelů a vrátily se na výsluní panovnickovy přízně. Udatní válečníci ve službách Habsburské monarchie mnohokrát dokázali zvítězit i tam, kde to současníci považovali za nemožné. Zdánlivě neporazitelná osmanská armáda, která ohrožovala i samé srdce Evropy, byla nejednou poražena a nakonec zahnána po víc než století trvající okupaci z většiny Evropy pryč. Jak hlásá nápis na Leopoldově rakvi v kapucínské kryptě ve Vídni, to on byl ten, který donutil Turky žadonit o mír.

2. 1. Císař Leopold: *consilio et industria*

Radou a pílí – to si Leopold zvolil za své osobní heslo a přesně tím se i řídil. Strávil většinu času na trůnu, který neměl dostat, vedením válek, které si nepřál a řešením problémů, které nezavinil. Již jeho současníci oceňovali pílí, s jakou se Leopold účastnil vládnutí, jak vyřizoval spisy a poskytoval audience.² Historici zase často oceňují, jak dobře

¹

KOVAŘÍK, Jiří, Ludvík XIV., Život, doba a války krále Slunce. Třebíč, 2013, s. 30-32.

²BŮŽEK, Václav, SMÍŠEK, Rostislav (eds.), Habsburkové. Země Koruny české ve středoevropské monarchii. Praha, 2017, s. 687.

si dokázal najít odborníky a rádce, ať již šlo o vojenské velitele, jako byli Raimundo Montecuccoli nebo princ Evžen, nebo o rádce a úředníky, jako byli Johann Weikhard von Auersperg nebo Václav Eusebius Popel z Lobkovic.³

Osobnosti a době císaře Leopolda se věnovali např. Linda Lee Freyová v několika svých pracích, jako např. Pozdní léta Leopolda I. a jeho dvora, nebo John P. Spielman, jehož monografie *Leopold I of Austria* vyšla v německé verzi s proslaveným titulem „K moci nezrozen“, který měl charakterizovat Leopolda i jeho vládu. Z českých prací je na místě zmínit novější monografii z produkce nakladatelství Paseka od Jiřího Mikulce, *Leopold I.: život a vláda barokního Habsburka*.

Leopold Ignác se narodil jako druhý syn Ferdinanda III. a jeho první ženy Marie Anny Španělské. Vyrůstal s tím, že jeho údělem bude pravděpodobně církevní kariéra, stejně jako tomu bylo u jeho strýce Leopolda Viléma.⁴ K vládě v habsburských zemích byl vychováván jeho starší bratr Ferdinand IV., ale i Leopoldova výchova se ubírala téměř stejnou cestou podle příručky *Princeps in compendio* z roku 1632, podle níž byli vychováváni i jiní chlapci habsburského rodu.⁵ Když jeho bratr v červenci 1654 zemřel, měl Leopold jen velice krátký čas na to, aby se od svého otce naučil to, co se Ferdinand IV. učil téměř celý život, a to jak vládnout tak velké monarchii, jako byla ta podunajská.⁶

Obecně o něm historiografie soudí, že byl nevýrazným a neprůbojným člověkem, ale ani jeho současníci se neshodli v hodnocení jeho povahy.

Benátští vyslanci i Francouzi přítomní při dvoru chválí jeho ctnosti, jako píli a zbožnost, ale jiní jeho současníci ho neváhají kritizovat – mimo jiné za přílišné spoléhání se na božskou prozřetelnost a milost.⁷

Stejně nejednotní v názoru na jeho osobu a charakter jsou i pozdější historiografové.⁸

Pokud nebudeme příliš věřit známému popisu z knihy *Cestopis* od osmanského učenice Evliyi Çelebiho, který byl ovšem znám svým sklonem k přehánění,⁹ byl podle popisu svých současníků Leopold spíš menší štíhlé postavy, bledé pleti, jasného pohledu a

³KALISTA, Zdeněk (ed.), *Korespondence císaře Leopolda I. s Humprechtem Janem Černínem z Chudenic*. Díl I. Praha, 1936, s. 13.

⁴MIKULEC, Jiří, *České země v letech 1620-1705*. Praha, 2016, s. 326.

⁵BŮŽEK, Václav, SMÍŠEK, Rostislav (eds.), *Habsburkové. Země Koruny české ve středoevropské monarchii*. Praha, 2017, s. 147.

⁶MIKULEC, J., c. d., s. 327.

⁷KALISTA, Z., c. d., s. 11-12.

⁸KALISTA, Z., c. d., s. 10-16.

⁹BŮŽEK, V., *Habsburkové...*, s. 685.

s výrazným odulým spodním rtem, určujícím rysem většiny členů habsburského rodu. Tento rys, který mu prý dle některých pozorovatelů dodával dojem prostoduchosti a slabomyslnosti, mu ztěžoval výslovnost a někteří vyslanci si stěžovali, že je mu špatně rozumět. Stejně tak byl ale Leopold známý svým velice špatně čitelným a místy velice nejednoznačným rukopisem.¹⁰

Stejně jako jeho otec byl Leopold nejen milovníkem hudby, ale i jejím autorem; uvádí se, že napsal až 155 skladeb, z větší části duchovní hudby. V dopisech, které posílal Heřmanu Černínovi do Benátek, se často zmiňuje o tom, jaké představení se u dvora odehrálo a jestli by mu Černín nemohl sjednat služby toho či onoho hudebníka.¹¹ Další, co Leopold velmi miloval a čeho se často dokonce i sám účastnil, byla různá divadelní či baletní představení pořádaná u dvora.¹²

Krom toho byl i vášnivým lovcem a střelcem, o čemž svědčí i to, že řada listin je datována na loveckém záměčku v Laxenburku.

2. 2. Politická situace na kontinentě

Po konci třicetileté války se podunajská monarchie octla takřka mezi dvěma mlýnskými kameny.

Na západě si na různá území patřící Habsburkům (ať již těm rakouským či těm španělským) brousil zuby Král Slunce, ač – či snad právě proto – sám po matce z habsburské krve. Ludvík XIV. se rozhodl, že velmocenské politice Francie by prospělo získat zpět co nejvíc území, která kdy k Francii patřila a to v tzv. *La guerre des Réunions*. Pro Leopolda to znamenalo ve výsledku v podstatě ztrátu Alsaska, a že se musel zavázat, že svým španělským příbuzným neposkytne přímou vojenskou pomoc proti Francii. Ke konci Leopoldovy vlády se situace ještě více zkomplikovala úmrtím Karla II. Španělského, který ani z jednoho ze svých dvou manželství nezanechal dědice. Na španělský trůn si činil nárok jak Ludvík, který zařídil, aby Karel před smrtí jmenoval jako svého nástupce Filipa z Anjou, Ludvíkova prasynovce, ale i Leopold, a to jménem svého mladšího syna Karla, budoucího císaře Karla VI.¹³

Na druhé straně, na jihovýchodě Evropy, ležel druhý mlýnský kámen v podobě Osmanské říše. Ta se sice po konci tzv. Patnáctileté války a podepsání Žitvatorockého míru

¹⁰KALISTA, Z., c. d., s. 41.

¹¹Např. KALISTA, Z., c. d., s. 70 a 180-181.

¹²Např. KALISTA, Z., c. d., s. 75, české země, s. 330.

¹³MIKULEC, J., c. d., s. 332-335.

v roce 1606 potýkala s vlastními vnitřními problémy a soustředila své síly na válku se Safiovskou Persií¹⁴. Až do zavraždění Kösem Sultana a nástupu Köprülüovců osmanská říše spíše sbírala síly, ale po roce 1656 se opět obnovily její dobovačné snahy směřované vůči křesťanským státům Evropy. Ačkoli se konflikty mezi Habsburskou a Osmanskou říší v první polovině 17. století omezovaly jen na drobné příhraniční šarvátky, naučila se uherská šlechta, stejně jako ta sedmihradská, argumentovat tureckým nebezpečím kdykoli něco chtěla nebo potřebovala s plným vědomím toho, že císař prostě musí ustoupit.¹⁵

V podstatě celé 18. století v jižní a východní části Evropského kontinentu bylo jako soudek se střelným prachem neprozřetelně postaveným poblíž otevřeného ohniště. Uherští, sedmihradští i chorvatští velmožové jako by si předávali zápalnou šňůru od onoho pomyslného soudku a jen co císař jakž takž uhasil jedno povstání, už doutnalo druhé. Více k povstáním v Uhrách viz následující oddíly.

2. 3. Hospodářská situace

Hospodářská situace po třicetileté válce byla více než tristní: mnoho půdy zůstávalo ladem, celé vesnice se vylidnily nebo lehly popelem. Neustálé konflikty, které provázely Leopoldovu vládu od počátku až do konce, vyčerpávaly nejen státní pokladnu, ale i jednotlivá královská města, šlechtice podílející se na válce a konečně i celý evropský venkov, který odnášel neustálé přechody vojsk snad nejvíce ze všech.

Za dob Leopoldovy vlády se v našich zemích pomalu stahovala mračna nad cechy a jejich monopolem nad řemeslnou výrobou. Nejprve jim rostla konkurence v podobě vrchnostenského velkostatkového podnikání a na sklonku Leopoldova panování ji začaly vážně ohrožovat myšlenky merkantilismu. Ten bývá ve Francii dle svého prvního významného představitele nazýván „colbertismus“, dle Jean-Baptisty Colberta, který byl od r. 1665 francouzským ministrem financí. V monarchii se užívá spíše termínu „kameralismus“ a jeho zásadní myšlenka spočívá v tom, že je třeba se soustředit na export, hlavně hotových produktů, a dovážet pouze suroviny a luxusní zboží, které nelze vyrobit na vlastním území a které bude zatížené daní a clem. Tím pádem se většina domácího kapitálu udrží v oběhu uvnitř státní ekonomiky.¹⁶ První myšlenky kameralismu v našich zemích se objevily již v počátcích Leopoldovy vlády a stojí za nimi hlavně jména jako Philipp Wilhelm von Hörnick, Wilhelm von Schröder a hlavně Johann Joachim Becher,

¹⁴BŮŽEK, BŮŽEK, V., Habsburkové..., s. 93-95.

¹⁵MIKULEC, J., c. d., s. 336-337.

¹⁶MIKULEC, J., c. d., s. 280-284.

ovšem plně rozvinout se mohly merkantilistické myšlenky až v dobách vlády Leopoldových synů a dalších panovníků.¹⁷

Hlavní položka ve státních výdajích Leopoldovy vlády, totiž válka s Turky, však nikoli jenom peníze polykala¹⁸, ale mnohé příležitosti i generovala.¹⁹ Bylo mnoho osob, zvláště měšťanů, ale i šlechticů, kteří na válce vydělali velké peníze. Ovšem ukazuje se, že vzestup „obchodnické“ a „podnikatelské“ šlechty měl ještě teprve přijít.²⁰

2. 4. Úřady a státní správa

2. 4. 1. Pražské místodržitelství a česká komora

Místodržící byli poprvé pověřeni správou po Bílé hoře, když z Prahy do Vídně odjel Karel z Lichtenštejna, který byl do té doby ve funkci královského místodržitele. Sbor místodržících se skládal z nejvyšších zemských úředníků. **Místodržitelská kancelář** již nebyla jen pobočkou královské kanceláře, ale měla své vlastní kompetence a vlastní instrukce. Dále je nutno zmínit ještě **vojenskou expedici**, která vznikla z původně samostatně působícího generálního válečného komisariátu.²¹

Finanční správu v království zajišťovala **česká komora**.²²

2. 4. 2. Česká dvorská kancelář a rada nad apelacemi

Česká (dvorská) kancelář byla nejvyšším orgánem samostatného českého státu a od roku 1624 trvale sídlila ve Vídni. V jejím čele stál nejvyšší kancléř, kterého jmenoval panovník na pět let podle ustanovení Obnoveného zřízení zemského. A i když byl podle něj až šestým nejvyšším úředníkem, fakticky držel v rukou nejvyšší moc díky své přítomnosti v blízkosti panovníka a výsadnímu postavení a kompetencím české dvorské kanceláře. On a místokancléři byli také členy **české dvorské královské rady**. K původním již beztak značně širokým kompetencím české dvorské kanceláře přibyly podle Obnoveného zřízení

¹⁷BERENGER, Jean, *Finances et Absolutisme autrichien dans la seconde moitié du XVIIème siècle*. Lille-Paris, 1975, s. 256-267; BŮŽEK, Václav, SMÍŠEK, Rostislav (eds.), *Habsburkové. Země Koruny české ve středoevropské monarchii*. Praha, 2017, s.453-454.

¹⁸tamtéž, s. 332-363.

¹⁹tamtéž, s. 279-282.

²⁰Viz např. ŽUPANIČ, Jan, *Nižší šlechta dědičných zemí a Uherska ve srovnávací perspektivě*. In: KOVAČKA, Miloš, AUGUSTÍNOVÁ, Eva, MARUNA, Maroš, *Zemianstvo na Slovensku v novoveku*, část 1. Martin, 2009, s. 25-28.

²¹HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, JANÁK, Jan, DOBEŠ, Jan, *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*. Praha, 2005, s. 126, BŮŽEK, Václav, SMÍŠEK, Rostislav (eds.), *Habsburkové. Země Koruny české ve středoevropské monarchii*. Praha, 2017, s. 426.

²²HLEDÍKOVÁ, Z., c. d., s. 129.

ještě pravomoci soudní, což vedlo k rozšíření jejího personálního obsazení: krom **kancléře** a **místokancléře** měla osm **radů** (dva z panského stavu a šest stavu rytířského nebo z řad učenců), několik **sekretářů** a další kancelářský personál.²³

Apelační soud či rada nad apelacemi byl od roku 1644 nejvyšším soudem království, s výjimkou možnosti odvolat se k české dvorské kanceláři, nikoli již jen jako odvolací instance pro městské soudy. V jeho čele stál **prezident nad apelacemi** a k sobě měl nejméně 13 **apelačních radů**, kteří byli původně jmenováni podle stavovského klíče.²⁴

2. 4. 3. Moravský královský tribunál a moravský rentmistrovský úřad

Moravský královský tribunál se ustavil jako kolegiální orgán pro správu Moravy po smrti kardinála Ditrichštejna. Instrukce pro tento úřad, občas nazývaný i královský úřad zemského hejtmana, byla z roku 1636. Tribunál se skládal z **hejtmana**, **kancléře**, dvou **přisedících (asesorů)**, dvou **sekretářů** a dalšího kancelářského personálu. Od roku 1646 sídlil tribunál stabilně v Brně. Na rozdíl od českého místodržitelství měl tribunál na starosti i soudní agendu.

Moravský **rentmistrovský úřad** zajišťoval na Moravě finanční správu na stejné úrovni, jako v Čechách komora.²⁵

2. 4. 4. Vrchní úřad a Slezská komora

Správu ve Slezsku zajišťoval **Nejvyšší** nebo **Vrchní úřad (Oberamt)**, který se vyvinul z úřadu zemského hejtmana a jeho kanceláře a skládal se z **hejtmana**, **kancléře** a **radů** a sídlil ve Vratislavi. V polovině 17. století se v opavském a krnovském knížectví vyvinuly **úřady zemských hejtmanství**, které ovšem fungovaly jen do r. 1675.²⁶

Finanční agendu obhospodařovala **Slezská komora**.²⁷

2. 4. 5. Centrální úřady

Jedním z nejdůležitějších orgánů centrální správy byla **tajná rada**, v níž se nalézali zástupci všech nejvyšších úřadů. S tím, jak se zvyšoval počet jejích členů, který v době Leopolda I. dosáhl až k 60, se ovšem značně snižovala její usnášeníschopnost.

²³tamtéž, s. 122-124.

²⁴tamtéž, s. 124.

²⁵HLEDÍKOVÁ, Z., c. d., s. 129, BŮŽEK, V., Habsburkové...s. 426-427.

²⁶HLEDÍKOVÁ, Z., c. d., s. 128-129, BŮŽEK, V., Habsburkové..., s. 427.

²⁷HLEDÍKOVÁ, Z., c. d, s. 129.

Dvorská válečná rada ještě nebyla úplně centrálním úřadem a její činnost byla úzce vázána na činnost **generálního válečného komisariátu** a v otázkách peněz i na **dvorskou komoru**, která zařizovala finanční záležitosti na centrální úrovni.²⁸

2. 4. 6. Městské úřady, honorace a inteligence

V čele městské správy stála městská rada, která se skládala z **purkmistra (primase** nebo **primátora)**, tedy předsedajícího radního a ostatních **radních**. Královský či vrchnostenský dohled ve městech zajišťoval **královský rychtář**, v Praze pak **královský hejtmán**. Radě byla k dispozici **městská kancelář** sestávající se z **městského (radního) písaře**, který se v případě Starého Města pražského nazýval **městský kancléř**, v případě větších měst i z dalších písařů a z dalšího kancelářského personálu.

V rámci správy větších měst je nutno zmínit ještě specializované úřady, jako např. **šestipanský** (pro správu obecního jmění), **osmipanský** (pro vaření piva) nebo **desetipanský** (pro správu dluhů do sta kop grošů).²⁹

2. 5. Válečné události

Ačkoli Leopolda popisovali jeho současníci jako člověka s mírnou a nevýbojnou povahou,³⁰ byl nakonec – ač nikoli svou vinou – jedním z těch panovníků, jejichž vláda byla plná válek, rebelií, spiknutí a různých jiných konfliktů. Tento moment se nakonec ukázal jako určující v rámci žádostí o nobilitace. Následující události jsou pouhým stručným přehledem a jsou řazeny nikoli chronologicky, ale tematicky, aby se v nich dalo lépe orientovat dle charakteru a danou událost bylo možno jednodušeji a rychleji najít. Z toho důvodu jsou zahrnuty i události, které sice Leopoldově vládě často i značně časově předcházely, ovšem měly značný vliv na situace, v nichž se ocitl, a často byly zmiňovány v žádostech o povýšení.

2. 5. 1. Dědičný nepřítel křesťanstva

Leopoldovým největším a nejméně zarytější nepřitelem byl Turek – Osmanská říše, která se jako by probrala po dlouhém spánku a chtěla si ozkoušet své nově nabroušené zuby ukusováním území křesťanských vládců Evropy.

²⁸HLEDÍKOVÁ, Z., c. d., s. 119-120, BŮŽEK, V., Habsburkové..., s. 691, 694-700.

²⁹HLEDÍKOVÁ, Z., c. d., s. 214-220.

³⁰MIKULEC, J., c. d., s. 326.

Sultán Mehmed IV. spolu s velkovezíry z rodu Köprülü dokázal ukončit vnitřní rozkoly v Osmanské říši, stabilizovat její hospodářskou situaci a mohl si tak dovolit vyrazit opět do Evropy. Prostředkem k tomu se stalo povstání části sedmihradské šlechty v roce 1660, které vojensky podpořil a které skončilo smrtí Jiřího II. Rákócziho.

2. 5. 1. 1. Hradba západu

Velký Varadín – v současnosti Rumunská Oradea – byl jednou z nejdůležitějších pevností, protože se nalézal na hranici Sedmihradského knížectví a uherského území, které ovládali Turci. Byl součástí jakési pomyslné linie opevněných měst – od Velkého Varadína přes Jáger, Ostřihom a Komárno až k Rábu, v druhé linii pak Nové Zámky a za nimi ještě Leopoldov a Nitra.

Nejprve se Turci pokoušeli o dobytí Velkého Varadína v roce 1598, ale neúspěšně, a po podpisu dohody roku 1606 připadlo město Sedmihradsku. Další pokus proběhl v roce 1660, který byl díky záškodníkům ve městě úspěšný – a Turci město drželi až do roku 1692. Obsazením Velkého Varadína dali Turci jasně najevo, že už nehodlají sedět s rukama v klíně. Z Oradei není nijak daleko ani k našim hranicím, natož k hlavní frontové linii na Dunaji – a Turci se tak usadili „téměř před branami“ císaři Leopoldovi, který tehdy panoval necelé tři roky. Leopold nestál o konflikty, takže se snažil za každou cenu udržet mír, ale o tři roky později ho Osmané vlastně postavili před hotovou věc přímým vyhlášením války.

Netrvalo dlouho a padly i další pevnosti, které měly Evropu před tureckým nebezpečím chránit. V září 1663 to byly Nové Zámky, nedlouho po nich i Nitra. O obléhání Nových Zámek, které se zoufale snažil více než šest týdnů udržet Adam Forgács, syn tehdejšího uherského palatina, píše i císař Leopold Černínovi do Benátek.³¹ Zatímco Forgács marně doufal, že jim přijdou na pomoc posily, Montecuccoli se pomalu stahoval k případné obraně Vídně – až nakonec 24. září velitel Nových Zámek kapituloval a vydal pevnost Turkům výměnou za umožnění odchodu všech vojáků a žen z pevnosti do Komárna. Tím měli Turci volnou cestu nejen na Slovensko, ale i na Moravu.³² Zprávy o tom, jak osmanští nájezdníci pustoší moravská města, zabíjejí a zotročují obyvatele a drancují vše, na co padne jejich zrak, vyděsily i obyvatele Prahy. Jednalo se především o polovojenské oddíly martalovců, jejichž hlavním úkolem bylo děsit obyvatele a opatřovat zásoby hlavnímu vojsku, ale na Moravu tenkrát pronikla i menší, zhruba šestitisícová armáda, která se

³¹KALISTA, Z., c. d., s. 180-183.

³²MIKULEC, J., c. d., s. 337-338.

dostala až k Hodonínu nebo Uherskému Brodu.³³ Turecká armáda se nezatěžovala s obléháním nebo dobýváním větších měst, ale o to víc se zaměřovala na plundrování venkova. Do čela jeho obrany se postavil Ludvík Raduit de Souches a opět se mu podařilo úspěšně ubránit proti nájezdníkům, stejně jako při jeho slavném brněnském vítězství.³⁴

2. 5. 1. 2. Krvavá řež u svatého Gottharda

Pád Nových zámků a několika dalších klíčových pevností našťestí probudil evropské vládcy z jejich snu o tom, že Turek není nebezpečný, nebo pokud ano, tak je ještě daleko a není to jejich problém. Na pomoc Leopoldovi tak poslali jednotky nebo alespoň finance panovníci z Říše, papež a dokonce – poprvé a naposled – i Ludvík XIV. Celkově se tak jednalo o zhruba 40 000 mužů, kterým velel hrabě Raimundo Montecucoli – slavný vojevůdce a vojenský teoretik a budoucí reformátor habsburské armády.

Shromáždil vojsko u řeky Ráby poblíž Mogersdorfu³⁵, protože věděl, že tudy budou muset Turci projít. Osmané v zákruzech řeky našli místo, které bylo nejvhodnější na stavbu pontonových mostů k přechodu přes řeku – a toho se rozhodl Montecucoli využít. K prvním šarvátkám došlo již 31. července, ale hlavní bitva začala až s úsvitem 1. srpna. V bitvě se vyznamenalo několik velitelů, mezi jinými i Jan Špork. Ten si po bitvě rovnou napsal prezidentovi dvorské válečné rady o jmenování generálem jezdeckva a následně i o povýšení rovnou do hodnosti říšského hraběte.

Ačkoli byla přesila osmanské armády pod vedením velkovezíra Fazila Ahmeda Köprülüzade paši téměř dvojnásobná oproti spojeným silám tzv. Rýnské ligy, skončila bitva drtivým vítězstvím křesťanských vojsk. Ti v bitvě přišli o necelé dva tisíce mužů, zatímco ztráty Osmanů byly téměř čtyřnásobné, a to hlavně z řad elitní jízdy sipáhiů a janičářů.

Habsburská propaganda drtivého vítězství využívala plně ve svůj prospěch, včetně definitivního zboření mýtu o neporazitelnosti Osmanů.³⁶

O tom, jak drtivá porážka to byla, hovoří i to, že v nobilitačních spisech se o bitvě u Mogersdorfu hovoří zásadně jako o „krvavé řeži u Sv. Gottharda“. Možná i proto někteří – hlavně uherští magnáti – přijali tak špatně zprávy o uzavření Vasvárského míru, který překřtili na „ostudný“ nebo „potupný“, který mimo jiné potvrzoval Turkům jejich

³³tamtéž, s. 216-218.

³⁴BŮŽEK, V., Habsburkové..., s. 156.

³⁵Dnes městys v Rakousku v okrese Jennersdorf.

³⁶BŮŽEK, V., Habsburkové..., s.160-161.

dosavadní územní zisky a nechával v jejich rukou i dobyté pevnosti včetně Nových Zámků.

2. 5. 1. 3. Obléhání Vídně

Vasvářský mír, tak narychlo sjednaný a pro Habsburky nepřilíš výhodný, nebyl řešením konfliktu s Turky, jen jeho jedné etapy. Zajistil monarchii sice mír na téměř 20 let, ale jednalo se o mír křehký, draze vykoupený, a hlavně jen dočasný. Po smrti velkovezíra Ahmeda Köprülü paši nastoupil na jeho místo v roce 1676 Kara Mustafa, adoptovaný syn rodiny Köprülü, tou dobou dědičných velkovezírů. Kara Mustafa paša se rozhodl, že nastal čas na další fázi války s bezvěrci a chtěl využít toho, že se Habsburská monarchie musí potýkat s vnitřními problémy, kdy část jejího území okupoval tzv. kurucký král Thököly, kterého Vysoká Porta více či méně otevřeně podporovala a tím, že větší část habsburského vojska tou dobou bojovala s Francouzi na Rýně.

V létě roku 1683 se osmanské vojsko, posílené o oddíly vazalských států a uherských povstalců, čítající tak téměř 100 000 vojáků, objevilo před Vídní. Leopold i s dvorem a představiteli nejvyšších úřadů musel z města uprchnout. Mnozí mu to tenkrát zazlívali a považovali to za zbabělost, ale císař neměl na vybranou. Pro Evropu by bylo dost zlé, kdyby padlo hlavní město monarchie, ale kdyby padl do rukou mohamedánských nevěřících psů – jak je s oblibou nazývali soudobí spisovatelé – sám císař byla by to jednoznačně morální prohra.³⁷

Vojenské velení Vídně převzal hrabě Starhemberg, do čela civilní správy císař jmenoval hraběte Kašpara Zdeňka Kaplíře ze Sulevic. Oba se o obranu města starali svědomitě a dalo by se říct, že byli nad očekávání úspěšní, ale Vídeň – přes všechny úpravy, které byly učiněny ve vzpomínce na obléhání Turky r. 1529 – se příliš dlouho bránit nedá. Ztráty v řadách obránců dosahovaly víc než poloviny, velice brzy začaly docházet zásoby potravin i střelného prachu. Proslulé turecké dělostřelectvo *Topçu Ocağı* i neméně obávaní sapéři *Lağımçı Ocağı* odváděli svou práci a několikrát během pár dnů hrozilo, že Turci prolomí hradby a vniknou do města. Vídeňané se ubránili 18 velkým útokům, ale všem muselo být jasné, že dlouho již nevydrží. A v té chvíli, 12. září 1683 – takřka za minutu dvanáct – se objevila armáda svolaná na popud papeže a vedená polským králem Janem III. Sobieským, který po skončení Polsko-Osmanské války na jaře podepsal s Leopoldem vzájemnou smlouvu o pomoci proti Turkům. Útok proslulých okřídlených husarů na

³⁷MIKULEC, J., c. d., s. 222-224.

velkovezírův tábor byl tak efektní, že se ustupující Turci dali na bezhlavý úprk. Karu Mustafu stál tento neúspěch nejprve pozici a poté i život. Tři měsíce po bitvě, 25. prosince 1683, byl na sultánův příkaz v Bělehradu uškrčen hedvábnou šňůrou – způsobem, kterým se popravovalo na přímý příkaz sultána tak, aby nebyla v jeho jméně prolita krev. Stejným způsobem byl popraven i jeho nástupce v úřadu, Sali Sulejman paša, který prohrál druhou bitvu u Moháče o 4 roky později.

2. 5. 1. 4. Bitva u Slankamene

Bitva u Vídně znamenala obrat v této části války. Osmanské armádě jako by přestalo přát štěstí. Habsburská diplomacie uspěla s naléháním u ostatních křesťanských vládců, podařilo se jí spojit vojska se Svatou Ligou iniciovanou papežem Inocencem XI. a císařská armáda postupovala od jednoho vítězství k druhému. Nejprve dobyli zpět Budín a pak – alespoň na čas – Bělehrad, a o rok později i Skopji. Pak se korouhvička štěstí opět otočila a Bělehrad byl znovu ztracen. Na to konto se jim rozhodl zkřížit plány na další expanzi Ludvík Vilém I. Bádenský zvaný Türkenlouis nebo Štít říše, starší bratranec Evžena Savojského a neméně slavný turkobijec.

Obě armády na sebe narazily na březích Dunaje, ale ani jeden ze soupeřů se neměl k útoku. Turci čekali na příjezd své tatarské jízdy a Ludvík Vilém se snažil zajistit si lepší pozici. Stáhl armádu k vesnici Slankamen³⁸, kde by měl lepší možnost se opevnit, a zároveň se snažil vyprovokovat Osmany k útoku. K tomu došlo 19. srpna 1691. Zprvu měli Osmané značně navrch, ale poslední zoufalý pokus Ludvíka Viléma se ukázal být úspěšným a situace se začala obracet. Když pak padl i sám velkovezír Köprülü Fazil Mustafa paša, osmanská morálka vzala za své spolu s ním a zbytky tureckého vojska se daly na zoufalý úprk. I tato bitva je v žádostech o nobilitaci označována často jako „krvává řež“.

2. 5. 1. 6. Bitva u Zenty a osvobození Uher

Síly Osmanů a protiturecké koalice se střetly ještě několikrát. Vrtkavá Fortuna přála chvíli tomu a chvíli onomu vojsku. Sultán Mustafa II., který roku 1695 nastoupil po svém strýci Ahmedovi II., se snažil dobýt zpět území v Sedmihradsku a v Uhrách, která postupně ztráceli již od 80. let. Vojsko, které shromáždil, čítalo opět téměř sto tisíc vojáků – a proti

³⁸Stari Slankamen, vesnice v Srbsku v autonomní oblasti Vojvodina.

nim se postavil princ Evžen³⁹ s necelou polovinou. Ten ovšem dokázal skvěle využít bažinatý terén poblíž Zenty⁴⁰, kde se v tu chvíli sultánovo vojsko nacházelo na cestě do Sedmihradska. Stejně jako Montecuccoli u Mogersdorfu, využil princ Evžen momentu, kdy se část turecké armády nacházela na jednom břehu a druhá část již na tom druhém, odřízl tak pěchotu od jízdy sipáhiů a ještě se mu podařilo potopit několik děl. Turci se takřka nezmohli na odpor, část jich uprchla, část se jich v nastalém zmatku utopila v řece či bažinatém terénu kolem. Zahynul nejen velkovezír Elmas Mehmed paša, ale i téměř třetina turecké armády.

Rok poté začala jednání o míru a 26. ledna 1699 byl podepsán mír v Karlovicích. Habsburkům se vrátila většina území Uher s výjimkou části Banátu, a Slavonie, Turci se zřekli podpory „kuruckého krále“ a Sedmihradsko se dostalo pod přímou správu Vídně.⁴¹

Turek byl sice největším nepřítelem Habsburské říše, ovšem nikoli jediným. Císař Leopold se za svou dlouhou vládu musel potýkat jak s nepřítelem vnějším, tak i vnitřním.

2. 5. 2. Války s Francií a v Nizozemí

Král Ludvík XIV., vlastní bratranec císaře Leopolda (jejich matky byly sestry), byl nakonec jeho největším a nejdélhodobějším protivníkem. Mocenské soupeření Francie a Podunajské monarchie, dvou nejrozsáhlejších a nejvlivnějších mocností na kontinentu, se jako zlatá nit vine celým 17. a první polovinou 18. století.⁴²

Krom mocenského zápasu na pomyslném kolbišti Svaté říše a Evropy vůbec, se ovšem oba bratrance zapletli i do skutečných bitev, nikoli ovšem osobně, samozřejmě. Francie se po většinu času obávala spojení sil španělských a rakouských Habsburků – což by se mohlo stát hlavně ve Španělském Nizozemí nebo v Porýní. Snaha tomu zabránit, zvýšit vlastní moc nebo prestiž na úkor té Leopoldovy, se projevila hlavně v několika konfliktech, mezi nimiž zaujímají přední místo tzv. devoluční válka, válka reunií⁴³, válka o dědictví falcké a v samém závěru Leopoldovy vlády válka o dědictví španělské. I když šlo o konflikty dlouhodobější, nikdy nedošlo ani v jednom případě k nasazení plné síly jedné ze

³⁹ K osobě prince Evžena a bitvám o Bělehrad a u Zenty viz monumentální monografii od Víta Vlnase: VLNAS, Vít, Princ Evžen Savojský: život a sláva barokního válečníka. Praha, 2001

⁴⁰Senta, město v Srbsku na břehu Tisy v autonomní oblasti Vojvodina.

⁴¹BŮŽEK, V., Habsburkové..., s.172-173.

⁴²Přehledově např. KOVAŘÍK, J., c. d., s. 245-293 a 343-397.

⁴³BERENGER, J., c. d., s. 100-108.

stran, protože jak Habsburská monarchie, tak Francie musely téměř vždy vést válku na dvou frontách.⁴⁴

2. 5. 3. Povstání a rebelie

Vnější nepřátelé ovšem nebyli ti jediní, s kterými se Leopold musel vypořádat a kteří usilovali o jeho trůn.

Mezi ty události, které jsou často citovány žadateli o povýšení lze jmenovat to, čemu my nyní říkáme „české stavovské povstání“ a „česko-falcká válka“, ale co soudobá, nebo jen lehce mladší historiografie nazývala „**politováníhodnou českou rebelií**“.

Hned za ní následuje tzv. „Švédská válka“, tedy ta část třicetileté války od léta roku 1630, kdy Švédsko vrhlo do víru války s celou parádou pod vedením Gustava Adolfa, přes bitvu u Lützen, kde Gustav Adolf našel svou smrt, až po podepsání tzv. Pražského míru v květnu 1635.

Mezi další patří dva slavné momenty našich dějin, obléhání Prahy a Brna.

Ludvík Raduit de Souches, od roku 1645 vojenský velitel Brna,⁴⁵ měl k dispozici asi pět set vojáků a necelou tisícovku dobrovolníků (včetně studentů jezuitské koleje), ale dokázal město úspěšně udržet více než tři měsíce jak proti asi 11 tisícům mužů švédské pěchoty, tak i proti Rákócziho jízdě a dělostřelectvu, kteří přitáhli Torstensonovým mužům na pomoc.⁴⁶

Prahu tehdy takřka tři měsíce bránili nejen vojáci, ale i úředníci, sluhové šlechticů bydlících ve městě a různí jiní měšťané. Celkově bylo na konci léta 1648 ustaveno 12 kompanií na Starém Městě a 10 na Novém. Jedné z nich velel Jan Pavel Dvorský z Gryfí hory, kterého pak uvidíme mezi nobilitovanými.⁴⁷

Důsledkem této švédské výpravy do našich končin bylo na jedné straně obohacení sbírek královny Kristýny o sbírky císaře Rudolfa a na straně druhé pak polepšení znaku Prahy o obrněnou ruku bránící město před nepřáteli, o mariánský sloup na Staroměstském náměstí, ale hlavně i nobilitování 53 příslušníků studentské legie⁴⁸ a několika dalších měšťanů jak z Prahy, tak z Brna.

⁴⁴BŮŽEK, V., Habsburkové..., s. 147-150, české, s. 332-336.

⁴⁵PERNES, Jiří, FUČÍK, Josef, HAVEL, Petr, a kol., Pod císařským praporem. Historie habsburské armády 1526–1918. Praha: Elka Press, 2003. BALCÁREK, Pavel, Ve víru třicetileté války: politikové, kondotiéři, rebelové a mučedníci v Zemích české koruny. České Budějovice, 2011. SKUTIL, Jan (ed.), Morava a Brno na sklonku třicetileté války: [konference Brno, 22. a 23. června 1995]. Praha, 1995.

⁴⁶MIKULEC, J., c. d., s. 117.

⁴⁷LÍVA, V., c. d., s. 32-33.

⁴⁸FIALA, M., Erbovní listiny Archivu hlavního města Prahy..., 1997, s. XX.

Zde se sluší zmínit, že pokud někdo žádal o nobilitaci a zmínil svou účast v tomto podniku, samozřejmě myslel, že se účastnil buď v císařském vojsku, nebo a armádě Katolické ligy, a pokud někdo přeci jen bojoval ve vojsku stavovském, raději o tom pomlčel.

2. 5. 3. 1. Wesselényiho spiknutí

Po bitvě u sv. Gottharda se v Uhrách pomalu zdvihala vlna nevole zapříčiněná tím, že si uherští magnáti mysleli, že mír, který Leopoldovi vyslanci tak rychle vyjednali ve Vasváru, měl být nejen projednán i s nimi, ale že hlavně měl být mnohem tvrdší vůči Turkům. Osmanům totiž zůstaly všechny jejich nejnovější územní zisky a dobyté pevnosti, mezi nimi hlavně Velký Varadín a Nové Zámky – a Uherské území tak bylo nejen rozděleno, ale i neustále ohroženo. Za této situace došli velmožové, v čele s uherským palatinem Ferencem Wesselényim, k podobnému závěru jako před půl stoletím Bočkaj. A totiž k tomu, že je možná lepší dohodnout se s Turky. Za to, že uznají svrchovanost osmanského sultána a budou platit roční tribut, by mohli získat relativní nezávislost a směli by si volit vlastní vládu, ať již ve formě palatina nebo krále, což by v konečném důsledku mohlo vést k odtržení Uher od Habsburské monarchie a ke vzniku semi-autonomního vazalského státu s podobným postavením, jako mělo Moldavsko nebo v některých obdobích i Sedmihradsko. Po smrti palatina Wesselényiho a ostríhomského arcibiskupa Györgye Lippaye pokračovali v pokusu sesadit Leopolda z uherského trůnu Péter Zrínyi, chorvatský bán, zemský soudce Ferenc Nádasdy a Fran Krsto Frankopan, k nimž se připojil i sedmihradský kníže Ferenc I. Rákóczi.

Spiknutí se ale nepodařilo utajit a bylo velice rychle potlačeno – vůdci byli nejprve vsazeni do vězení a Nádasdy, Zrínyi i Frankopan byli popraveni, Rákóczi nakonec vyvázl, hlavně díky své matce, jen s pokutou.⁴⁹

Objevily se hlasy, aby byli Uhři za svou rebelii potrestáni stejně jako Češi po Bílé Hoře, ovšem v Uhrách situace byla natolik odlišná od české, že Wesselényiho spiknutí, nazývané občas i spiknutí Zrínyi-Frankopan, skončilo jen u tří poprav – dvou ve Vídeňském Novém Městě a jedné ve Vídni. Hlavní rozdíl byl v tom, že Uherské spiknutí bylo jen akcí několika málo magnátů, nedošlo širší podpory (ani ze strany Turků, kteří v té době nestáli o další válku s císařem), a ve výsledku ani nebyli Uhři vojensky poraženi.⁵⁰

⁴⁹BŮŽEK, V., *Habsburkové...*, s. 161-162.

⁵⁰MIKULEC, J., c. d., s. 324.

2. 5. 3. 2. Thököly a kurucké povstání

I když potlačení Wesselényiho spiknutí nebylo zdaleka tak nekompromisní a kruté jako v případě porážky českých stavů, stále tu byla otázka rozsáhlých konfiskací, značného tlaku na rekatolizaci a zavádění panovnického absolutismu⁵¹. Proti tomu se začali bouřit v sedmdesátých letech už nejen magnáti, ale i širší vrstvy obyvatelstva a šlechta a vojáci, kteří před reformací přechali do Sedmihradska, kde moc Habsburků nebyla tak silná. V polovině roku 1679 se do jejich čela postavil uherský velmož Imre Thököly, kterého podpořil i sedmihradský kníže Mihály Apáfi (který podporoval před lety již Wesselényiho). Thököly se opět domníval, že je lepší vládnout sám vlastním státním útvaru, byť by to znamenalo vládnout z područí „mohamedánského“ sultána. Krom Vysoké Porty měl Thököly určitou podporu i od Ludvíka XIV., který nevynechal téměř žádnou možnost oslabit svého bratrance. Osmané nakonec na Thökölyho nabídku přistoupili a v březnu 1682 vyhlásili tzv. Orta Macaristan, nový vazalský stát, jehož knížetem⁵² se stal Thököly. Výhodné spojení s Turky ovšem netrvalo dlouho, a když byli Osmané poraženi u Vídně, dostal se Thököly do velice nepříjemné situace. Když pak v dubnu 1690 zemřel i jeho spojenec Apáfi, netrvalo dlouho a o svůj vratký trůn přišel. Zbytek života pak strávil v osmanském exilu – jeho jméno bylo doslovně vyjmuta z amnestie, kterou bylo slíbeno plné odpuštění uherským rebelům v karlovické úmluvě.⁵³

2. 5. 3. 3. Počátky povstání Ference II. Rákócziho

Jedním z možných důsledků toho, že ani jedno ze tří předešlých povstání nebylo důrazně potrestáno, mohlo být i to, že na úplném sklonku Leopoldovy vlády se syn jednoho rebela, nevlastní syn druhého a vnuk třetího, Ferenc II. Rákóczi⁵⁴, pokusil znovu o to, o co jeho předchůdci.

Ferenc II. Rákóczi vyrůstal coby syn a vnuk povstalců pod přísným dohledem. Nepřidalo mu ani to, že jeho otčím se postavil do čela dalšího, nepříliš úspěšného povstání. Jako mladík strávil Rákóczi určitou dobu v Jindřichově Hradci pod dohledem tamních Jezuitů. I když se z počátku veřejně nijak neprojevoval, mnozí v něj vkládali naděje, že uspěje tam, kde jeho otcové ztroskotali, ale na to potřeboval spojence. Měl podobnou

⁵¹MIKULEC, J., c. d., s. 339.

⁵²Osmané ho titulovali jako Uherského krále, ovšem on sám se podepisoval jako kníže.

⁵³BŮŽEK, V., *Habsburkové...*, s. 163.

⁵⁴Ferenc II. Rákóczi (1676-1735) byl syn Ference I. a jeho manželky Jeleny Zrínyi, dcery Pétera Zrínyiho, která se po smrti svého prvního manžela provdala za Thökölyho.

myšlenku jako Štěpán Bočkaj téměř sto let před ním; ne nadarmo se říká, že nepřítel mého nepřítele je můj přítel. Ovšem rozhodl se nespolehat na vrtkavou podporu sultána jako Bočkaj, Wesselényi nebo Thököly, ale rozhodl se pro jednání s jiným tradičním nepřítelem Habsburků, s Francií. Nepodařilo se mu je ovšem dobře utajit a tak musel prchnout na určitý čas do Polska. Po návratu do vlasti se spojil s kuruckými povstalci, kterých bylo stále víc než dost a využil toho, že většina Leopoldovy armády byla právě na západě Evropy zaangažována ve Španělsku a okolních zemích. Na samém sklonku Leopoldovy vlády tak povstalci téměř ovládali značnou část Uher a Sedmihradska, vypořádat se s nimi museli již Leopoldovi synové Josef a Karel.

3. Šlechta

3. 1. Dosavadní bádání

Otázkám šlechty obecně se dlouhodobě věnuje Jan Županič z Univerzity Karlovy, ovšem ten se zaměřuje především na šlechtu v 19. a 20. století⁵⁵ a na židovskou šlechtu,⁵⁶ často ve spolupráci s Michalem Fialou⁵⁷ nebo Jakubem Hrdličkou z Archivu Hlavního města Prahy, přičemž druhý jmenovaný se zaměřuje spíše na otázky heraldické.

Dalším významným jménem v oblasti bádání o šlechtě je Václav Bůžek z Jihočeské univerzity, ovšem ten se zaměřuje především na o něco starší období a na svět aristokracie,⁵⁸ ačkoli ani nižší šlechta nezůstala stranou jeho zájmu, zvláště pak v kombinaci s hospodářskými dějinami.⁵⁹

Otázkami šlechty 18. století se v poslední době zabývali mimo jiné Petr Maťa⁶⁰, Petra Vokáčová z Archivu Hlavního města Prahy⁶¹, Rostislav Smíšek z Jihočeské Univerzity⁶², Jiří Kubeš z Pardubické univerzity⁶³ nebo Tomáš Knoz z Masarykovy Univerzity⁶⁴.

Ostatní přehledy literatury a bádání jsou uvedeny na začátku každého relevantního oddílu.

3. 2. Stratifikace šlechty

Šlechta byla u nás zhruba od 12. století privilegovanou vrstvou společnosti s jistými výsadami. Ovšem ne všichni měli práva a výsady stejné – rozdíly se činily nejen dle stavu,

55

Např. ŽUPANIČ, Jan, *Nová šlechta rakouského císařství*. Praha, 2006 nebo ŽUPANIČ, J., *Nižší šlechta...*

⁵⁶Např. ŽUPANIČ, Jan, *Židovská šlechta Podunajské monarchie. Mezi Davidovou hvězdou a křížem*, Praha 2012.

⁵⁷Např. ŽUPANIČ, Jan, FIALA, Michal, *Nobilitas Iudaeorum. Židovská šlechta střední Evropy v komparativní perspektivě*, Praha 2017 nebo ŽUPANIČ, Jan, STELLNER, František, FIALA, Michal, *Encyklopedie knížecích rodů zemí Koruny české*. Praha, 2001.

⁵⁸Např. BŮŽEK, Václav, *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*. Praha, Litomyšl, 2002,

BŮŽEK, Václav, *Světy posledních Rožmberků*. Praha, 2011.

⁵⁹Např. BŮŽEK, Václav, *Nižší šlechta v politickém systému a kultuře předbělohorských Čech*. Praha, 1996, BŮŽEK, Václav, *Rytíři renesančních Čech*. Praha, 1995, BŮŽEK, Václav, *Úvěrové podnikání nižší šlechty v předbělohorských Čechách*. Praha, 1989.

⁶⁰ Např. MAŤA, Petr, *Svět české aristokracie: (1500-1700)*. Praha, 2004

⁶¹Např. VOKÁČOVÁ, Petra, *Příběhy o hrdé pokoře: aristokracie českých zemí v době baroka*. Praha, 2014

⁶²Např. SMÍŠEK, Rostislav, *Císařský dvůr a dvorská kariéra Ditrichštejnů a Schwarzenberků za vlády Leopolda I.* České Budějovice, 2009

⁶³Např. KUBEŠ, Jiří, MARTIN BAKEŠ, MICHAELA BURIÁNKOVÁ (a kol.), *V zastoupení císaře: česká a moravská aristokracie v habsburské diplomacii 1640-1740*. Praha, 2018

⁶⁴Např. KNOZ, Tomáš, *Pobělohorské konfiskace: moravský průběh, středoevropské souvislosti, obecné aspekty*. Brno, 2006

ale i podle starobylosti rodu. V rakouských zemích se rozlišovalo mezi tzv. Uradel, čili šlechtou od nepaměti, a Briefadel, tedy těmi, kdo měli na své povýšení „Brief“, tedy list, nebo spíše listinu.⁶⁵ V zemích Koruny české se pak podobně rozlišovalo mezi tzv. starožitnými a novožitnými rody, což byly ty, které byly do stavu povýšeny teprve nedávno (většinou v průběhu posledních tří generací). Tím, kdo měl výhradní právo tyto listiny udělovat, byl původně pouze panovník, říšský císař nebo král a několik dalších suverénů, ovšem ti všichni měli výsadu toto právo někomu propůjčit. Jednalo se o tzv. palatinát. Ten se rozděloval na velký a malý palatinát, podle rozsahu propůjčené moci. Velký palatinát obnášel až na výjimky právo udělovat prosté šlechtictví a mohl být udělen konkrétní osobě, nebo dědičně, a mezi jeho držitele patřil z našich končin např. rod Eggenbergů.⁶⁶ Malý palatinát byl většinou udělován ad personam a zahrnoval zejména právo udělovat erby, potvrzovat notáře a legitimovat levobočky.

3. 2. 1. Předbělohorské období

V českých zemích se od středověku ustálilo rozdělení na panský a rytířský stav. Původně nepřiliš jasně rozlišení a roztržitost titulatury i jednotlivých stavů se pomalu ustálily kolem roku 1500, kdy se panský stav začal uzavírat proti vstupu nových rodin.

To neznamenal, že by již nebylo možno se stát novými členy panského stavu, ale bylo nutno podstoupit určité standardizované procedury a být přijat do stavu. To bylo tou hlavní známkou příslušnosti ke stavu, nikoli listina panovníka, která pouze potvrzovala nový stav věcí, a panovník měl pro vstup do stavu pouze doporučující slovo.

Se stavem rytířským byla situace o něco složitější, protože byl mnohem roztržitější, na rozdíl od relativně homogenního stavu panského, a tak tam uzavírání skončilo až o zhruba půl století později.⁶⁷ Zde je ještě na místě poznamenat, že udělení erbu a udělení šlechtictví nebylo totéž, ačkoli starší erbovní listiny užívaly takovou formulaci, že to tak mohlo být vykládáno a později se v tomto směru vedly spory.⁶⁸

Kdesi mezi skupinou nobilitovaných a měšťanů tak pomyslně stála ještě skupina tzv. „erbovních měšťanů“ neboli „erbovníků“, tedy měšťanů, kterým bylo dáno právo užívat erb a predikát, ale nebyli šlechtici. Ovšem v průběhu času se místy začaly stírat rozdíly

⁶⁵ŽUPANIČ, Jan, Šlechta a aristokracie v podunajské monarchii. In: FEDERMAYER, Frederik, Magnátske rody v našich dejinách 1526-1948. Martin, 2012, s. 114.

⁶⁶ŽUPANIČ, J., Nová šlechta..., s. 40-42, 82.

⁶⁷BŮŽEK, V., Věk urozených..., s. 54-66.

⁶⁸ŽUPANIČ, J., Nižší šlechta..., s. 21-22.

mezi hrdými rody měšťanského patriciátu, které měly právo nosit erb a mezi nobilitovanými, kteří se nevzdali svého měšťanského domu nebo povolání a způsobu života.

3. 2. 2. Změny po Bílé hoře

Porážka stavovského povstání na Bílé hoře a změny, které panovník z pozice vítěze prosadil, mimo jiné i Obnovené zřízení zemské, znamenaly v povyšování do šlechtického stavu a ostatních záležitostech šlechty obrovské změny.

Král byl nadále jediným, kdo rozhodoval o povýšení do šlechtického stavu. Neplatilo ani, že by si kandidát na šlechtice musel projít všemi stupni pomyslné pyramidy, nebo že by musel rod čekat tři generace, aby se stal „starým“. Jako mávnutím kouzelného proutku mohl panovník z pozice českého krále udělit rovnou „starý rytířský stav“ a de facto tak povyšovanému „přičarovat“ tři generace šlechtických předků – a stavovská obec proti tomu nemohla nic namítat.

Další věcí, kterou Bílá hora v tomto směru změnila, bylo setřetí rozdílů mezi českou a rakouskou, potažmo říšskou titulaturou – a tedy i mezi Čechami a Moravou na jedné straně a Lužicí a Slezskem, které se vždy mnohem více podobaly Říši, na straně druhé. Postupem času vymizeli vladykové, zemanové a panošové a zůstali jen obyčejní šlechtici a rytíři v nižším stavu, v panském stavu pak svobodní pánové, hrabata a knížata, popřípadě ještě vévodové. Z tohoto celku stáli trochu stranou prostí šlechtici, kteří byli vyčleněni z tzv. stavovské šlechty, od níž se šlechta bez titulu odlišovala hlavně nároky, které byly kladeny na její členy, např. co se týče reprezentace a způsobu života a nevykonávání tzv. nešlechtických povolání.⁶⁹ Tento fakt šel ovšem ruku v ruce s tím, že spousta povýšených do prostého šlechtického stavu ani o vstup mezi stavovskou šlechtu neusilovala, nebo v konečném výsledku ani usilovat nemohla, a vnímala své povýšení jako pouhé vyznamenání a dále se řídila svým dosavadním měšťanským způsobem života. Mnoho z takto povýšených rodin nakonec přestalo užívat i svůj erb a predikát a v pramenech se nám nakonec ztrácí mezi „obyčejným“ měšťanstvem.⁷⁰

⁶⁹tamtéž, s. 23.

⁷⁰tamtéž, s. 24.

Struktura šlechty České koruny tedy vypadala následovně (řazeno sestupně)

	Titul	Stav	Německý ekvivalent
Vyšší šlechta	Vévoda*	-	-
	Kníže	Knížecí stav	Fürstenstand
	Hrabě	Hraběcí stav	Grafenstand
	Svobodný pán	Starý stav svobodných pánů	Alter Freyherrenstand/ Alter Herrenstand
		(Nový) Stav svobodných pánů	(Neuer) Freyherrstand/ (Neuer) Herrenstand
Nižší šlechta	Rytíř	Starý rytířský stav	Alter Ritterstand
		(Nový) Rytířský stav	(Neuer) Ritterstand
	Šlechtic	Rittermäßige Adelstand**	rittermäßiger Adelsstand
		Šlechtický stav	Adelsstand

* Jistým specifickým případem je vévodský titul, který neznamenal sám o sobě vlastní stav nebo hodnost, ale pouze jakousi nástavbou ke knížecímu titulu a většinou se vázal k držbě území, s nímž byl titul svázán.⁷¹

** Rittermäßig Adelstand je poměrně zvláštní případ. Původně se uděloval v rakouských zemích a byl jakýmsi mezistupněm mezi rytířem a prostým šlechticem, kdy náležel často příslušníkům šlechtických rodin, kteří ovšem sami rytíři nebyli. Českým ekvivalentem by pak mohl být poměrně dlouhý opis znějící „šlechtický stav rytířským způsobem“. Česky se občas uvádí jako „starý šlechtický stav“, protože v původním významu byly tomu, kdo byl do tohoto stavu povýšen, přidány rovnou dvě generace šlechtických předků a tímto se rovnou stal příslušníkem starožitného rodu se všemi právy a výsadami, které k tomu přináležely. V Českých zemích byl tento stav udělován velice sporadicky po Bílé hoře.⁷²

Krom výše zmíněných „domácích“ titulů měla nyní šlechta českých zemí možnost dosáhnout i říšských šlechtických titulů, tedy i těch, které se u nás před Bílou horou neobjevovaly, a „předstihnout“ tak i staré domácí rody, které disponovaly v podstatě pouze tituly „pánů“, které se nyní ocitaly níž a níž na pomyslném žebříčku prestiže.

⁷¹ŽUPANIČ, J., *Šlechta a aristokracie...*, s. 96-97.

⁷²ŽUPANIČ, J., *Nižší šlechta...*, s. 24-25.

Takto tedy vypadalo rozdělení šlechty v českých zemích v době vlády Leopolda I. – a tento stav se udržel až do roku 1749, kdy Marie Terezie zrušila Českou a rakouskou dvorskou kancelář, zřídila Directorium in publicis et cameralibus a spolu s ním zavedla i udílení jednotného šlechtictví dědičných zemí.⁷³

3.3. Jak se stát šlechticem

Existovalo několik různých způsobů, jak se někdo mohl stát šlechticem.⁷⁴ Mezi ten asi nejjednodušší patřilo se narodit jako manželské dítě jiného šlechtice, o něco méně časté mohlo být se do takové rodiny přivdat (pouze přivdat, nikoli přiženit, protože pouze žena následuje stav svého muže, obráceně to neplatilo).⁷⁵ Pro tento způsob nabytí šlechtictví nepotřeboval nový člen stavu nějaký zvláštní dokument, stačil mu např. obyčejný zápis v matrice.

Podobným případem byla i adopce nebo přenesení titulu (např. v případě vymření rodu)⁷⁶ nebo legitimizace nemanželského potomka.⁷⁷

Existovaly i další způsoby, ovšem ty byly spíše okrajovou záležitostí a většinou se jednalo pouze šlechtictví ad personam, tedy nikoli o titul dědičný. Případem zde mohou být např. šlechtické tituly spojené s držbou některých církevních hodností nebo úřadů.⁷⁸ Ve většině takových případů ani nebylo třeba nějaké zvláštní listiny. V pozdějších dobách bylo možno získat i tzv. systematizované šlechtictví.⁷⁹

Poslední, avšak pro tuto práci nejdůležitější možností bylo získat šlechtictví od suverénního panovníka (případně palatina – viz. oddíl 3.2.). Dokladem pro to byla ve většině případů nobilitační listina.

⁷³tamtéž, s. 25.

⁷⁴Srv. BRŇOVJÁK, Jiří, "Adelsrecht" aneb možnosti nabytí šlechtictví v českých zemích v kontextu habsburské monarchie a Svaté říše Římské v 17.-19. století. In: *Genealogické a heraldické informace* 22 (37), 2017, s. 219-238.

⁷⁵ŽUPANIČ, Jan, *Nobilitace žen v Rakouském císařství*. In: AMBROŽOVÁ, Hana a kol., *Historik na Moravě*, Brno, 2009, s. 664.

⁷⁶ŽUPANIČ, J., *Nová šlechta...*, s. 110-112.

⁷⁷tamtéž, s. 112-115.

⁷⁸tamtéž, s. 108.

⁷⁹tamtéž, s. 119-143.

3. 4. Nobilitační řízení

Nobilitačním řízením, jeho součástmi, účastníky, jednotlivými případy a celým procesem se zabývali především Jiří Brňovják z Ostravské univerzity,⁸⁰ Ivana Austová ze Státního okresního archivu v České Lípě,⁸¹ Zbyněk Žouželka,⁸² Jiří David,⁸³ Jan Štěpán⁸⁴ nebo Robert Novotný z centra medievistických studií.⁸⁵ Přičemž co se týče šlechtických nobilitací z fondu ČDK, tak období vlády Ferdinanda II. a III. (1627–1657) zpracovala Ivana Austová,⁸⁶ Adam Polášek vládu Josefa I. (1705–1711)⁸⁷, Jiří Brňovják vládu císaře Karla V. (1712–1740)⁸⁸ a Zbyněk Žouželka období počátku vlády Marie Terezie (1740–1762).⁸⁹

3. 4. 1. Žádost

Ne každá nobilitace musela nutně začínat žádostí. Bylo možno být povýšen i z vůle panovníka, jeho vlastním rozhodnutím, ale to byla čistě okrajová záležitost a týkala se většinou cizích diplomatů, nebo podobných případů⁹⁰. Všechny ostatní nobilitace začínaly žádostí – adresovanou přímo panovníkovi, doručenou do České dvorské kanceláře.

Autory žádostí povětšinou nebyli sami petenti, celkový vzhled i vnitřní struktura písemnosti dokazuje, že ji psali a sestavovali zkušení úředníci a sám žadatel ji na konci jen podepsal. Jiří Brňovják ve své práci píše, že autory suplik byli často dvorští agenti a že se na žádostech měl dle nařízení Leopolda I. z r. 1657⁹¹ nacházet jejich podpis⁹², ovšem to je

⁸⁰BRŇOVJÁK, J., *Nobilitace...*, BRŇOVJÁK, Jiří, *Šlechticem z moci úřední: udělování šlechtických titulů v českých zemích 1705–1780*. Ostrava, 2015, BRŇOVJÁK, J., "Adelsrecht"... , 2017, BRŇOVJÁK, Jiří, *České nobilitace podnikatelů v období vlády císaře Karla VI. (1712-1740)*. Nobilitace – stavovství – merkantilismus. In: *Šlechtic podnikatelem – podnikatel šlechticem. Šlechta a podnikání v českých zemích v 18.–19. století*. Ostrava, 2008.

⁸¹AUSTOVÁ, I., *Nobilitační listiny...*

⁸²ŽOUŽELKA, Z., *Nobilitace...*, ŽOUŽELKA, Zbyněk, *Moravská šlechtická matrika. Pramen k dějinám moravské šlechty doby pobělohorské*. In: BRŇOVJÁK, Jiří (a kol.), *Nobilitace ve světle písemných pramenů*. Ostrava, 2009, s. 174-181.

⁸³DAVID, J., *Kniha...*, s. 141-159.

⁸⁴ŠTĚPÁN, J., *Nobilitace...*, s. 84-100.

⁸⁵NOVOTNÝ, R., *Od veřejné prezentace...*, s. 75-83.

⁸⁶AUSTOVÁ, I., *Býti šlechticem...*

⁸⁷POLÁŠEK, A., *Nobilitace...*

⁸⁸BRŇOVJÁK, Jiří, *Nobilitační politika císaře Karla VI. v českých zemích 1712-1740*. Ostrava. Disertační práce. Ostravská univerzita, Filosofická fakulta, katedra historie. 2005.

⁸⁹ŽOUŽELKA, Z., *České nobilitace...*

⁹⁰Viz např. BRŇOVJÁK, *Šlechticem...*, s. 167-168, srov. ŽUPANIČ, Jan, *Nová šlechta rakouského císařství*. Praha, 2006, s. 143-146.

⁹¹BRŇOVJÁK, *Šlechticem...*, s. 133

⁹²tamtéž, s. 132-138.

pravděpodobně záležitost až mladší doby, protože na většině žádostí ve sledovaném období se nachází pouze podpis petenta. Najdou se ovšem i takové, kde je agent výslovně uveden i s titulem – např. žádost Friedricha Alexandra Hockeho z 5. listopadu 1697, kde je pod petentem podepsán „Cornidius agens“. Stejně tak, jako se najdou i žádosti, kde je celý text i podpis psán jednou rukou a dá se tedy předpokládat, že se jedná o autograf petenta, ovšem těch je opravdu minimum a jedná se v takovém případě o dlouholeté úředníky z povolání (např. Ernst Wilhelm Mentzel von Mentzelsberg, sekretář Nejvyššího úřadu ve Slezsku). Na druhé straně je na některých podpisech, hlavně u vojáků, vidět, že byt' jen podpis jim činil potíže.

3. 4. 2. Úřední řízení

Po přijetí písemné žádosti, což kancelář poznamenala přímo na písemnost prezentatem, se rozběhlo standardní úřední řízení. Doba od doručení žádosti až po schválení panovníkem se většinou pohybuje kolem jednoho až dvou měsíců, ale jsou případy, kdy uběhly i roky. Nejdelsí interval mezi podáním žádosti je pravděpodobně u rodu Almann von Almstein, kdy první žádost byla podána v roce 1650, ale k obdržení starého rytířského titulu došlo až v roce 1693, tedy o generaci později. Ovšem v tomto případě lze snad předpokládat, že původní žádost byla zamítnuta a nelze tak hovořit o jednom nobilitačním řízení.

Žádost byla předána některému z referendářů, který byl pověřen vedením daného případu. Pokud bylo třeba něco k žádosti doložit, byl petent vyzván kanceláří k doplnění, případně kancelář sama obeslala příslušné zemské úřady, které mohly vyzvat např. magistrát či radu příslušného města, nebo jiné orgány o vyjádření nebo dobrozdání.⁹³

Po shromáždění všech nutných podkladů byla žádost projednána v radě kanceláře a v případě, že se nevyskytly námitky nebo nesrovnalosti, předána dále taxátorovi k vyměření poplatků a ke schválení erbu. To bylo poznamenáno na zadní stranu žádosti většinou ve formě „Ad taxaturam“ s příslušným datem, v mladší době pak „Ad taxaturam et armorum censuram“.

3. 4. 2. 1. Erbovní cenzura

Barevné vyobrazení erbu bylo nedílnou součástí žádosti o povýšení a v některých případech jich žadatel přikládal i několik – ať již se jednalo např. o erb, který již užíval a

⁹³tamtéž, s. 139.

erb, o nějž žádal, nebo o erb, který užíval jeho otec a erb jeho matky, které si přál sloučit, nebo třeba několik různých návrhů polepšení svého dosavadního erbu.

Všechny tyto návrhy podléhaly cenzuře, která sledovala nejen dodržování základních heraldických pravidel (což rozhodně nečinili nijak důsledně), ale i to, aby se znaky neopakovaly, nebo si nebyly příliš podobné. Jako např. u rodu Čejků z Olbramovic, kde je přiložen posudek cenzora, který se zabývá otázkou, jestli jejich erb, tedy „v modrém poli bílo-červeně polcená zlatě korunovaná orlice se zlatou zbrojí a zlatou pružinou na prsou ukončenou trojlístkou“ nebude příliš podobný erbu rodu Kolovratů z Kolovrat, kteří mají stejný štít se stejnou orlicí a jediný rozdíl je, že kolovratská orlice má zlatou korunu navlečenou na krku, kdežto čejkovská ji má na hlavě. V některých případech byla provedena změna v navrhovaném erbu rovnou do původního návrhu – např. škrtnutím srdečního štítu nebo celé jedné helmy. Změny bývají i v částech figur, jako např. lev, který má škrtnutý, případně zamalovaný jeden ocas, lvi a orlice mívají často škrtnuté korunky. Jiné změny bývají připsány u kraje, jako např. „einfach“, „ohne herzschild“ nebo „gelb sein“.

Pokud byly změny rozsáhlejšího rázu, byl pravděpodobně vypracován nový nákras, o čemž svědčí rozdílný styl starého a aktuálního návrhu, jsou-li dochovány oba.

Pro starší období nejsou známy podrobnosti o tom, kdo v české (dvorské) kanceláři tuto funkci zastával. V přednesení, které se nachází ve spise Johanna Jacoba de Blanca, je názor ohledně dvou dukátů v erbu formulován tak, že „kancelář se nedomnívá“, takže úředník pověřený touto prací byl pravděpodobně součástí kanceláře, nebo si ho česká kancelář najímala od kanceláře rakouské, u níž je funkce erbovního cenzora doložena již od 16. století.⁹⁴ V roce 1707 jmenoval Josef I. do funkce erbovního cenzora Williama O' Kellyho, ovšem jeho vyjádření a poznámky na okrajích erbů se objevují i ve spisech české kanceláře z konce Leopoldova panování.

Sir William O' Kelly ab Aghrim (asi 1670–1751) (většinou se psal jako Guillermo O' Kelly, Hibernia, ex familia O' Kelliorum ab Aghrim) byl původem irský šlechtic, který opustil svou vlast s posledním katolickým králem Anglie, Jakubem II. Jeden čas zastával funkci krále erbů ve Španělském Nizozemí, koncem 90. let odešel do Prahy a následně do Vídně, kde vstoupil do císařských služeb a zastával funkci císařského herolda (armorum inspector či wappeninspector).⁹⁵ Zemřel ve Vídni 26. února 1751 a je pohřben u trinitářů.⁹⁶

⁹⁴tamtéž, s. 152.

⁹⁵tamtéž, s. 152.

⁹⁶Viz matrika zemřelých kostela sv. Štěpána ve Vídni, Wien/Niederösterreich (Osten): Rk. Erzdiözese Wien 01., St. Stephan Sterbebuch, sign. 03-26, fol. 6v, dostupné online na <https://data.matricula->

Protože se O' Kelly za celý svůj dlouhý život nenaučil řádně psát německy, jsou všechny jeho poznámky a vyjádření psány latinsky a i díky jeho osobitému rukopisu jsou ve spisech dobře rozeznatelné (ačkoli většinou jsou jeho poznámky podepsané, takže je autorství zcela jasné). Pokud byl z jeho pohledu erb v pořádku, připsal na okraj malého lístku s barevným vyobrazením erbu většinou pouze „Confirmatum est“ nebo „Conforme est arti et statuti“ a pod tím je většinou jeho podpis.

Seznam známých inspektorů erbů od O'Kellyho až do konce monarchie a jejich kompetence sepsal Jäger-Sustenau.⁹⁷

3. 4. 2. 2. Taxy

O procesu stanovení a vybrání taxy se ví jen velice málo. Většinou k tomu nejsou v kanceláři ani u spisu dochovány žádné podklady a potvrzení o zaplacení a případné jiné dokumenty s tím související se pravděpodobně nacházely pouze u budoucího příjemce listiny, a dá se předpokládat, že je potkal stejný osud, jako většinu účtenek. S výjimkou jediného případu se tedy ve fondu ČDK ve zkoumaných dokumentech potvrzení nenachází. Tím jediným případem je žádost rodu Čejků z Olbramovic z roku 1748, kdy je přiložen výpis od taxátora jako potvrzení o zaplacení taxy za předchozí povýšení z roku 1713 a dalších následujících poplatků, kdy celkový účet činí 9616 zlatých a 40 krejcarů.

Výše taxy se řídila pevnými pravidly a byla stanovena taxovním řádem Ferdinanda III. z roku 1647,⁹⁸ který platil až do doby vydání nového řádu Marií Terezií⁹⁹. Celková výše taxy sestávala z tzv. velké taxy, která se platila královské komoře a byla vítaným příspěvkem do státního rozpočtu. Další část poplatků se nazývala Jurium cancellarie a představovala odměnu členům kanceláře. K tomu se ještě připočítávala částka, která měla odpovídat nákladům na skutečné vyhotovení listiny, tedy cena za práci písaře, pergamen, vosk a misku, v pozdějších dobách i desky a v případě zájmu i kaligrafické provedení, výstavní kazetu a podobně, stejně tak jako poplatek erbovnímu cenzorovi a pravděpodobně i malíři miniatur (i když zde je možné, že někteří příjemci si nechávali vymalovat miniaturu až dodatečně).¹⁰⁰

online.eu/cs/oesterreich/wien/01-st-stephan/03-26/?pg=15&fbclid=IwAR3ys-ky_sD7w9Zz_rQritNAD-nVtKNXxHdVe8Rb2XSniYSVZfFUir8zwJ8 .

⁹⁷JÄGER-SUSTENAU, Hans, Erbovní cenzoři v Dvorských kancelářích ve Vídni 1707-1918, Genealogické a heraldické informace, 1988 2-3, s. 115-132.

⁹⁸BRŇOVJÁK, J., Šlechticem..., s. 141.

⁹⁹tamtéž, s. 142-143.

¹⁰⁰tamtéž, s. 141, k poplatkům, jejich rozpisu a struktuře viz STLOUKAL, Karel, Česká dvorská kancelář 1599-1608. Pokus z moderní diplomatiky. Praha, 1931, s. 144-146.

Krom samotného udělení titulu bylo samozřejmě zpoplatněno i udělení titulu Hoch- und Wohlgeboren, vystavení inkolátu, konfirmace stavu, vyhotovení intimací, polepšení erbu nebo např. vystavení listiny pro více příjemců (o každého dalšího se taxa zvyšovala o polovinu).¹⁰¹

Zvláštní případ byl tzv. nobilitace per saltum, čili situace, kdy byl dotyčný povýšen jinak, než příslušelo jeho stavu, tedy „přeskočil“ jednu nebo i víc příček šlechtické hierarchie a musel doplatit rozdíl, tedy součet všech tax, které by zaplatil, kdyby byl povyšován postupně.¹⁰²

Objevily se i případy, kdy se povýšený dožadoval odpuštění taxy – ať již z důvodu své nelehké finanční situace, z důvodu svých obzvláštních zásluh, nebo i z jiných důvodů. Takovým případem může být např. žádost Johanna Wolfganga von Ebelin auf Friedberg z roku 1698 přiložená k jeho spisu, která je adresována přímo hraběti Kinskému coby nejvyššímu kancléři. Je nutno zdůraznit, že toto odpuštění poplatků se vztahovalo pouze na velkou taxu, nikoli na poplatky pro úředníky a za zhotovení listiny, které byly samy o sobě dost vysoké, a mnozí žadatelé byli překvapeni, když byli vyzváni k zaplacení nemalé částky i přesto, že se domnívali, že budou mít povýšení zdarma.

3. 4. 3. Vyhotovení originálu a expedice

Historii a vývoji nobilitačních listin a jejich diplomatickému rozboru se věnuje především Tomáš Krejčík z Ostravské univerzity.¹⁰³

Originál byl vyhotoven až po zaplacení taxy – což je důležitý moment pro mladší období, kdy někteří nobilitovaní prosazovali názor, že důležité je rozhodnutí a že listinu vlastně nepotřebují, ovšem pro námi sledované období takové případy nejsou známy. Přesto existovaly případy, kdy si příjemce listinu nevyzvedl. Některé takové listiny se nacházejí např. ve fondu ČDK, kdy mohlo dojít k případu, že nobilitovaný odmítl nebo nemohl zaplatit taxu.¹⁰⁴

¹⁰¹BRŇOVJÁK, J., *Šlechticem...*, s. 143-144.

¹⁰²tamtéž, s. 148.

¹⁰³Např. KREJČÍK, Tomáš, *Coats of Arms and Grants of Arms as Part of the System for Preserving Family Memory and Reinforcing the Prestige of Noble Families*. In: *11th Congress of Czech Historians: Changes of the Noble Society, Aristocracy and New Nobility in the Habsburg Monarchy and Central Europe from the 16th to the 20th Century*. Ostrava - Praha, 2018. s. 95-112, KREJČÍK, Tomáš, *Nové poznatky o vývoji erbovních a nobilitačních listin*. In: FIALA, Michal, KREJČÍK, Tomáš, BRŇOVJÁK, Jiří, HRDLÍČKA, Jakub (ed.), *Litterae armorum: erbovní listiny Národního archivu v Praze*. Praha, 2011, s. 11-72 nebo KREJČÍK, Tomáš, *K diplomacie nobilitačních a erbovních listin v novověku*. In: BRŇOVJÁK, Jiří (a kol.), *Nobilitace ve světle písemných pramenů*. Ostrava, 2009, s. 13-35.

¹⁰⁴NA Praha, ČDK, listiny, i.č. 1-449, v našem případě inventární čísla 244, 251, 253, 257, 263, 272, 275, 281, 282 a 283, viz též BERÁNEK, Karel, BERÁNKOVÁ, Věra, *Pozůstatky archivu říšské kanceláře v*

Hotovou listinu si pravděpodobně vyzvedl sám žadatel, méně často snad jeho dvorský agent nebo právní zástupce.

Ve starších dobách byly listiny vyhotovovány zásadně ve formě klasické listiny psané po delší straně, s miniaturou erbu umístěnou většinou uprostřed listu. Jak ovšem začínal text nabývat na květnatosti, jak se prodlužoval vyjmenovávanými zásluhami a často i inserováním textu starších písemností, začaly se vyskytovat nobilitační listiny ve formě sešitů, většinou v deskách potažených červeným sametem. Forma sešitu začíná převažovat někdy v první čtvrtině 17. století a do konce 17. století zcela převládla.

Nobilitační privilegia jsou pečetěna velkou panovnickou pečetí krále českého, která je chráněna dřevěným nebo kovovým pouzdem, méně často pouze voskovou miskou.¹⁰⁵

3. 4. 3. 1. Originály listin, jejich soupisy a opisy

Originály nobilitačních listin sloužily samozřejmě především příjemci a jeho dědicům. Většina jich putovala do rodinných či rodových archivů, ale časem se octly na různých více či méně předpokladatelných místech. Některé jsou jistě stále v majetku původních rodin, některé přešly na jiné rodiny v rámci dědictví. Některé se dostaly i s celými rodinnými archivy (ať již původní rodiny, nebo jiné) vlivem dějinných událostí do státních archivů. V případě našeho souboru se jedná např. o listinu lékaře Johanna Christoha Josepha Haana von Löwenberg, která je v archivu města Plzně nebo větší množství listin pro obránce Prahy před Švédy v Archivu hlavního města Prahy.¹⁰⁶ Některé jednotlivosti skončily v muzeích nebo knihovnách, jako např. listina pro Nikolause Bauckeho von Rostock v univerzitní knihovně ve Freiburgu¹⁰⁷ nebo listina pro Rudolfa Josefa z Lisova v archivu Národního muzea.¹⁰⁸

Jednotlivé listiny – ať již v opisech, nebo méně často i v originálu se dostaly do různých genealogických či heraldických sbírek.¹⁰⁹

Státní ústředním archivu v Praze, Historický sborník 25, 1977.

¹⁰⁵BRŇOVJÁK, J., Šlechticem..., s. 159.

¹⁰⁶Viz FIALA, M., Erbovní listiny Archivu hlavního města Prahy...,

¹⁰⁷Adelsbrief Kaiser Leopolds I. für den Bischof Sebastian Rostock von Breslau - Universitätsbibliothek Freiburg i. Br., Hs. 1453: vom 14. März 1668 k dispozici online na <http://dl.ub.uni-freiburg.de/diglit/hss1453/0001> .

¹⁰⁸Listina Leopolda I. z 10. 7. 1702 pro Rudolfa Josefa z Lisova, Archiv Národního muzea, Sbíрка listin, sign. B659.

¹⁰⁹Soupis např. WOITSCHOVÁ, Klára, Nobilitační a příbuzné písemnosti a Wunschwitzova genealogická a heraldická sbírka. In: BRŇOVJÁK, Jiří (a kol.), Nobilitace ve světle písemných pramenů. Ostrava, 2009, s. 64-72.

Sumární soupis, kterým se pokusil podchytit jejich uložení v českých archivech, provedl Karel Müller.¹¹⁰

Originály nobilitačních listin se v rámci různých fondů většinou těší značnému zájmu, a to jak kvůli svému významu, tak i díky svému výtvarnému zpracování, a tedy i vizuální atraktivitě při případných výstavách, exkurzích nebo vydavatelských počinech. Není tedy divu, že existuje množství soupisů nebo dokonce edic erbovních listin, většinou řazených podle současného místa uložení.

Jedná se především o:

Listiny uložené v Národním archivu¹¹¹

Listiny uložené v Archivu hlavního města Prahy¹¹²

Listiny bývalého šlechtického archivu¹¹³

Listiny z Archivu Národního muzea¹¹⁴

Listiny moravských archivů a muzeí¹¹⁵

Samostatnou kapitolu pak tvoří soupisy erbovních miniatur a odborné statě o nich.¹¹⁶

Opisy listin lze najít krom již zmíněných genealogických sbírek v různých částech rodových archivů, v pozůstalostech badatelů, ale hlavně v deskách zemských. To, jestli se v nich opis nobilitační listiny objevil, bylo jen a pouze na příjemci, který si mohl nechat zapsat nobilitaci do desek. Výhodou byl fakt, že desky zemské byly velice dobře stráženy a chráněny proti pozměnění nebo případné ztrátě, a i jejich nezpochybnitelná právní platnost,

¹¹⁰MÜLLER, Karel, Soupis erbovních listin pro fyzické osoby ve státních archivech České republiky. Předběžná statistická zpráva. In: BRŇOVJÁK, Jiří (a kol.), *Nobilitace ve světle písemných pramenů*. Ostrava, 2009, s. 36-41.

¹¹¹FIALA, Michal, KREJČÍK, Tomáš, BRŇOVJÁK, Jiří, HRDLIČKA, Jakub (ed.), *Litterae armorum: erbovní listiny Národního archivu v Praze*. Praha, 2011, hlavně s. 73-74 a 85-87.

¹¹²FIALA, M., *Erbovní listiny Archivu hlavního města Prahy...*

¹¹³ŽUPANIČ, Jan, FIALA, Michal, KOBLASA, Pavel, *Šlechtický archiv c.k. ministerstva vnitra: erbovní listiny Národního archivu, Státního oblastního archivu v Praze, Archivu hlavního města Prahy (dodatky), Archivu Národního muzea (dodatky)*. Praha, 2014.

¹¹⁴ŽUPANIČ, Jan, LAŠŤOVKA, Marek, FIALA, Michal, HRDLIČKA, Jakub, KREJČÍK, Tomáš (ed.), *Erbovní listiny Archivu hlavního města Prahy a Archivu Národního muzea. Osobní privilegia a obléhání Prahy roku 1648: textově-obrazová elektronická edice s audio složkou*. Praha, 2001.

¹¹⁵MÜLLER, Karel, *Erbovní listiny v archivech Slezska a severní Moravy*. Opava, 2001, MÜLLER, Karel, *Erbovní listiny ve Státním oblastním archivu v Opavě*. Ostrava, 1985, MÜLLER, Karel, *Erbovní listiny v okresních archivech Severomoravského kraje: (s dodatky k soupisu erb. listin v SOA Opava)*. Ostrava, [1987?], MÜLLER, Karel, *Erbovní listiny v muzeích a knihovnách Severomoravského kraje: (s dodatky k soupisu erbovních listin v SOA Opava)*. Zvláštní příloha zpravodaje KGHO. Ostrava, 1992.

¹¹⁶Např. KREJČÍK, Tomáš, *Erbovní miniatury nobilitačních a erbovních listin v Archivu města Brna*. In: *Archivum amicus historic est, Sborník příspěvků k životnímu jubileu Hany Jordánkové*. Brno, 2015, s. 267-278, částečně i KREJČÍK, T., *Nové poznatky...*, s. 61-67.

ale značnou nevýhodou pak byla nutnost zaplatit tzv. intabulační taxu (která se ještě navýšila v případě vymalování miniaturní erbu). Další soubor opisů lze nalézt ve fondu Saalbuchy, k němuž existuje i katalog, který usnadňuje orientaci.¹¹⁷

¹¹⁷NA Praha, fond Genealogicko-heraldická sbírka Augusta Doerra 1870-1910, rejstřík k inkolátům, viz též DOERR, August von, *Der Adel der böhmischen Kronländer: ein Verzeichniss derjenigen Wappenbriefe und Adelsdiplome, welche in den böhmischen Saalbüchern des Adelsarchives im k.k. Ministerium des Innern in Wien eingetragen sind.* Prag, 1900.

4. Fond České dvorské kanceláře

4. 1. Nobilitační složky

4. 1. 1. O fondu a jeho historii

Česká dvorská kancelář byla vrcholným orgánem Zemí koruny české, a i když se po Bílé Hoře přestěhovala do Vídně, tedy mimo území Koruny, neztratila nic na své důležitosti, dokonce si i o něco polepšila. Ačkoli po vydání Obnoveného zřízení zemského měla mnohem jasněji vymezené kompetence, tak až do r. 1719 neměla vlastní instrukci, a tudíž nejsou o její činnosti a vnitřním uspořádání žádné přesnější informace, víme jen, že někdy během 17. století se vyvinulo dělení do 5 referátů, které se řídilo převážně teritoriálním hlediskem a v jejichž čele stáli referendáři.

V době ještě před Bílou Horou fungovalo dělení registratury a ukládání spisů v ní podle chronologicko-diplomatického hlediska, kdy se veškerý materiál dělil podle typu vydávaných dokumentů: 1) Majestáty a privilegia, 2) Patenty a mandáty, 3) Missivy a 4) Dekrety a recesy vydávané radou. Každý typ byl ukládán zvlášť do měsíčních fasciclů. Poté se postupně přešlo na nový způsob, kdy v rámci věcných skupin byly spisy řazeny chronologicky po letech. Podle něj byly pak pravděpodobně přeuspořádány i starší spisy v registratuře, a bylo jim přiděleno číslo nadepsané v každé části spisu do levého horního rohu. Postupem času se přestaly materiály řadit do fasciclů podle let a ukládaly se průběžně, k čemuž došlo někdy před rokem 1707.

Ovšem ani toto uspořádání se nedochovalo, protože ve dvacátých letech 19. století byla veškerá pozůstalost české dvorské kanceláře do r. 1749 přepořádána podle nového čistě věcného schématu, kdy se materiál dělil do skupin označených římskými čísly. Nobilitace, jakož i ostatní privilegia spadaly do skupiny s označením IV. Další dělení bylo označeno velkými písmeny abecedy a dále pododdělení označená arabskými číslicemi, přičemž některá oddělení se dělila ještě podle příslušných zemí. Nobilitacím připadlo písmeno D a číslo 1.

Po přestěhování kanceláře ke dvoru do Vídně byla větší část registratury zanechána na Pražském hradě ve správě místodržitelství a spolu s jeho vlastní registraturou pak přemanipulována Klausnerem do tzv. Staré manipulace. Po zrušení české kanceláře a ustavení direktoria nařídil jeho prezident Haugwitz proskartování spisů, aby bylo uvolněno místo – a tak byly spisy naloženy na vozy, vyvezeny za město a spáleny. Druhá

podobná akce pak proběhla za vlády Josefa II., kdy bylo podle odhadů zničeno asi 90 % spisů. Uchráněny byly pouze spisy v tu dobu živé a potřebné, ze starších pak převážně spisy lenní, hraniční a privilegia všeho druhu.

Po zániku ústředních úřadů byly spisy rozděleny dle věcného hlediska mezi nově vzniklá ministerstva, ovšem nobilitační spisy byly již předtím předány šlechtickému archivu, pročež se na některých těchto spisech nachází i jeho razítko. Zbytky archivu české dvorské kanceláře pak byly v rámci archivní rozluky předány nově vzniklé Československé republice a přešly původně do archivu ministerstva vnitra, kde se postupně sešly všechny kdysi rozdělené části registratury. V současnosti je celý fond uložen v 1. oddělení Národního archivu v budově na ulici Milady Horákové v pražských Dejvicích.

Spisy pod signaturou IV. D1, tedy nobilitační, měly dostat ve čtyřicátých letech rejstřík a katalog od Josefa Hráského, ovšem jeho odchodem práce na tomto souboru skončily, a i přes několikeré pokusy katalog do dnešních dnů nevznikl a součástí inventáře České dvorské kanceláře, který sestavil mezi lety 1963–1964 Josef Kollmann, je jen povšechný a nepřilíš přesný soupis.¹¹⁸

4. 1. 2. Současný stav

V současnosti se složky uložené pod původní signaturou IV D 1 nacházejí ve fondu České dvorské kanceláře v kartonech č. 410–514. Jsou řazené podle české abecedy dle německého pravopisu jmen. V naprosté většině případů platí, že co akta k jedné listině, to jedna složka, ale některé složky obsahují podklady jak k nobilitaci, tak k inkolátu, jedná-li se o dvě různé listiny pro stejnou osobu. Krom nobilitací a potvrzení cizích titulů pro české země se jedná hlavně o inkoláty, v menším množství i o prodeje či koupě panství, udílení titulu tajného rady nebo zřizování fideikomisů.

Každá jednotlivá složka je nadepsána německy stavem, do kterého je příjemce povyšován, nebo věcí, o kterou se jedná, ovšem ne vždy koresponduje nadpis na složce s novějším registrem na konceptu nebo s tím původním. Nadpisy na složkách volně zaměňují „Adelsstand“, „Adelsbrief“ a (pro mladší dobu) „Wladykenstand“ a hlavně velice volně nakládají s pojmy „Freyherrenstand“, „Herrenstand“ a „Baronat“.

¹¹⁸Inventář ČDK, s. 7-21.

Pod označením stavu je datum listiny, ovšem je vidět, že denní datum a měsíc byly dopsány později, avšak touž rukou. Den je číslovkou, měsíc je německy a často pouze zkráceně.

Pod tím je jméno rodu, které je ovšem často dost odlišné od podoby jména použité v dokumentech uvnitř složky a bývá doplněno i o různé predikáty, které pocházejí z mladší doby než listiny a mohou se složku od složky lišit. Jméno jedné rodiny (nebo i jedné osoby) může být na různých složkách zapsáno značně odlišně. O něco později, avšak stále touž rukou, jsou dopsána křestní jména příjemce, a to důsledně v německé podobě i v případě, že jsou jména uvnitř složky pouze česky.

Výše zmíněné pochází pravděpodobně z 19. století, pod tím bývá ještě v levém rohu počet listů a případně informace, jestli složka obsahuje barevné vyobrazení erbu – což pochází až z 20. století.

Zde je na místě zdůraznit, že řada informací uvedených na těchto přebalech spisů je mylná nebo přinejmenším zavádějící a rozhodně není záhodno se podle nich řídit.

4. 1. 3. Jazyk a písmo

Když Ferdinand II. vydal Obnovené zřízení zemské, zrovnoprávnil tím, alespoň formálně, češtinu s němčinou. Ve skutečnosti ale němčina byla užívanější, což se projevilo i tím, že česká verze Zřízení nebyla ani vytištěna celá.¹¹⁹ Další věcí, která ovlivnila užívání jazyka, byl i fakt, že se nejvyšší úřad království českého, česká kancelář, přestěhoval za panovníkem do Vídně.¹²⁰ S tím tedy souvisí drtivá převaha německy psaných dokumentů. Několik konceptů nobilitačních listin je pravděpodobně na žádost adresáta nebo v souvislosti s jazykem podání žádosti psáno česky, ale je jich v poměru k německy psaným zanedbatelné množství. Latinsky je psáno jen několik málo konceptů nobilitací a jsou to vždy případy, kdy se jedná buď o učence, nebo duchovního. Ovšem existují samozřejmě i koncepty nobilitačních listin pro duchovní a učence, které jsou v němčině. Na tomto místě je asi nutné podotknout, že latinský koncept nobilitace pro Bílka z Bilenberku je hodně opravovaný, téměř u každého druhého slova je přeškrtnuta koncovka a místy jsou dokonce přepsány či obtaženy tahy písmen. To svědčí o faktu, že latina již nebyla tak používanou řečí a ani na humanistické písmo nebyl kancelářský personál příliš zvyklý.

¹¹⁹MALÝ, Karel, Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Praha, 1997, s. 131.

¹²⁰HLEDÍKOVÁ, Z., c. d., s. 122-124.

Všechny dochované žádosti, na rozdíl od konceptů, jsou psány německy. Ovšem jedním dechem se sluší dodat, že u česky psaných konceptů nobilitací nejsou žádosti dochovány.

Co se týče dokladů a příloh žádostí, jsou většinou jazykově německé. Česky psané se nevyskytují, latinsky jsou psaná osvědčení, dobrozdání nebo vidimace církevních dokumentů nebo dokumenty od osob duchovního stavu, a krom nich i doklady o studiu na univerzitě, ve výjimečných případech i dokumenty z městských kanceláří. Výjimkou jsou dokumenty v ostatních jazycích, které se v podstatě omezují na doporučení či dobrozdání od cizinců.

Jazykově německé texty jsou psány německou novogotickou kurzívou a polokurzívou – ta je použita jako písmo vyznačovací nebo nadpisové, v pozdější době se vyskytuje i v některých trůnních předneseních. Jazykově české texty jsou psány novogotickou polokurzívou, která je ale tvarově lehce odlišná od písma užívaného v německých textech. Humanistické písmo se vyskytuje v textech jazykově latinských a francouzských, v německých pouze u slov, názvů a osobních jmen, která pocházejí z latiny nebo jiných románských jazyků, případně u slov a místních názvů, které pravděpodobně písař považoval za dostatečně cize znějící, jako např. Zenta. Ovšem v takových případech je vidět, že někteří písaři nebyli na tvary humanistického písma příliš zvyklí a že jim trochu činilo potíže, zvláště ve starším období.

Obecně lze říct, že v konceptech je písmo velice zběžné, místy až hodně špatně čitelné, v žádostech a předneseních naopak krásně a pečlivě vyvedené. Úprava ostatních typů dokumentů se pohybuje někde mezi tím.

Téměř všechny materiály jsou psány na papíře, na pergamenu jen zcela ojediněle. To se týká několika zobrazení erbu a jedné listiny v originále.

4. 1. 4. Druhy diplomatického materiálu

V drtivé většině případů je ve fondu české dvorské kanceláře zachován pouze koncept nobilitace, o něco méně často je to pak koncept nobilitace a koncept intimátu. Kompletní série dokumentů: žádost, přílohy k ní, přednesení kanceláře, koncept nobilitace a koncept intimátu jsou zachovány jen výjimečně. To je ovšem „zásluhou“ skartace dokumentů české dvorské kanceláře, která proběhla v 18. století¹²¹ a je reálné předpokládat, že původně je obsahovala většina přinejmenším mladších složek¹²², pokud ne všechny.

¹²¹inventář ČDK, s. 16-17.

¹²²BRŇOVJÁK, J., Šlechticem..., s.132.

4. 1. 4. 1. Žádost

Žádost je adresována přímo císaři, čemuž odpovídá i oslovení „Allerdurchleuchtigester“, které je většinou vyvedeno větším a ozdobnějším písmem, kaligrafickou polokurzívou. Text je většinou odsazen a psán na jednom, nebo několika do sebe vložených dvoulistech papíru, jen zřídkakdy jsou sešité dohromady. V textu pisatel uvádí své zásluhy, a pokud je dokládá nějakými přiloženými dokumenty, je po levé straně textu v místě, v němž daný fakt zmiňuje, často připsáno „Sub Lit. A“ nebo jen „Littera B“.

Na konci textu, odsazeno, většinou při pravém okraji na konci poslední strany, je opět oslovení ve stylu „Euer Kay. undt König. May., mein Allergnadigster Kayßer undt König.“ a pod tím „allerunterthänigster gehorsambster Vasal (jméno)“. Většinou je zcela zjevně psáno jiným, méně vypsáním rukopisem petenta.

Většina žádostí nenese datum vyhotovení. Pokud ano, je toto datum od prezentata vzdáleno pouze několik dní.

Na poslední, zadní straně přeložené písemnosti je adresa (přímo císaři), vpravo dole krátce o co se jedná a kdo píše. Po pravé straně přeloženého listu u horního okraje bývá krátký regist již od registrátora zapsaný v kanceláři, někde na volném místě pod tím kancelářská expediční poznámka ve formě „Exped. den“ (datum shodné s datem vydání listiny), někde nad adresou se většinou nachází prezentatum – buď ve formě Prez. (datum), nebo P. (datum), nebo jen pouhé datum. U spodního okraje vlevo bývá poznámka Ad taxaturam, svědčící o tom, že spis byl předán taxátorovi (častěji se vyskytuje v mladších žádostech). Na levé straně, většinou u spodního kraje, se nachází často – ovšem rozhodně ne vždy – podpis, který pravděpodobně patřil tzv. dvorskému agentovi.¹²³ A úplně u spodního kraje, většinou vpravo, bývá parafa úředníka, nebo úředníků pravděpodobně zodpovědných za kontrolu konceptu.

Ve všech dochovaných žádostech, až na dvě české výjimky, je jazykem němčina.

Pokud byla během procesu přípravy nobilitace nutnost něco dalšího doložit, dovysvětlit či pokud žadatel cítil potřebu se k něčemu znovu vyjádřit, nebo si přál žádost rozšířit (např. si dodatečně přál dostat listinu rovnou ve dvojm vyhotovení, třeba v případě žádosti o nobilitaci dvou bratrů), mají další dokumenty stejnou vnější i vnitřní formu jako původní žádost.

Ve výjimečných případech je dochován pouze opis žádosti.

¹²³tamtéž, s. 132.

4. 1. 4. 1. 2. Doklady a přílohy

Přílohy, kterými žadatel dokládal různé skutečnosti či důvody k povýšení zmíněné ve vlastní žádosti, bývají často označeny na rubu majuskulami, které korespondují s odpovídajícími odkazy v žádosti. Nejčastěji se mezi nimi objevují barevná zobrazení žádaného erbu a opisy předchozích nobilitačních listin, a pak doklady o absolvování studia nebo vojenské služby, ostatní typy popsané níže jsou ve spisech spíše jen výjimečně. Následující výčet je řazen nikoli dle četnosti výskytu, ale podle chronologie událostí v životě petenta.

4. 1. 4. 1. 2. 1. Doklad o řádném zplození (manželském původu)

Doklad o řádném zplození má většinou podobu otevřeného listu s podpisem a pečetí faráře, jiné duchovní autority nebo městské rady, který dosvědčuje, že žadatel o povýšení pochází z řádných manželských poměrů. Často jsou psány latinsky a mají formu buď prohlášení, nebo vidimusu matričního záznamu o řádném křtu, obsahují údaje o rodičích petenta, jejich jména, povolání, původ a často i datum sňatku.

4. 1. 4. 2. 1. 2. Doklad o řádném chování (mravní zachovalosti)

Pokud není doklad o řádném chování a mravní bezúhonnosti spojen přímo s listem o řádném zplození v jeden dokument, má podobu s ním téměř totožnou.

4. 1. 4. 1. 2. 3. Doklad o studiu

Potvrzení o ukončeném univerzitním vzdělání je většinou vidimus – kolacionovaná kopie s přípisem převážně od notáře nebo městské kanceláře a s přitištěnou pečetí, často pod papírovou krytkou, téměř vždy latinsky.

4. 1. 4. 1. 2. 4. Doklad o měšťanském právu

V případě, že k nabytí měšťanského práva došlo v relativně nedávné době, má tento doklad podobu opisu potvrzeného notářem nebo přímo městskou radou, přičemž text je buď latinsky, nebo německy. V jiných případech se může jednat o potvrzené prohlášení.

4. 1. 4. 1. 2. 5. Doklad o službě v armádě

Většinou se jedná o dobrozdání od některého z důstojníků, pod nimiž žadatel sloužil. Text je psán většinou německy, ovšem pokud sloužil petent dříve v cizí armádě, může se vyskytnout i dobrozdání v jiném jazyce, např. ve francouzštině.

4. 1. 4. 1. 2. 6. Jiné doklady

Může se jednat např. o dobrozdání od purkmistra nebo městské rady o příkladné službě v úřadu, list potvrzující nejen řádný původ manželský, ale i šlechtický stav obou rodičů, pokud se jednalo o cizince.

V několika málo případech se vyskytují výpisy z desek zemských.

Dalším typem přílohy mohou být různé doklady neúřední povahy, které nějak vypovídají o rodině, jejím stavu, starobylosti, erbu, zásluhách nebo podobně – příkladem může být pohřební tisk děda Christofa Breßlera s vyobrazením erbu, který zemřelý užíval, rodokmen nebo kompletní genealogické vypsání několika generací rodiny ze stejného spisu

4. 1. 4. 1. 2. 7. Obrazové přílohy

Nedílnou součástí žádosti bylo i barevné provedení znaku, které bylo původně součástí příloh k žádosti, o čemž svědčí jak zmínky v žádostech, tak písmena odkazující na přílohu u erbu nebo na rubové straně papírku. V současnosti jsou erby na papírcích menšího formátu, které jsou vlepeny pomocí několika kapek červeného pečetního vosku většinou na čtvrté nebo páté straně konceptu, často poblíž místa, kde je v textu blason znaku, ale tak, aby nezakryly žádné opravy na levé polovině strany listu. I tento fakt svědčí o tom, že umístění přímo do konceptu je až sekundární a pochází pravděpodobně až z 18. nebo 19. století. Stejně tak je pravděpodobné, že ve stejné době byly původně větší formáty obrazových příloh ostříženy na současnou velikost.

Dnes se barevná vyobrazení erbu nacházejí u necelé poloviny žádostí, ale dá se předpokládat, i vzhledem ke stopám po pečetním vosku, že byly téměř ve všech spisech. Tam, kde barevné vyobrazení chybí – a kde pravděpodobně chybělo již dříve – je v některých případech kresba perem, kde je buď celý znak se všemi figurami, znak jen s některými vykreslenými poli, nebo například jenom přilby s klenoty. Protože je kresba jen jednoduchá a schématická, a hlavně jen černobílá, jsou v jednotlivých polích prvními písmeny německých výrazů pro barvy naznačeny tinktury znaku a figur. Všechny tyto

dodatečné jednobarevné kresby působí dojmem, že jsou kresleny jednou rukou a během krátké doby.

U některých žádostí se vyskytuje jak nový znak, o který petent žádá, tak i starý, nebo např. znak otcův, znak matčina rodu a znak, který je oba kombinuje. Některá vyobrazení znaku jsou upravovaná (např. škrtnutý srdeční štítek či korunka), u některých jsou na kraji lístku připsány poznámky (např. „bez srdečního štítku“, „bez korun“ či „s jednou hlavou“). V několika případech v závěru vlády Leopolda I. a v době vlády jeho synů jsou u erbů i poznámky inspektora erbů O' Kellyho. Více o cenzuře znaků viz oddíl 3. 4. 2. 1 v sekci o nobilitacích.

Původní barevná vyobrazení mají různorodý charakter, i když na základě stylu kresby se dá vysledovat, že většina z nich je z dílny několika málo autorů, a tudíž se dá předpokládat, že žadatelé o nobilitaci si malíře erbů najímali a že jich nebylo mnoho. Jsou nakreslená většinou na papíru, méně často dokonce i na pergamenu, vyskytuje se i případ kartičky v podobě kaširované vrstvené lepenky a jeden na transparentním papíru (ten je ale jistě novější). Většina z nich zobrazuje pouze štít s přilbou a klenotem, ale jsou i takové, kde je znak obklopen i architektonickými ozdobnými prvky a alegoriemi vykonávaných povolání nebo zemskými znaky (např. u rodu Melzer nebo Ungar z Rittersburgu)

4. 1. 4. 1. 2. 8. Opisy listin

Nedílnou součástí dokazování šlechtického stavu a žádostí o povýšení do vyššího stupně šlechtictví byly i důkazy o předchozím povýšení, což se dalo většinou připojením opisu předchozí nobilitační listiny či listin k žádosti. Ty mají podobu sešitu s kolacionovaným opisem s vidimační poznámkou na konci doplněnou přitištěnou pečetí, většinou přímo z kanceláře. K jedné žádosti může být připojeno i několik opisů různých listin. Nemusí se jednat jen o listiny nobilitační, ale jsou to i udílení titulu rady. V jednom případě je přiložena dokonce i originální listina.

4. 1. 4. 1. 2. 9. Doklad o zaplacení

Doklady o zaplacení taxy za nobilitaci a taxy za zhotovení listiny jsou dokumentem, jehož existence je jistá v případě každého jednotlivého žadatele, ovšem do spisu se takový dokument dostal jen velice ojediněle, protože pravděpodobně byl pouze předkládán, a ne připojován k ostatním dokumentům.

4. 1. 4. 2. Žádost o inkolát

Žádost o inkolát se, až na výjimky, nevyskytuje samostatně. Pokud dotyčný potřeboval inkolát v českých zemích, většinou o něj žádal rovnou v žádosti o povýšení nebo potvrzení stavu pro český stát. Jinak vypadá žádost o inkolát po všech stránkách stejně, jako žádost o povýšení.

4. 1. 4. 3. Koncept inkolátu

Ve většině případů byly inkoláty vyděleny do samostatné složky, ale to je pravděpodobně záležitost až přemanimulování fondu. Pokud je inkolát udělován zvláštní listinou, většinou nese stejné datum jako povyšovací listina.

Koncept inkolátu se příliš neliší od jiných konceptů – je psán pouze po pravé polovině listu, levá je určena pro opravy, většinou na jednom složeném dvoulistu, začíná pouze „Wir Leopold“ místo celé intitulace, na konci má dvouřádkový regist přes celou šíři listu. Většina formulací je stereotypní a nekonkrétní a jednotlivé texty se od sebe příliš neliší. Na levé polovině prvního listu je světlým inkoustem hnědofialové barvy napsáno „IV. D 1. (jméno a stav)“, nad tím „A. Dept“, což označuje věcnou skupinu a uložení (viz oddíl 4. 1. 1). Obojí pochází až z novější doby a nachází se na všech spisech napsáno stejným inkoustem a stejnou rukou – touž rukou, kterou jsou nadepsány obaly složek. Zhruba v horní polovině levé části listu je vždy podpis úředníka, většinou nejvyššího kancléře. Na prvním listu se též nachází razítko „K. K. Vereinigte Hofkanzley“, u některých složek i razítko šlechtického archivu. Úplně na konci pod textem je poznámka Scribatur a pod ní parafa úředníka.

Koncept k inkolátní listině je většinou mnohem kratší, většinou jen 2 listy, a sestává téměř zcela ze stereotypních formulací.

4. 1. 4. 4. Koncept intimátu k inkolátu

Na první pohled vypadá úplně stejně jako jiné koncepty – jsou psány většinou na jednom listu papíru po pravé straně, kdy levá je určena na opravy. Začínají pouze „Leopold“ stručně shrnují komu je udělen inkolát a že je pro „unsers Erb-Königreich Böhemen und dessen Incorporierten Landen“ a na konci je uvedeno, komu všemu se má odeslat. Úplně u spodního okraje bývá parafa úředníka. Na první straně je ještě poznámka „Exped.“

4. 1. 4. 5. Přednesení

Trúnní přednesení, tedy v tomto případě vyjádření kanceláře, jsou stejně jako koncepty psány pouze po pravé polovině listu, ale liší se od konceptů pečlivějším písmem i zpracováním a tím, že levá polovina listu není určena na opravy, ale na poznámky panovníka. Začíná stručným oslovením „Allerdurchläuchtigister“, a má formu několika do sebe vložených dvojlistů papíru, které jsou, hlavně v mladším období, sešity dohromady žlutočernou kroucenou šňůrkou a některé mají dokonce zlatou ořízku. V případě nobilitačních spisů stručně shrnují to, co žadatel napsal v žádosti a na konci je oddíl označený „Votum“ nebo „Votum Cancellariae“ který pak shrnuje názor kanceláře na žádost a žadatele. Většinou je názor vyjádřen jako pouhý souhlas, se shrnutím nejdůležitějších bodů žádosti a dá se předpokládat, že zamítnuté žádosti byly většinou vyskartovány, ačkoli některé se mohou nacházet ve vídeňském šlechtickém archivu¹²⁴. Vedle textu na předposlední straně, nebo vedle adresy či regestu na poslední straně, panovník schvaluje rozhodnutí prostřednictvím připsání „Placet“ a pod tím podpis a značka „Manu Propria“. Zcela výjimečně je u poznámky „placet“ ještě nějaké drobné doplnění, jako např. na přednesení k případu Stephana Kordics, kde je stejnou rukou připsáno, že lev má mít jen jeden ocas.

Na poslední straně je adresa ve formě „(Místo), (datum), Imperator Rex“, pod tím po pravé straně seznam přítomných úředníků, podpis nejvyššího kancléře a úplně dole po pravé straně stručný regest.

Na poslední straně je tzv. recepční poznámka ve formě „recepti den (datum)“, nebo registrační poznámka ve formě „reg. (datum)“, což označuje datum, kdy bylo přednesení vráceno kanceláři a je shodné s datem vydání listiny.¹²⁵

4. 1. 4. 6. Koncept nobilitace

Na prvním listě je světlým inkoustem hnědofialové barvy napsáno IV. D 1. jméno a stav, nad tím A. Dept (viz oddíl 4. 1. 1). Obojí pochází až z novější doby a nachází se na všech spisech napsáno stejným inkoustem a stejnou rukou – touž rukou, kterou jsou nadepsány obaly složek. Zhruba v horní polovině listu je vždy podpis úředníka, pravděpodobně toho, který předsedal zasedání, kde se žádost probírala, většinou

¹²⁴BRŇOVJÁK, J., *Nobilitace...*, s. 191.

¹²⁵ŠEBÁNEK, Jindřich, FIALA, Zdeněk, HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, *Česká diplomatika do roku 1848*. Praha, 1971, s. 240.

nejvyššího kancléře. Na prvním listu se též nachází razítko „K. K. Vereinigte Hofkanzley“, které je ale až z pozdější doby.

Koncept sám má veškeré znaky jiných konceptů¹²⁶ – je psán pouze po pravé polovině listu, levá je určena pro opravy, je psán na několika do sebe vložených listech, někdy sešitých, začíná pouze „Wir Leopold“ místo celé intitulace, na konci má psán dvouřádkový regist přes celou šíři listu. V originálu listiny je samozřejmě uvedena intitulace celá, a to ve formě tzv. velké intitulace, tedy s uvedením všech titulů panovníka.

Nobilitační listiny jsou jedním z mála druhů písemností, které si i hluboko do novověku zachovaly klasický listinný formulář, a to včetně a arengy. Ta rozvíjí myšlenky o tom, že panovník musí oceňovat chvályhodné činy poddaných, a to i rozšiřováním počtu šlechticů, která se stará o blaho země a lidu, nebo vyjmenovává vlastnosti, které by měl dobrý šlechtic mít a kterými oplývá příjemce listiny. Celkově vzato jsou formulace stereotypní a liší se jen konkrétními důvody pro udělení nobilitace, ačkoli i zde v některých případech zůstalo pouze u obecných formulací.

Narace je přirozeně proměnlivá část, která se vztahuje ke konkrétní situaci a osobě žadatele – často jsou její části přímo a doslova opsány z přednesení, v kterém jsou často opsány z žádosti – někdy doslova, někdy vyjádření žadatele pouze parafrázuji.

Na začátku dispozice listiny jsou opět standardní obraty, kde se mimo jiné panovník odvolává na dobrou radu nebo často i na přání žadatele, které ho k povýšení vedou. Většinou na začátku nebo naopak na konci dispozice pak je formule, kterou se případně uděluje predikát nebo čestné oslovení „Hoch- und Wohlgebohren“, která je ovšem opět stereotypní.

Stejně šablonovité jsou i formulace „práv a povinností“ nového šlechtice, které jsou popsány jen velice symbolicky, a podobně i na konci listiny v sankci uvedená hrozba pokuty, kterou je vyhrožováno těm, kteří by je nedodržovali, a jejíž výše se liší podle stupně uděleného šlechtictví.

Součástí dispozice je i blason erbu. Pokud žadatel již užíval erb a ten se neměnil, je jen v listině panovníkem potvrzen. Pokud ovšem došlo k polepšení erbu nebo jeho udělení, obsahuje listina blason celého erbu – a to i v případě, že se měnila jen část, např. jen byl přidán helm. Čím starší je popis, tím může být blason zmatenější a nejednoznačnější a značně se může lišit od dnes platných pravidel.

¹²⁶tamtéž, s. 217-218.

Na konci konceptu nobilitace je místo vydání a datum pouze ve zkrácené podobě např. „Wien, 7. May, 1705“, měsíce jsou často zkracovány i do podoby „Xbris“ čili „Decembris“, což může být pro nezkušené badatele matoucí. V originálu listiny je plná datace včetně let panování.

Po vynechaném řádku je přes celou šíři listu napsán většinou dvouřádkový německý regist, a to i pokud je listina česky nebo latinsky. Na konci pod textem po pravé straně, nebo na poslední straně v horním levém rohu bývá poznámka „Scribatur“ a u spodního okraje parafa úředníka.

Jako ukázka může posloužit kompletní text konceptu nobilitace pro Johana Wilhelma Agricolu původně z března 1702. Text je transliterován, aby zůstaly zachovány některé jazykové a ortografické zvláštnosti doby, zkratky jsou rozvedeny bez uvedení, text v originálu škrtnutý je mezi špičatými závorkami, text nadepsaný či vepsaný, či opravy uvedené na levé polovině listu jsou mezi lomítky, ostatní interpunkce je zachována dle originálu.

Wir Leopold (etc)

Bekennen öffentlich mit diesem brieff und thun khundt allermänniglich, waßmassen die hohe Römische kayserliche und königliche Würde durch Ihr Volkommen Wesen /:gleich alß die Sonne das erdtreich:/ aller Menschen Stände erleuchtet, Und ie mildiglicher Sie ihre gnaden und gaben unter die ihrigen außtheilet, desto mehr und höher die glori und herrligkeit ihres erleuchten throns dardurch geschmucket, gezeihret, und aussgebreitet wirdt. Und wiewohlen Wir auß erstbesagter Römischer Kayserlicher und Königlicher höhe und Würdigkeit, darzu Wir durch die gnadenreiche Vorsch- und schickungdes Allmächtigen gekommen, und auß angebohrner güte und mildigkeit ohne dem ie und allezeit genaigt und gewoden seyn aller und ieder unserer ErbKönigreichen, fürstenthümer und Landen getreüer unterthanen Ehr; würde, nutzen, aufnehmen und beste wohlfarth mit gnadigstem willen Zu befördern und Zu erhalten: So ist doch unser Kayser- und Königliche gemüth begierlicher und billich mehrers gewogen die ienige, deren Voreltern und Sie in ehrlihch-, adelich- und tugendlichen Wandel und ehrbaren Standt herkommen, auch sich Vor andern aller adelichen sitten, Tugendt, Vernunfft und geschickligkeit so wohl alß aller getreüen dienstbargkeit gegen unß, unserm hochlöblichen Ertzhauß Von Österreich und anderen Unsern ErbKönigreich, fürstenthümben und Landen befleissen, denenselben anhangen und sich darmit nach unsern sonderbahren gnadigsten willen und wohlgedallen aufrichtig, redlich und standthafftig erzeugen, mit absonderlichen kayser- und königlichen gnaden Zubegaben, Zu Ziehren und Zu Versehen, auch die zu höherm Standt, und mehren ehren zu würdigen und zu erhöben. Wann Wir dann gnadigst angesehen und betrachtet <haben> die erbargkeit, redlichkeit, Adelige gute sitten, tugendt, Vernunfft, und Geschickligkeit, damit Vor unserer Kayser- und Königlicher Majestat der (tit) Johan Wilhelmb Agricola berühmet worden, nicht Weniger Zu Kayser- und

Königlichem gemüth gezogen, daß derselbe Von gutem und wohlVerhaltenen Eltern entsprossen, dessen Voreltern sich nicht weniger aller redlich- und aufichtigkeit und sonderlich beflissen, Unserm hochlöblichsten Ertzhauß Von Österreich gute und getreüe dienste zu erweißen, Worunter nahmentlich einer seines nehmens Rudolph Agricola gewesen, Welcher (:Wie solches ein alter /von vorigen Zeitten her/ noch üb/er/liebener Stammbaum außweisset:) nicht allein von Weylchen Kayser Maximilian Primo glorwürdigster andenekens wegen seiner <grafen> Erudition (:dern er von unterschiedlichen glaub würdigen Authoribus und Scriptoribus sonders angerühmbt Wirdt:) Zu der Raths würde erhoben, in Vielen wichtigen Verrichtungen gebrauchet <, und Von derselben Inner sein daZumahlen gehabtes Nobilitations Diploma gnadigst confirmirt> worden. Sondern auch dessen Descendenetes sich mit alten adelichen Geschlechtern in heyligen Römischen Reich Ehelich Verbunden. Er aber Johan Wilhelmb Agricola selbsten bey der Von Unß Ihme gnadigst conferirten Oberambts Rathsstelle in unserm herzogthumb Schlesien, Ihme das ienige, waß seine in beobacht- und beförderung unsers Kayserlichen diensts und des Justizweesens obligende pflicht und devotion erfoldert, iederzeit gehorsambst angelegen seyn lassen, und noch würrklich mit sonderbahrem eýffer befolget, auch unß und unserm hochlöblichen Ertzhauß von Österreich in solcher allerunterthänigster Devotion und beständigster treü fernershin und biß an sein ende unveränderlich Zu verharren sich allerunterthänigst anerbietet, solches auch seinen unß gerühbnten qualitäten nach Wohl thun kan, soll und mag. Alß haben Wir in dessen gnadigster ansehung Ihne Johan Wilhelm Agricola sambt allen seinen ehelichen leibs Erben, und derenselben Erbens Erben Mann- und Weiblichen geschlechts in den Ritterstand obbesagten unsers ErbKönigreichs Böheimb und desßen incorporirten Landen gnadigst gesetzet gewürduget und erhoben. Zu mehrer gezeunuß aber dieser unser gnade, und erhebung seiner in den Ritterstandt, haben Wir Ihme mit alein das praedicat von Agricola verliehen, Sondern auch sein anererbtes, und bißhero geführtes <Adeliches> Wappen und Cleinodt fürstershin folgender gestalt zu führne allergnadigst erlaubet und bewilliget. Alß nehmblichen einen roth oder Rubinfarben Schildt, in dessen mitte ein Weiss- oder Silberfarbes Pfugeyssen oder Pflug-schär Zu sehen ist. Ob diesem Schildt stehet ein freyer offener Ritterlicher Thurniers helm, mit seinem anhangenden golden Cleinodt, und obhanhender <auch> königlicher auch golden Cron geziehret, beederseiths mit roth- oder Rubinfarben herabhangebdeb helmbdecken bekleydet. Ob der Cron erscheint /die Figur/ eines grad für sich stehendt- und roth gekleidten Königs, so den lincken Arm an die hüfts sprizet, und in der rechten handt ein Weiß- oder Silberfarbes Pflugeyßen oder Pflug-Schar haltet, ob den Hautb aber eine Weiß- oder Silberfarbe königliche Cron führet. Allermanssen solch Ritterliches Wappen und Cleinodt in der mitte dieses unsers Königlichen brieffes gemahlet und mit farben aigentlicher entworffen <aussgestrichen> ist. Bewilligen, gönnen und lassen Ihme Johan Wilhelmb Agricola und allen seinen Ehelichen Descendenten beederley geschlechts Zu, daß Sie dasselbe also Führen, sich auch hinführo dessen nebst der rothen Waxsiglung und dem praedicat von Agricola gegen männiglich gebrauchen /können/, sollen und mög. Erheben würdigen und setzen Sie alle aus gesambt, und einen ieden in sonderheit absteigender lini in der Ritterstand unsers ErbKönigreichs Böheimb, und dessen incorporirten Landen. Mainen, setzen, ordnen, und wollen diesemnach gnadigst, daß nun hin führo erwehnter Johan Wilhelmb Von Agricola sambt allen seinen ehelichen descendanten Mann- und <Wie> Weiblichen Geschlechts für und für Zu allen

Zeitten wahre Ritterstandts Persohnen, und rechts Edlgebohrne Lehens Thurniersers genossen seyn, auch Von männiglich aller orthen und enden darfür geehrt, gehalten, erkennet, tituliret, und geschrieben werden, darzu aller und ieglicher ehr, würde, Vortheil, exemptionen, immunitäten, freyheiten, praeminentien, rechts, und gerechtigkeiten, Welche die Ritterstands Persohnen in Unserm ErbKönigreich Böheimb, und dessen incorporirten Landen anietzo haben, oder inß künfftig noch überkommen möchten, in allen un ieden nichts außgenommen fähig und theilhaftig seyn, im gleichen beneficia auf hohen und Niedern Thumbstifften, Ambter, Lehen geist- und Weltliche annehmen, empfaen, und tragen, Mit und neben anderen Ritterstandts Persohnen, Lehens- und Thurniers genossen gericht und recht besitzen, urthl schöpfen und rechtrprechen, dessen allen theilhaftig, würdig, empfänglich, und darzu tauglich, und gut seyn, auch sich in allen und ieden Ritterlichen sachen und geschäftten Zu schimpf unde Ernst, in Stürmen, Streitten, Kämpfen, Schlachten, Thurnieren, Gestecken, Sefechten, Ritterspielen, Veldtzügen, Pannieren, Thurnieren, Gezellten aufschlagen, Innsigeln, Pettschafften, Cleinodien, Begräbnüssen, Gemählden, auch sonst an allen orthen und eden nach ihren ehren Notdurffen Willen und Wohlgefallen, gebrauchen, geniessen und erfreuen sollen können und mögen, von männiglich ungehindert. Und gebieten hierauff allen und <auf?> ieden mehrbemelten unsers ErbKönigreichs Böheimb, und dessen incorporirten Landen hohen und Niedern gericht oder Tribunalien, Ministris und Officiren, untherthannen, und getreuen, Waß Würden, Standts, Ambts oder Wessens die seyndt, ernst- und vestiglich mit diesem brieff und wollen, daß Die offternadten Johann Wilhelmb von Agricola, seine Eheliche leibs Erben, und derenselben Erbens Erben Mann- und Weiblichen geschlechts für und für Zu allen Zeitten, als andere offüberühten unsers ErbKönigreichs Böheimb, und dessen incorporirten Landen rechtgebohrne Ritterstandts Persohnen in allen un ieglichen geist- und Weltlichen Stande, Stifften, und Sachen wie Vorstehet, annehmen, halten, Zulassen, würdigen, ehren, und Sie an denen oberzehnten unseren Kayselichen und Königlichen begnadungen, freyheiten, privilegien, præeminenzien, Vortheilen, recht und gerechtigkeiten, gesellschaften und erhöbung ihrer in den <Weten> Ritterstandts, Wie nicht weniger an dem Ihnen Zu führen bewilligten Wappen und pra/e/dicat nicht irren noch hindern, Sondern Sie deren sich in allen und ieden obangezogenen Adelich- und Ritterlichen Handlungen und geschäftten inner- und außhalb gerichts geruhiglich gebrauchen, und darbey Verleiben lassen, darwider selbst nicht thun, noch das iemand andern Zu thun Verstatten in keinerly weiss, noch Weeg, alß lieb Ihnen allen, und einen ieden in sonderheit seye unser schwäre straff und ungnad, und darzu eine poen nehmblich 50 Marck Lothiges goldes Zu Vermeÿden, die ein ieder so oft er Freuentlich darwider handelte, unß halb in unsere Königliche Cammer, und den anderen halben theil Vielbesagtem Johan Wilhelmb Von Agricola, seinen Ehelichen Descendenten beederley geschlechts, so hierwider beleydiget Würden, unnachlässlich Zu bezahlen Verfallen seyn solle. Zu Urkhundt (etc)

Wien den 15ten Martii 1702

28 Novembris 1703

Ritterstand für Johan Wilhelmb Agricola, Oberambts Rath in Schlesien

Co se konkrétních důvodů pro povýšení týče, jsou většinou – alespoň co lze soudit z dochovaného materiálu – formulovány přesně tak, jak jsou napsány v žádosti. U obecnějších důvodů se objevují stereotypní formulace, jako „jde ve stopách svých předků“, „za věrnost za povstání nebo za časů války“, občas i „za věrnost víře“ nebo pouze jenom „za věrnost“. Dále je u některých zdůrazňován „dobrý původ“, „spříznění krví s jinými vznešenými rody“ a případně i „rytířské a šlechtické kvality“ a dost často i „výchova vhodná pro šlechtice“. Překvapivě zcela výjimečně žadatelé zmiňují i svou charitativní práci, např. že se starají o chudé (např. Georg August Görner).

Některé častěji se opakující motivy mají ustálenou formu – a tak je české stavovské povstání zásadně nazýváno „politováníhodnou českou rebelií“ nebo „rebelií v království našem českém“ a Osmané jsou jen zřídkakdy označováni jako „Osmané“ nebo „Turci“, ale většinou se o nich píše jako o „dědičném nepříteli křesťanstva“ nebo „arcinepříteli“.

Koncepty nobilitací mívají v průměru kolem sedmi listů, psaných z větší části samozřejmě jen po polovině. Po levé straně se vyskytují různé doplňky, většinou jen jednotlivá slova či části vět, ale jsou i takové koncepty, kde jsou vepsány celé dlouhé odstavce, případně celé strany škrtnuté a přepsané znovu. Občas jsou ovšem škrtnuty celé strany, které byly prostě vynechány a v originále nejsou.

Pokud se jedná nikoli o nobilitaci, ale pouze o povýšení do vyššího stupně šlechtictví, zvláště pak pokud se tak dělo nedlouho po předchozí žádosti, je koncept poněkud kratší a konkrétní důvody povýšení se (často dokonce slovo od slova) opakují. Při povyšování do hraběcího stavu dokonce mívají koncepty v průměru jen čtyři až pět stran a konkrétní důvody nobilitace většinou chybí úplně. Nejkratší koncepty jsou k potvrzení povýšení z říšské kanceláře pro české země, tam též jakékoli konkrétní důvody často chybí zcela. Nejdelší pak bývají naopak pouhé nobilitace nebo udělení rytířského stavu, kde často žadatel v žádosti vypsál celou rodinnou historii za poslední zhruba tři století a každý úspěch, kterého kdy dosáhl, např. včetně nedokončených studií na univerzitě nebo četných cest po Evropě. Někteří se nezdráhají začít vypravovat rodinnou historii např. již od dob Karla Velikého (Georg Heinrich Rödern), od r. 942 (Joachim Johann Ignaz Kosoř-Malowec von Malowic), nebo zmínit, že jejich předkové přišli do Čech již po boku bratrů Čecha a Lecha (Dobřenský z Dobřenic).

Někteří si žádali o povýšení očividně jak v české, tak v říšské kanceláři, a tak řada, která je zachována ve fondu české dvorské kanceláře nemusí být kompletní, jako např. u rodu Hartigů.

4. 1. 4. 7. Koncept intimátu k nobilitaci

Koncepty intimátů mají vnější znaky hodně podobné jiným konceptům. Jsou psány na jednom, maximálně dvou listech papíru, pouze po pravé straně, kdy levá je ponechána pro opravy, zběžným rukopisem. Začínají pouze jménem císaře „Leopold“, následuje velice stručné vylíčení věci – komu je udělován jaký titul a velice stručně za co. Na konci v jednom nebo dvou řádcích přes celou šířku papíru je připsáno „An/Für/Denen (název úřadu – nejčastěji Místodržitelství (v Praze)), wird intimiert, daß Ihre Kay. M. den (jméno povyšovaného a stav, do kterého je povýšen) allergnad. erhoben haben.“ nebo „Euer Kay. M. intimieren dero (název úřadu), daß...“ O řádek pod tím „In simili (mutatis mutandis) a v dalším řádku vypsány ostatní dotčené úřady – tj. většinou „Moravský tribunál“ a „Nejvyšší úřad (ve Slezsku)“. Na konci pod textem po pravé straně, nebo v horním levém rohu bývá poznámka „Scribatur“ a u spodního okraje parafa úředníka.

Zcela výjimečně jsou ve složce zachovány i originály intimátů (např. složka rodu Hiebschman).

Koncepty k intimátům nesou stejné datum jako nobilitační listina.

5. Nobilitovaní

Celkově se bylo zpracováno 1074 složek, z toho ve sledovaném období se jedná o 862 řízení. Celkem bylo povýšeno 1132 osob, 112 z nich bylo povýšeno více než jednou, ve sledovaném období to bylo 891 osob.

V drtivé většině, tedy v 906 případech bylo povýšení udělováno pouze jedné osobě, v 76 případech bylo uděleno dvěma osobám, ve 34 případech třem osobám, v 15 případech čtyřem osobám, ve třech případech pěti osobám a jediném případě to bylo 6 osob najednou. V případě udělování privilegia více osobám se většinou jednalo o bratry, méně často o bratrance, strýce se synovcem, nebo v pěti případech o vdovu a její děti.

Celkem 110 nobilitací zahrnovalo i udělení inkolátu – buď rovnou v rámci jedné listiny, nebo udělené zvláštní listinou v ten samý den. Na samostatně udělované inkoláty nebyl vzhledem k zaměření práce brán zřetel.

Čtyřicet sedm privilegií bylo psáno česky, čtyři latinsky.

Žádost obsahovalo 127 složek, až na výjimky byly všechny z posledního desetiletí Leopoldovy vlády. Přílohy k žádosti se dochovaly v 66 případech, taktéž většinou z posledního desetiletí.

Co se týče sledovaného období, tak v jednom případě se jednalo o adopci, v jednom o legitimizaci. Hraběcí stav byl udělen v 56 případech a potvrzen v devíti, potvrzení říšského hraběcího stav bylo uděleno v osmi případech.

Starý panský stav byl udělen v 73 případech, potvrzen v šesti případech, říšský stav svobodných pánů byl potvrzen v osmi případech, panský stav byl potvrzen v devíti případech a udělen ve 106.

Říšský rytířský stav byl potvrzen v pěti případech, pětkrát byl potvrzen starý říšský rytířský stav, starý rytířský stav byl potvrzen v šesti případech a udělen ve 101 případech. Rittermässig Adelsstand byl udělen ve 21 případech, rytířský stav ve 201.

Šlechtický stav byl potvrzen dvanáctkrát, říšský šlechtický stav byl potvrzen čtyřikrát, starý vladycký stav byl udělen jednou, šlechtický stav byl udělen ve 189 případech, vladycký stav v šesti případech.

Udělení titulu z uherské kanceláře bylo potvrzeno ve 4 případech, po jednom případě šlechtického, rytířského, panského a hraběcího stavu.

Třikrát byl potvrzen titul Hoch- und Wohlgeboren, jednou Hoch- und Wohlgeboren und edel herrn. V jednom případě se jednalo o udělení titulu Semperfey, ovšem ten byl historicky udělen pouze jednou.

5. 1. Rody

5. 1. 1. Staré rody

Rody staré a dobře zavedené české šlechty ve většině případů neusilovaly o povýšení a jako by zastávali názor „můj dědeček byl slovutný rytíř, můj otec byl slovutný rytíř, tak i já budu rytířem“. Postupem času do našich zemí ovšem začala pronikat říšská titulatura a do té doby nejvyšší titul „pána“ poněkud vybledl proti říšským titulům hrabat, knížat a vévodů, které sem začala přinášet nejen zahraniční šlechta, ale které panovník uděloval i nově povýšeným českým rodům. Ve sledovaném období si mnoho starých českých rodů nechávalo i několikanásobně potvrdit svá stará stavovská privilegia a tituly, a pokud k nějakému povýšení došlo, bylo to často zásluhou jednoho ambiciózního člena rodu. Ovšem v takovém případě pak dost často přes Českou dvorskou kancelář prošlo pouze potvrzení titulu z Říše.

V případech starých českých rodů se setkáváme i s několikerým potvrzením pro různé členy rodu téměř zároveň. Např. pro rod Černínů z Chudenic se ve složkách ČDK pro 17. století vyskytuje celkem osm složek pro osm osob: třikrát pro stav svobodných pánů, dvakrát pro starý panský stav, dvakrát pro stav hraběcí a jednou pro propůjčení čestného oslovení *Hoch- und Wohlgebohren*.

5. 1. 2. Nové rody

Šlechtické rody, které se do Zemí koruny České dostaly většinou v neklidném pobělohorském období, kdy k tomu měly ideální příležitost. Nejen že se nabízely uvolněné statky po exulantech a účastnících stavovského odboje, ale byl i široké možnosti, jak je získat – nejen, že si mohli prostě koupit ty, které byly na prodej, ale mohli zvláště ve vojenské službě císaři prokázat své talenty a svou věrnost Habsburskému domu.

Rody tradiční šlechty, které se v našich zemích začaly usazovat, pocházely nejčastěji z Říše, ale i z jiných částí Evropy, např. až z dalekého Skotska. Prvními usazenými v našich zemích byli často vojáci, kteří dosáhli nějakých úspěchů na poli třicetileté války nebo války s osmanskou říší a pak se zde usadili, jako např. Aldringenové. U takových rodů můžeme nejčastěji sledovat potvrzování říšských titulů pro české země a udělování čestných titulů. Většinou se jedná o stav říšských svobodných pánů a říšských hrabat.

Co se nově povýšených domácích rodů týče, tak v řadě případů ve sledovaném období bylo první povýšení rodu i tím posledním. Mnozí, zvláště pak členové městského patriciátu, brali povýšení do šlechtického stavu jako zvýšení své společenské prestiže, často i jako pouhé dorovnání statusu ostatních radních. Vojáci pak považovali své povýšení do šlechtického stavu nejen za ocenění osobních zásluh, ale mnohdy i za propustku do vyšších hodností.

Velké množství nobilitovaných nebylo ochotno vzdát se svého dosavadního způsobu života, který nebyl slučitelný se způsobem života řádného šlechtice. Mnoho z nich se ani nemohlo vzdát svého povolání, protože na rozdíl od tradiční šlechty neměli pozemky, které by je zabezpečili a dovolili jim vynakládat peníze na reprezentaci hodnou šlechtice. Toto mohl být jeden z důvodů, proč takřka polovina povýšených rodů poměrně záhy mizí a ztrácí se v pramenech mezi měšťany. K tomu je nutno připočítat i značnou finanční nákladnost a v podstatě nulový význam pro budoucí finanční přínos.

Na druhé straně se objevují rodiny a rody, které se řídily strategií cílevědomého postupu v rámci společenské hierarchie a během sledovaného období dosáhly povýšení hned několikrát. Příkladem může být rod Michnů z Vacínova, který se dokázal od r. 1598 do r. 1632 vypracovat od udělení stavu vladyckého až do stavu říšských hrabat.

5. 2. Sociálně-profesní struktura nobilitovaných

V následujících řádcích je nastíněno rozložení nobilitovaných osob podle jednotlivých „profesí“. V uvozovkách je výraz uveden proto, že v 17., potažmo 18., století nemůžeme mluvit o profesi tak, jak ji chápeme dnes. U mnohých osob, zvláště pak těch, kteří již byli šlechtici, nelze chápat „profesi“ jako způsob obživy, ale pouze jako vykonávanou činnost, jejímž účelem je mimo jiné zvýšení osobní a rodové prestiže, ale rozhodně ne nutně finanční prospěch. Krom toho většina zaměstnání nebyla šlechtice hodna, a tak se jejich možnosti omezovaly na ty činnosti, které byly považovány za dostatečně čestné, a to byly především vojenská a úřednická kariéra. V jiných případech, hlavně pokud se týče měšťanů, se mohlo jednat o obživu, protože část z nich nevlastnila majetky, které by je zabezpečily. V případě jiných měšťanů, hlavně u větších a zámožnějších měst, jako např. pražská města, naopak představovaly hlavní zdroj příjmů části měšťanů nájmy z domů, pozemků a různých dávek, takže se v něčem v tomto směru mohli blížit šlechtě.

Dále je třeba zmínit, že u každé z osob uvádím zásluhy, které sama uvedla v žádosti a které jsou uvedeny v nobilitačním diplomu. Zde jsou samozřejmě určité rozdíly mezi

jednotlivými žadateli. Někteří o sobě napsali první poslední, jiní zmínili jen to nejnnutnější. Např. Johan Balthasar Clary-Sparbersbach v roce 1681 o sobě zmínil jen to, že „sloužil ve vojsku“, ale nenapsal, že byl již několik let hejtmanem kraje litoměřického, což zmínil až ve své další žádosti o tři roky později.

Mezi důvody, které žadatelé o nobilitaci uváděli, se často objevovaly nejen jejich vlastní zásluhy, ale téměř povinně i zásluhy rodu. Jednou z obvyklých formulek, které se uváděly, bylo „in kriegs- und anderen diensten“ nebo „quam toga, tam sago“, znamenající totéž: vojenskou i úřednickou kariéru. To byly dvě zaručené a osvědčené cesty, jak se propracovat ke kariéře, kterou kancelář a jejím prostřednictvím císař, budou považovat za dostatečně záslužnou a hodnou ocenění. Císař oceňoval zásluhy o stát jak na poli úřednickém, tak válečném, a úřednictvo a armáda byly dvě složky, které vždy byly oporou císaře.

Na základě toho formovali někteří i svou rodovou strategii, jak se dostat do vyšší společnosti, např. Wilhelm von Wirtz, který ve své žádosti o povýšení do rytířského stavu r. 1694 uvedl, že má čtyři syny, dva dal studovat na úředníky a další dva nechal zapsat do armády, přičemž jeden z nich bojoval proti arcinepříteli v Uhrách.

Co se týče zařazení jednotlivých osob do profesních škatulek, byl každý povýšený zařazen ke všem skupinám, které se ho týkají. To znamená, že např. Franz Christoph Haussleithner von Haussleithen, který o sobě uvádí, že se účastnil bojů v Sedmihradsku s Turky, a že od r. 1630 slouží jako komorní písař císařovně Marii Anně Španělské, je uveden jak mezi úředníky, tak mezi vojáky. Každé procentuální vyjádření je tedy nutno vztahovat k celkovému počtu povýšených, a celkový součet procent tak překračuje 100. Z dostupných pramenů totiž nelze často zjistit, kterou z těchto činností nobilitovaný vykonával jako hlavní nebo naopak jako vedlejší, ani to, kterou vykonával déle.

Zároveň nebyl činěn rozdíl mezi úředníky centrálních či zemských úřadů, hospodářskými úředníky šlechtických panství nebo městské úředníky. Stejně tak není rozlišováno mezi vojáky z povolání a osobami, které se pouze účastnily bojových akcí jako víceméně organizovaní a ozbrojení členové městských gard nebo dokonce i jako prostí civilisté, protože mezi takovými případy neexistují rozdíly ve formulacích a nelze je od sebe jednoznačně rozeznat.

Vzhledem k povaze studovaného materiálu a jeho rozsahu též nebylo možno se věnovat kariéře ani osudům osob po jejich nobilitaci. Stejně tak nebylo v intencích této práce pátrat

a opravovat chybné, nebo přinejmenším zavádějící formulace některých žadatelů – jako např. Johann Alsterle von Astfeld, u nějž se v zdůvodnění nobilitace uvádí, že „se vyznamenal při vpádu Švédů na Malou Stranu“, přičemž mezi jeho hlavní úspěchy té noci patřilo hlavně to, že se nechal zajmout a muselo za něj být zapláceno tučné výkupné.

5. 2. 1. Úředníci

Mezi úředníky patří dle svých slov 387 osob ze sledovaného souboru, tedy téměř 43,5%. V nižších patrech se jedná hlavně o členy městských rad a jiných městských úřadů. To byla kariéra snadno dostupná pro alespoň trochu vzdělané měšťany bez nějakých dalších kvalifikací. Stejně tak jako funkce hospodářských správců šlechtických či komorních statků, nebo pomocné a nižší funkce zemských úřadů. Pro vyšší příčky úřednické hierarchie již většinou bylo třeba alespoň nějaké formální vzdělání (většinou samozřejmě právnické) anebo šlechtický titul (např. při obsazování pozic u apelačního soudu dle stavovského klíče)¹²⁷.

Mezi o něco vyššími příčkami úřednického aparátu jsou častěji zastoupeni asesoři královského Tribunálu na Moravě a přisedící rady nad apelacemi v Praze. To jsou funkce, u nichž totiž bylo třeba hlavně právnické vzdělání a stavovský původ byl až na druhém místě. Ovšem na druhou stranu byly tyto funkce dostatečně vážené, aby daný úředník mohl po určitém odslouženém čase požádat o nobilitaci a aby mu bylo ve většině případů vyhověno.

Dále se mezi nobilitovanými úředníky často objevují purkmistři či primátoři různých měst, zemští starší ve Slezsku, zemští advokáti, ingrosátoři, koncipisté, registrátoři, taxátoři, výběřci daní, arendátoři solního úřadu, poštmistři, sekretáři různých úřadů nebo osobní sekretáři významných šlechticů – jako např. Georg von Eckhardt, sekretář Elizabethy Lukrécie¹²⁸.

Nobilitace mohla samozřejmě některým pomoci i v postupu do vyšších funkcí, např. Karl Maxmilian Lažanský uvádí v roce 1664 jen blíže nespecifikovanou „úřední kariéru“, ale v budoucnu se stane českým místokanclérem a prezidentem apelačního soudu.

Mezi nobilitovanými úředníky převažují Slezané a mezi nimi měšťané a úředníci z Vratislavi. Z celkového počtu zmiňuje Slezsko jako své bydliště, původ nebo místo

¹²⁷

K přehledu obsazování úřadů dle stavovského principu viz příslušné kapitoly v HLEDÍKOVÁ, Z., c. d.

¹²⁸ Alžběta Lukrécie Těšínská (1599-1653), poslední piastovská kněžna těšínská, manželka Gundakara z Lichtenštejna.

výkonu své profese celkem 219 osob a u dalších 92 je známo, že ze Slezska pocházeli, nebo tam pobývali, ale neuvedli to. To je 24,5% (resp. 35%). Slezsko bylo specifické nejen v rámci Zemí Koruny České, ale víceméně i v celé Habsburské monarchii. Nejen proto, že bylo jednou z hospodářsky nejrozvinutějších oblastí, ale i proto, že bylo „daleko od centra“ a jeho tradiční struktura úřadů se poněkud vymykala zbytku přinejmenším našeho území¹²⁹.

Někteří žadatelé uvádí i počet odsloužených let, velice často je to přes 20 let v jednom úřadě, jako např. Johann Paul Leopold Walderode, který byl 26 let přísedícím královské komory a 17 let komorním radním. Ovšem ve většině případů není počet let uváděn.

5. 2. 2. Vojáci

Neklidná doba Leopoldovy vlády a období, která jí předcházela, z větší části vyplněná různými válkami, bitvami a jinými válečnými operacemi, ve kterých se často museli, byť nedobrovolně, angažovat i civilisté, skýtala mnoho příležitostí, jak prokázat císaři a jeho úředníkům nejen statečnost, ale i věrnost.

U některých žádostí, zvláště z prvních let Leopoldova panování, je dokonce „věrnost v době povstání“ uváděna jako jediný konkrétní důvod nobilitace, jako např. roku 1668 u bratrů Zachariase a Georga Fritschů z Vratislavi.

Mezi svými zásluhami uvádí službu v armádě nebo účast na bojových akcích celkem 236 osob, tedy 26,5%. Z toho 73 zmiňuje, že se účastnilo bojů s Osmany a 53 bojovalo v tzv. „Švédské válce“. Mezi zmiňovanými bitvami pak vede bitva u sv. Gotthardu, následována v těsném závěsu obléháním Prahy a obléháním Vídně.

U vojáků, stejně jako u úředníků byly nižší posty v armádě dosažitelné i bez titulu, ale k postupu do vyšší hodnosti bylo již třeba určité míry urozenosti – a to mohlo být u některých petentů jedním z hlavních důvodů žádosti o povýšení do šlechtického stavu.

Dalším společným znakem s žádostmi úředníků je uvádění počtu odsloužených let a i zde je to velmi často doba přesahující 20 let. Asi nejzasloužilejším vojákem ze sledovaného souboru je Jacques Gerart, který strávil 50 let ve vojenské službě a dopracoval se až k hodnosti *general veldtwachtmeister*.

Co se pak samotných hodností a zařazení povyšovaných vojáků týče, je mezi nimi o něco málo více příslušníků lehké jízdy oproti pěchotě a dělostřelectvu. Často zmiňují

¹²⁹K problematice Slezska jako specifického regionu viz. BRŇOVJÁK, Jiří, *Šlechtic v Horním Slezsku: vztah regionu a center na příkladu osudů a kariér šlechty Horního Slezska (15.–20. století) = Szlachcic na Górnym Śląsku : relacje między regionem i centrum w losach i karierach szlachty na Górnym Śląsku (XV–XX wiek)*. Ostrava, 2011.

i konkrétní pluky a velitele. Pokud uvádějí i dosažené hodnosti, nejčastěji jsou to u jízdy hodnosti rytmistra a korneta, u dělostřelectva většinou furýr a pro pěchotu nejčastěji plukovník-strážmistr.

Specifikem povyšování vojáků jsou hromadná povyšování, pod něž spadali často jak vojáci, tak i civilisté, kteří se podíleli např. na obraně města. Známy je takový případ pro obránce Prahy před Švédy¹³⁰ nebo podobný případ hromadného povyšování pro Vídeň¹³¹.

Také zmiňování vojenských zásluh předků je mnohem častější než zmiňování jejich zásluh jiného druhu.

5. 2. 3. Inteligence a duchovní

Studium na univerzitě bylo jednou z často zmiňovaných zásluh, byť by se jednalo i o studium nedokončené, což bylo době raného novověku běžné. Celkem 75 žadatelů, tedy 8.5%, uvedlo mezi svými zásluhami studium na univerzitě, přičemž jsou zde zařazeni všichni, kteří studium na univerzitě výslovně uvedli ve svých žádostech, ale nikoli ti, u nichž je sice víceméně jisté, že ji absolvovali, nebo přinejmenším nějaký čas navštěvovali, ale nezmiňovali se o tom. Většinou se samozřejmě jedná o „domácí“ univerzitu Karlo-Ferdinandovu, ale uváděny jsou i Vídeň nebo Innsbruck a samozřejmě tradiční Padova a Bologna.

Mezi těmi, kteří uvedli mezi svými zásluhami především studium na univerzitě, převažují právníci, kteří se pak většinou věnovali úřednické kariéře, jako např. Christoph Norbert Knautt, královský prokurátor komory, doktor práv, a rektor univerzity.

Najde se i několik doktorů medicíny, kteří pak vykonávali různé funkce jako např. Alexander Heinrich Winckler, zemský fysikus na Moravě, Johann Ferdinand Hertold, osobní lékař císaře, nebo Friedrich Ferdinand Illmer, děkan lékařské fakulty a rektor univerzity.

Specifickou skupinou jsou pak studenti, především práv a jezuitské koleje, kteří se zapojili do obrany Prahy před Švédy, o kterých je pojednáno výše.

Duchovních není ve sledovaném souboru mnoho, jen 9 a většina z nich je povýšena ještě s někým dalším z rodiny, aby titul rodina neztratila. A tak byl např. Wenzl Joachim Čejka, velkopřevor Maltézského řádu¹³², povýšen do hraběcího stavu i se svou švagrovou

¹³⁰Viz FIALA, M., Erbovní listiny Archivu hlavního města Prahy...

¹³¹Viz BEESE, Christian, Markgraf Hermann Von Baden (1628-1691): General, Diplomat und Minister Kaiser Leopolds I. Stuttgart, 1991, s. 239-241.

¹³²DAUBER, Robert L., Der Johanniter-Malteser Orden in Österreich und Mitteleuropa: 850 Jahre gemeinsamer Geschichte III. Wien, 1998, s. 848.

Benediktou a jejími dětmi – Johannem, Franciscou a Theresií. Nebo Johan Jakub Brunetti, mimo jiné probošt Opolského kláštera a generální vikář niský, který založil kapli při jižním portálu Vratislavské katedrály, a Johan Brunetti, pomocný biskup, oficiál a generální vikář ve Vratislavi, byli povýšeni i se svým synovcem Lazarem. Výjimkou je Daniel Ildephons Sternschein, opat kláštera sv. Prokopa na Sázavě, který byl nobilitován sám.

5. 2. 4. Ostatní

Mezi poslední skupinu patří ti, které nebylo možné zařadit do některé z výše zmíněných skupin, a ti, u nichž nebylo zjištěno, jaké profesi se věnovali.

Mezi ty nezařazené patří třeba Johann Arnoldt, dvorní dodavatel látek nebo Anton Ernst Burkhard von Birckenstein, autor učebnice geometrie pro arcivévodu Josefa, budoucího císaře¹³³.

Obchodníků je uvedeno jmenovitě jen 17, z toho jeden dvorní dodavatel, dále pak např. jeden architekt a jeden sochař nebo jeden námořník-dobrodruh.

Další skupinou jsou ti, u nichž nebyly uvedeny konkrétní zásluhy jich samotných, ale pouze jejich rodu. V takovém případě se může jednat o:

1) příslušníky šlechty nebo bohaté měšťany, kteří de facto žádné povolání nevykonávají a žijí jen z kapitálu nebo správy nemovitostí (pozemkového majetku, domů atd.) rodiny;

2) dotyčný byl opravdu nobilitován na základě zásluh svého předka nebo předků, např. Donat Heißler von Heitersheimb, jehož otec a starší bratr padli ve službě;

3) příjemce je dosud příliš mlád a vlastní povolání ještě nevykonává – v listině se zmiňuje např. to, že je zapsán na univerzitě a pilně se připravuje na služby, které bude moci vykonat pro svého vladaře a svou zemi;

4) tzv. koupené šlechtictví, kdy byl rozhodujícím faktorem finanční zisk pro stát – zde se jedná většinou o udělení prostého šlechtictví, nebo o udělení rytířského stavu, který byl třeba k tomu, aby se mohl žadatel ujmout statků, jako např. bratři Georg Ludwig a Gottfried August Langgutové, kteří si přejí se ujmout statků ve Slezsku zděděných po svém dědovi a být tak dobrými, pilnými a řádnými poddanými koruny;

5) o udělení starožitné varianty titulu, kdy stačí pouze dostatečně dlouhý výčet urozených předků;

¹³³Burkhard von Birckenstein, Anton Ernst, *Erzherzogliche Handgriffe des Zirkels und Linials*, Augsburg, 1689, přístupné přes platformu Googlebooks https://books.google.cz/books?id=XjRmAAAAcAAJ&printsec=frontcover&hl=cs&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false Kniha obsahuje krom pojednání o geometrii a perspektivě i veduty různých (povětšinou pevnostních) měst a městeček v Uhrách a jejich krátké popisy.

6) potvrzení dříve uděleného titulu nebo potvrzení říšského nebo uherského titulu pro české země, kdy zřejmě nebylo třeba žádného dalšího důvodu.

6. Erbovní znamení

Mezi erby, které byly žadatelům schváleny, se zdá být nejoblíbenějším typem znak čtvrcený, pokud možno ještě se srdečním štítkem. Mezi nejoblíbenější znamení obecně patří zcela nepřekvapivě lev a orlice (resp. orel), hned v závěsu za nimi je pak gryf. V jednotlivých polích znaku jednoznačně převažují obecné figury nad heraldskými.

Přilba je téměř vždy „otevřená turnajská korunovaná přilba“, bez ohledu na stav, do něž je petent povyšován. Příkladem jednoho z mála udělených erbů s točenicí je např. Enoch Klemens Vratislavský. Výjimkou je udělení štítu bez přilby a pouze s korunou pro Stephana Kordicse, jehož rod a i původní, pouze polepšovaný erb pochází z Uher, kde byly heraldické zvyklosti poněkud odlišné.

Největší oblibě se těší dělená přikryvadla, většinou červeno-zlatá a modro-stříbrná, a to často bez ohledu na tinktury erbu.

Klenoty často opakují figury ze štítu, ale zhruba stejně často užívají i nově udělené erby tradiční klenoty jako jsou křídla (většinou dělená), pštrosí pera, paví kyta či olifanty (většinou taktéž dělené). Mnohdy se klenoty kombinují – jako např. „v klenotu dvě roztažená křídla, pravé dělené zlato-modře, levé červeno-stříbrně, mezi nimi rostoucí korunovaný dvouocasý zlatý lev ve skoku vpravo, jak mezi prackami drží modrý štítek ze štítu“ (Johann Bloch von Blottnitz). Tak mnohdy vznikají až nepřehledné konstrukce, které odporují základnímu požadavku na klenot a to tomu, že se žádná z figur nesmí jen tak vznášet, jako např. u Georga von Seidela, který má „v klenotu dva olifanty, dělené bílo-červeně a červeno-bíle, z pravého trčí tři pětilisté červené květiny, z levého tři bílé, mezi rohy se vznáší červený půlměsíc cípy vzhůru“.

Na rozdíl od mladších dob, kdy inspektor erbů O'Kelly začal pečlivě bdít nad dodržováním heraldických pravidel a snažil se zavést alespoň nějaká pravidla ohledně počtu polí, přileb a užitých figur, se ve sledovaném období objevují různě „kvalitní“ znaky s různými počty polí a přileb.

Celkově lze říci, že čím mladší jsou znaky, tím více podléhají barokní módě a tím složitější a zdobnější erby pro sebe žádají i nižší šlechtici. Některé figury se zdají být až podivně konkrétní (např. níže popsany znak rodu Cattani). Bohužel ale, na rozdíl od mladších dob, neobsahují žádosti ze sledovaného období žádná vysvětlení požadovaného znamení. Výjimkou v tomto případě mohou být znaky turkobijců a obránců Prahy (viz následující oddíl) anebo znak Caspera Josepha Alta, u něž je ve zdůvodnění nobilitace

doslova zmíněna jeho obětavost při službě v armádě: „... v kořenech růže se nachází stříbrný pelikán, který svou krví krmí svá mláďata“.¹³⁴

V následujících řádcích a oddílech jsou vždy uváděna pouze pole štítu nebo jen figury či klenoty relevantní pro výklad, nikoli celé blasony erbů a v závorce následuje jméno rodu, kterému znak patří. Výběr uvedených znaků je spíše ilustrativní a rozhodně není, ani vzhledem k zaměření práce, kompletní a vyčerpávající.

6. 1. Vojáci a jejich erby

Vojáci jsou jednou z mála skupin, kde se důvod, který uvedli v žádosti o povýšení, pravidelně odráží i ve zvolených erbovních znameních.

Nejoblíbenějším motivem je obrněná paže s mečem, ať již v jednom z polí znaku nebo v klenotu. Častý byl tento motiv např. u skupiny povýšených obránců Prahy: „ve druhém a třetím poli obrněná paže s mečem“ (Městský), kde je kombinován i s architektonickými prvky, které mají připomenout bráněné město, jako např. otevřená brána nebo věž či most. Tam může být nejen ruka, ale i celá postava: „na zeleném trojvrší stříbrná kvádrovaná zeď s třemi kulatými věžemi s třemi stínkami, ve zdi otevřená brána (i s dveřmi otevřenými), v nich na červeném pozadí rytíř v brnění s pozvednutou pravou paží a v ní meč“ (Doležek z Rogožniku) nebo „kvádrovaný most o třech obloucích a pod ním řeka... v pravé polovině je vidět polovina rytíře ve zbroji, jak v pravé ruce má nad hlavou zdvižený meč, v levé ruce zapálenou pochodeň“ (Braun z Braunthalu).

Spíše výjimkou je paže neobrněná: „zlatě oděná paže s mečem, která má nad loktem krvavé zranění“ (Deblin) nebo „na zlatém mraku se třemi „špičkami“ při levém kraji štítu vyrůstající směrem doprava paže ohnutá v lokti, ve fialovém odění, která v ruce třímá tureckou šavli“ (Clary).

Variantou je pak obrněná paže třímající jiné předměty spojené s válkou nebo armádou, např. „obrněná pokrčená paže, jak směrem doleva drží stříbrný dvoucípátý praporek se zlatou žerdí“ (Bressler), „v klenotu obrněná paže s jezdeckou pistolí“ (Desfours), „paže třímající toulec“ (Koch) nebo „paže svírající turecké kopí“ (Komorník) či dokonce více věcí najednou „v klenotu paže s mečem a dvěma prapory“ (Millenaw). Spíše ojediněle se objevují obrněné paže třímající jiné než válečné předměty: „dvě obrněné paže držící hořící srdce“ (Zang von Zangen).

¹³⁴Pelikán je často zobrazován, jak si do krve rozedírá zobákem hruď a vlastní krví krmí svá mláďata a představuje tak obětavost. Viz např. BUBEN, Milan, *Encyklopedie heraldiky*. Praha, 1994, s. 276.

Meč samozřejmě mohou držet i celé postavy, většinou je to pak obrněnec (Hörner z Hornecku), lev (Fischer z Fischersbachu) nebo méně častěji orlice (Jonghen).

Možná je i kombinace různých výše uvedených motivů: „Ve štítě most, na něm lev s mečem v prave a opírá se o jednu ze dvou košatin, které slouží jako barikáda“ (Zatočil z Löwenbrucku).

U vojáků se též často objevují prapory (Lamprecht) a praporky (Gersdorf), buď barevné, nebo i s určitými znameními, jako kříž (Lamprecht), půlměsíc (Komorník) nebo i třeba hlava Turka (Blankovský).

Jiné zbraně odkazující na vojenskou kariéru krom meče a již zmíněné vojenská pistole (Desfours), jsou mimo jiné: kopí (Gutsmuths), partyzána (Butz von Rohlsberg), halapartna, „tři zkřížené halapartny“ (Flade) a morgenštern (Claussnicz) nebo méně tradiční zbraně, které odkazují ke konkrétní kariéře: turecká šavle (Blankovský), „vyskakující postava Turka v modrém kaftanu se zlatou šerpou, s bílým turbanem na hlavě a s nataženým lukem v rukách“ (též Blankovský), buzikan (Ungar) nebo zcela konkrétní „osmanské kopí zvané turecky czida“ (Komorník).

Dále pak často můžeme vidat (většinou zapálené) granáty (Kraus von Krausenfels) nebo železné koule – které mohou být buď vyskládané jako samostatná figura (Braun z Braunthalu) nebo je může držet jiná z figur, většinou obrněnec nebo lev (Městský).

Dále to mohou být součásti vojenské výzbroje. Tak můžeme nalézt v erbu např. ostruhy „pošíkem položené za sebou tři stříbrné jezdecké ostruhy“ (Boos-Waldeck) nebo jiné části výzbroje: „obrněnec, na hlavě burgonet se třemi pery“ (Butz von Rohlsberg) či ještě méně tradiční výstroj „stříbrná hradba, na ní stojí lev, jak v prackách drží zlatý obléhací žebřík“ (Kokolský z Kunewladu).

Oblíbený je u vojáků též motiv vavřínu coby symbolu vítězství, ať již jako samostatného věnce (Zatočil) či ratolesti (Kolb), nebo např. v kombinaci s mečem: „meč procházející vavřínovým věncem“ (Eyser).

Specifickým případem jsou ještě motivy odkazující k tomu, že se žadatel přímo účastnil turecké války. Krom již výše zmíněných se jedná o „v klenotu postava Turka s jednou rukou, ve které drží šíp“ (Waldorf), uťatá hlava Turka (Mattern), „v klenotu vyrůstajícího Turka ve fialovém kaftanu s modrou šerpou, s tmavými vlasy a kníry a s turbanem na hlavě, hledící vpravo, jak má pravou ruku ohnutou v lokti a v ní drží tureckou šavli“ (Clary), „v klenotu trup Turka“ (Koch) nebo „půlměsíc“ (Blankovský 1681).

V závěru lze říci, že většina povýšených vojáků má v erbu nějakou připomínku své vojenské služby – ať již v podobě výše zmíněných znamení, nebo lva či orla (nebo orlice) coby symbolů statečnosti a síly i jako připomínku zemských znaků. Totéž se týká i části žadatelů, kteří sice sami neprošli vojenskou službou, ale kteří ve své žádosti zmiňují své předky, kteří prožili v armádě alespoň část svého života nebo ve službě dokonce padli.

6. 2. Jiná znamení související s povoláním

Jiných znamení, která by odkazovala na povolání, není příliš. Souvisí to pravděpodobně s tím, že žadatelé si přáli se stát členy „jiné“ vrstvy a krom symbolů spojených s válečnictvím by nutně jakákoli spojitost s povoláním odkazovala na jejich prostý původ a výkon tzv. nešlechtických povolání. Obliba znaků, které zobrazují mimo jiné symbol toho, díky čemu žadatel zbohatl a mohl si nobilitaci dovolit (jak finančně, tak i společensky), přijde až v dobách pozdějších – např. „tři rohlíky po dvou k sobě svázané rudou stuhou“ (von Weger z roku 1728).

Ale i zde se samozřejmě najdou výjimky.

Liborius Lamers von Lipspring byl slezským rentmistrem, kancelistou u Kladského úřadu a výběřčím daní v Rakousku: „v srdečním červeném štítu železná okovaná truhla neboli kasa, na níž stojí stříbrný dvouocasý lev s korunkou.“

Antonio von Janinalli, nejvyšší mincmistr v Kutné Hoře, má ve štítě i v klenotu dvě zkřížená kladívka, v klenotu je doplňuje ještě nápis „Spe et Patientia“.

Johann Baptista Kaschnitz von Weinberg, úředník solního úřadu, má ve štítě lva, co drží vědro soli.

Některé figury mohou na povolání odkazovat ne zcela přímo. Jako např. Heinrich Sartorius z Weisenthalu, sekretář Nejvyššího úřadu ve Slezsku má „v klenotu postava... v pravé ruce srolované popsané listy papíru“. Nebo Johann Centner z Cententhlu, který byl 20 let berním úředníkem, má „v klenotu rostoucí postavu mladíka v červeném oděni s modrým límcem, páskem a manžetami a se zlatými vlasy, hledící vpravo, levou ruku v bok, v pravé tři zlaté obilné klasy“, které odkazují na vybírání daně.

Trochu specifickým znakem, který odkazuje sice na vojenskou kariéru majitele erbu, ale spíše jako na jeho zastávanou funkci, a ne na jeho válečnické zásluhy, je znak Maxmiliána Alexandra Ludwiga von Blumenkron, který dva roky zastával funkci kvartýrmajstra, tedy toho, kdo se stará vojenskému oddílu o ubytování a stravu. Na to odkazuje figura v klenotu

jeho erbu: „v klenotu postava v modrém dolomanu, levou ruku v bok, v pozvednuté pravé ruce stříbrnou lžičku“.

Dalším znakem, který by mohl spadat do této kategorie je ten, který byl udělen staroboleslavskému děkanovi Jiřímu Bílkovi z Bilenberku: „v pravém modrém poli zelené trojvrší a na něm stařec v šedém oblečení, který má v levé ruce polovinu kotvy.“ Kotva je obecná figura, která se v heraldice často váže k církevnímu prostředí nejen kvůli své náboženské symbolice¹³⁵, a stařec na uděleném erbu je namalován vyloženě jako poustevník.

6. 3. Mluvicí znamení

Mluvicím znamením nazýváme ty figury, které nějak – většinou zvukově nebo významově – odkazují na jméno svého nositele.¹³⁶

Takových znaků nalezneme ve sledovaném souboru poměrně hodně. Jsou to např. „růžové větvičky“ (Rosenbusch, *pozn: die Rose – něm. růže, der Busch – něm. keř*), „černá lví pracka, která drží svazek ječmene... v klenotu snop ječmene“ (Mauritius Bink von Gerstenfeldt; *pozn: die Gerste, něm. ječmen*), „v poli vrba... v klenotu lev s vrbovou větvičkou“ (Barthel von Weidenthal; *pozn: die Weide – něm. vrba*), „černý medvěd“ (Bersuder; *pozn: der Bär – něm. medvěd*), „v klenotu anděl ve stříbrném šatě“ (Engel z Engelsflussu; *pozn: der Engel – něm. anděl*), „myslivec s flintou“ (Jäger; *pozn: der Jäger – něm. myslivec*), „v černém znaku tři veliké plameny ... v klenotu dva černé olifanty, z nichž šlehá oheň“ (Flamm, *pozn: die Flamme – něm. plamen*), „obětní oltář se zapálenou obětí“ (Weyrach; *pozn: der Weihrauch – něm. kadidlo*), „ve staré červené židli sedící soudce se „scepter“ v ruce“ (Johann Praetorius von Richthofen; *pozn: der Richter – něm. soudce, scepter je zvláštní druh většinou vyřezávaného žezla, které slouží coby odznak většinou úřední moci*).

Jsou i případy, kdy se vyskytuje více figur vztahujících se ke jménu: „zlatý gryf v levé prace držící zlatý pohár“ (Becher von Greiffenbecher; *pozn: der Becher – něm. pohár, der Greif – něm. gryf*), „šesticípá zlatá hvězda, v ní borový kmen přirozených barev, jak roste skrz zlatou korunu“ (Borowansky von Borowan und Sternfeld; *pozn: der Stern – něm. hvězda*), „dva zlatí lvi ve skoku k sobě, mezi nimi plama přirozených barev“

¹³⁵BUBEN, M., *Encyklopedie...*, s. 191.

¹³⁶tamtéž, s. 225-227. I když de facto se popisem „mluvící znamení“ vztahuje i na předchozí dva oddíly, neboť v pravém slova smyslu se mezi mluvící znamení počítají i ta, která nějak reflektují původní povolání prvního nositele erbu.

(Mezlecký z Palmblöwenu; pozn: *die Palme* – něm. palma, *der Löwe* – něm. lev) „v horním poli závaží – jeden centýř železné barvy, ve spodním zelené údolí“ (Centner z Cententhalu; pozn: *das Tal* – něm. údolí), „lev ve zvednuté pravé tlapě drží několik hlavic česneku se zelenými natěmi svázanými dohromady“ (Allio von Löwenthal; pozn: *aglio* – it. česnek, *der Löwe* – něm. lev).

Další znamení odkazují na jméno rodu poněkud nepřímou, leč stále jednoznačně: „v modrém poli potok“ (Jordan), „stříbrná radlice“ (Agricola).

Součástí zkoumaného souboru jsou i případy, kdy ovšem nobilitovaní nevyužili možností, které se jim vyloženě nabízely – jako příklad lze uvést rod Čejků z Olbramovic, kteří mají ve štítě orlici nebo Turka ze Šturmfeldu, u nějž všechny figury znaku odkazují na švédské obléhání Prahy.

6. 4. Patriotismus a vděk císaři

Jedním ze způsobů, jak se nobilitovaní snažili vyjádřit vděk císaři za jeho projevenou milost, bylo umístění takových figur do erbu, které by odkazovaly buď přímo na císaře (tedy většinou iniciála jména, případně i s číslovkou a korunkou) nebo na habsburský rod (císařský orel, méně často červený lev na zlatém pozadí jako rodový znak) nebo znaky jednotlivých dědičných zemí.

Císařova iniciála se vyskytuje často na srdečním štítku – buď rakouském červeném se stříbrným břevnem, nebo jednobarevném: „štít čtvrcený s černým srdečním štítkem se zlatou iniciálou L“ (Castelle). Druhou možností je umístění v klenotu buď jako samostatná figura: „v klenotu písmeno L mezi křídly“ (Holweyl) nebo „v klenotu vyrůstající gryf ze štítu, jak v prackách drží černou literu L se zlatou královskou korunou“ (Baucke von Rostock), nebo součást jiné figury: „v klenotu vlajka s písmeny F III a druhá s L I“ (Ludwig z Liebenecku). Častý je výskyt orla, který je hlavní figurou klenotu: „v klenotu černý císařský orel, který má na hrudi korunovaný rakouský štítek, na jehož stříbrném břevně je černé písmeno L a římská číslice I“ (Clary).

Zde je na místě zdůraznit, že užití těchto znaků, které se tak či onak vztahují k císaři nebo k území, které spadalo pod jeho vládu, bylo možné pouze na zvláštní povolení a znamenalo zvláštní panovnickou milost,¹³⁷ a tak byly z původních návrhů tyto figury často přinejmenším upravovány (orli se měnili na orlice, lvi na lvice, červený štítek měl místo stříbrného břevna zlaté apod.) anebo byly vyškrtávány úplně. Někde na pomezí stojí případ

¹³⁷Viz např. vyjádření kanceláře ve spisu de Blanc, 1699.

Hildebranda Kerrisse von Rosenhaag, který žádal o „...ve zlatém břevně černé L..., v klenotu černá křídla a na nich zlaté L a I“, kdy mu nakonec bylo povoleno mít iniciály v klenotu, ale nikoli i ve štítě. Obecně lze říci, že tuto „obzvláštní milost císařovu“ obdrželi většinou zasloužilí vojáci vyšších šarží, vysocí dvorští úředníci nebo osobní sloužící císaře.

6. 5. Zvláštní znamení

Mezi udělenými a navrhovanými erby se najdou i takové, které by se daly označit rozhodně za jedinečné.

Ať již pro to, jak si je nobilitovaný představoval a pospojoval v jeden heraldicky hrůzostrašný návrh nebo pro obskurnost a naprostou nevhodnost zvolených figur. Jiné erby se vymykají pouze užitím ne zcela obvyklých figur.

Příkladem prvního přístupu, z něž by byl hezký obraz, ale ne erb, může být „pod nebem široká země, v patě štítu potok, vše přirozených barev. Vprostřed štítu fialová stolistá růže se zelenými lístky a odhalenými kořeny, nad ní zlatá královská koruna. V kořenech se nachází stříbrný pelikán, který svou krví krmí svá mláďata“ (Alt von Althen).

Příkladem erbu s heraldicky naprosto nevhodnými figurami, které nelze na první pohled dobře poznat, natož správně popsat, může být: „Štít červeno-stříbrně dělený, v horním poli závaží – jeden centýř železné barvy, ve spodním zelené údolí“ (Centner von Cententhal). Dalším příkladem může být: „v modrém poli potok přirozené barvy“ (Jordan), kdy ani v návrhu erbu není na první pohled patrné, že v onom poli nějaká další figura vůbec je.

Specifickým případem pak jsou figury a celé znaky, které pravděpodobně měly pro původního nositele znaku nějaký význam, ale vzhledem k tomu, že v žádosti ani nobilitační listině není uveden, dnes lze jen těžko říci, co tato konkrétní figura znamená. Např. „v klenotu rostoucí nahý mladík s šedo-zlatými vlasy s červenou šerpou s mašlí z pravého ramene k pasu, v pravé ruce drží červenou nápisovou pásku se zlatými písmeny S.D.P.N.Q.C.N. a v levé tři stříbrné hady neb zmije se zlatými jazyky“ (Cattani).

Další výčet zahrnuje nepříliš obvyklé figury, které se v souboru objevily: „anděl s křížem a mečem“ (Eggershausen), „v klenotu anděl ve stříbrném šatě s červeným páskem, ve stříbrné helmě, nad hlavou v pravé ruce pozdvižený meč, v levé před sebou kulatý stříbrný štít“ (Engel z Engelsflussu), „fénix“ (Erna von Ehrnau), „...v červeném poli přirozená voda, v ní mořská siréna se zlatými vlasy, v pravé pozdvižené ruce drží buzikan... v klenotu meluzína se zlatými vlasy“ (Ungar), „obětní oltář se zapálenou obětí“

(Weyrach), „uťatá hlava medúzy“ (Just), „v klenotu černo-zlatě a červeno-stříbrně dělená křídla, mezi nimi Samson zápasící se lvem“ (Hentschel), „východ slunce“ (Kordič a Jokay von Pohroncz-Szelepcsény), „zelená lilie s kořeny, kolem sebe dva zlaté dukáty“ (de Blanc), „v klenotu dvě zkřížená kladívka a nápis „Spe et Patientia“ (Janinalli), „ve štítě nymfa, neb mladá mořská panna se zlatými vlasy, pravou ruku pozvednutou k blesku, v moři před bouřkovým nebem přirozených barev, z pravého horního rohu štítu se objevuje ohnivý mrak z nějž vyráží zlatý blesk směřující k panně... v klenotu siréna“ (Schauer ze Schauerfeldu), „ve štítě i v klenotu stříbrná hořící věž, z jejíchž tři oken a otevřené střechy šlehají plameny a vypadávají z nich hořící Turci“.

6. 6. Rodové záležitosti

Součástí povýšení do vyššího stupně šlechtické hierarchie bylo často i tzv. polepšení erbu. K tomu může v obecné rovině dojít několika způsoby¹³⁸:

1. **Udělení zcela nového znaku** – ve sledovaném souboru se nevyskytuje.
1. **Změnou části původního erbu, nebo jeho přesunem (např. do klenotu nebo srdečního štítku)** – např. Wolf z Wolffsburgu, kdy se původní jednoduchý štít stal srdečním štítkem nového znaku, nebo např. Bílek z Bilenberka (viz příloha č. 3), kdy Jan Václav Bílek z Bilenbergu v roce 1661 dostal udělen znak dosti odlišný od toho, který byl udělen jeho dědovi v roce 1630, z nějž zůstaly v podstatě pouze barvy a motiv kotvy, která ovšem změnila barvu ze stříbrné na zlatou. Jeho syn se ovšem r. 1687 vrátil k původní, jen lehce pozměněné podobě.
2. **Vlastním polepšením:**
 1. **změna tinktur** – viz výše popsaná změna u Bílků z Bilenberka;
 2. **přidání koruny nebo změny točenice v korunu** – nevyskytuje se;
 3. **úprava figury** – např. Engel z Engelsflussu, kdy „anděl ve stříbrném šatě s červeným páskem, ve stříbrné helmě, nad hlavou v pravé ruce pozdvižený meč, v levé před sebou kulatý stříbrný štít“ byl v r. 1658 změněn na „anděl ve stříbrném šatě s červeným páskem, ve stříbrné helmě, nad hlavou v pravé ruce pozdvižený meč, v levé před sebou oválný zlatý štít s černou orlicí“.
3. **Rozhojnění:**
 1. **polí a figur** – např. Nikolaus Blankovský r. 1644 dostal znak „Erb černo-stříbrně čtvrcený, v prvním a čtvrtém poli na zeleném trojvrší zlatý korunovaný

¹³⁸Následující výčet dle BUBEN, M., *Encyklopedie...*, s. 282-284.

gryf ve skoku, jak v pravé praruce drží stříbrnou tureckou šavli se zlatou rukojetí, v druhém a čtvrtém poli dva zkřížené trojúhelníkové červené praporky s hlavou Turka v turbanu“. Jeho potomek Johann r. 1681 dostal „Erb čtvrcený se srdečním štítkem, ten je stříbrný se dvěma zkříženými červenými obdélníkovými vlajkami s zlato-černými žerděmi, na nichž se vidí uťatá hlava Turka v turbanu. První a čtvrté pole černé se zlatým korunovaným gryfem ve skoku, který drží v praruce tureckou šavli, druhé a třetí pole dělené, v horní modré polovině zlatá šesticípá hvězda, ve spodní červené zlatý půlměsíc cípy vzhůru“;

2. *přidáním císařského či královského znaku, figury, znaků zemí či jejich částí nebo panovníkovy iniciály* – např. opět Engel z Engelsflussu, kdy štít, který drží anděl v klenotu se z „oválný zlatý štít s černou orlicí“ roku 1670 změnil na „korunovaný oválný červený štít se stříbrným břevnem“, nebo Johann Georg Ziganz von Grünthallm, který dostal srdeční štítek se zlatým L s korunkou;
3. *přileb nebo klenotů* - např. Hans Cuhrschwandt dostal ke dvěma stávajícím přilbám „Dvě korunované turnajské přilby, obě přikryvadla červeno-stříbrná, první v klenotu dvě pštrosí pera, červené a stříbrné, druhá v klenotu černý lovecký roh se zlatou stuhou“ roku 1699 třetí „tři korunované turnajské přilby s červeno-stříbrnými přikryvadly, první v klenotu dva rohy, druhá v klenotu bílou růží ze štítu, z níž vyrůstá červené a stříbrné pštrosí pero, levá helma bez změny.“

Obecně lze konstatovat, že polepšení znaku se většinou dalo rozhojněním polí, figur a/nebo přileb.

Staré české rody měly v podstatě strategii, která by se dala nazvat „status quo“, kdy si cenili svého původního erbu natolik, že jej nechtěli měnit (nebo alespoň ne příliš), např. Kolovratové. Na druhé straně jsou zde např. Schwarzenbergové, kteří během 200 let znak změnili několikrát.

Nové rody jsou na tom z hlediska strategie většinou jinak. Zhruba polovina všech nobilitovaných se snažila dosáhnout při povýšení i polepšení erbu, u rozvětvenějších rodin o to mohly usilovat i jednotlivé větve nezávisle na sobě a v podstatě současně. Příkladem může být rod Michnů z Vacínova, který získal erb původně roku 1598. Ve fondu ČDK jsou pro ně k dispozici složky z 14. srpna 1598 pro vladycký stav, 14. listopadu 1623, starý stav

svobodných pánů, 9. dubna 1625, též, 27. července 1626, potvrzení starého stavu svobodných pánů, 20. května 1632, potvrzení stavu říšských hrabat, 6. června 1663, starý stav svobodných pánů a 14. ledna 1711 pro stav hraběcí – a mezi tím je obsaženo pět různých polepšení nebo jeho potvrzení.

7. Závěr

Sledované období počíná 2. dubnem 1657, tedy smrtí Ferdinanda III., a končí 5. květnem 1705, kdy vládu převzal Leopoldův starší syn Josef. Za tu dobu provedla Česká dvorská kancelář 862 nobilitačních řízení. V tomto počtu jsou zahrnuta samostatná udílení nebo polepšení čestných titulů či oslovení, potvrzení starších, říšských nebo uherských titulů, ale není tam zahrnuto udělení či potvrzení samostatných inkolátů, pokud nebyly vydány ve stejný den, jako nobilitační listina nebo byl udělen inkolát rovnou v rámci jedné listiny. Tento počet řízení ovšem neodpovídá počtu skutečně vydaných listin – některé nebyly vyzvednuty, některé naopak byly vydány ve více exemplářích pro více příjemců. Celkem bylo nobilitováno 891 osob z 706 rodů, někteří z nich i vícenásobně.

Nově nobilitované osoby pocházely povětšinou z řad měšťanstva zemí Koruny české nebo Říše, méně často pak z ostatních zemí Evropy.

Ve většině případů nově nobilitovaných rodů se postup ve společenské hierarchii zastavil na nejnižší příčce, tedy prostém šlechtictví, nebo ve stavu rytířském. Tyto dva druhy udělených titulů jsou také nejpočetnější. Jednalo se často o případy, kdy nobilitované osoby vnímaly své povýšení do šlechtického stavu jako vyznamenání či ocenění vlastních zásluh, ale nechtěly, nebo ani nemohly, se vzdát svého dosavadního způsobu života a obživy, což byl jeden ze základních předpokladů pro vstup do skutečné šlechtické společnosti. Někteří pak usilovali o povýšení do rytířského stavu hlavně proto, aby se mohli ujmout deskových statků, které získali sňatkem nebo dědictvím a jejichž držba byla podmíněna udělením inkolátu a vstupem mezi stavovskou společnost, v níž byl rytířský stav tím nejnižším stupněm.

Jiným případem jsou rody, u nichž se pravděpodobně proniknutí do vyšších pater společnosti stalo základem rodové strategie, a mezi jednotlivými povýšeními se vystřídala většinou jedna generace. Některé rody se takto dokázaly povznést z městského prostředí mezi vysokou šlechtu i v průběhu jednoho století.

Většina povýšených zmiňuje poměrně široce pojaté záslužné činy vlastních předků. Obvykle alespoň dvě generace nazpět, ale výjimkou nejsou ani popisy zahrnující dobu půl tisíciletí, nebo počínající dokonce příchodem rodiny do Čech po boku bratrů Čecha a Lecha. V některých případech jsou zásluhy rodu to jediné, co je v žádosti či nobilitační listině výslovně uvedeno.

Pokud jsou uvedeny skutečné zásluhy nobilitované osoby či osob, většina z nich zmiňuje svou úřednickou kariéru. Jedná se především o nejvyšší úřady ve Slezsku a na Moravě, méně často pak v Čechách nebo o centrální úřady ve Vídni. Výjimkou nejsou ani správci šlechtických či komorních statků nebo členové městské správy.

Další zmiňovanou zásluhou je pak vojenská služba. Leopoldova vláda byla plná válečných konfliktů – od pohraničního přetlačování se s Francií přes vnitřní konflikty s povstalci v Uhrách až po takřka nekonečnou válku s Osmanskou říší. Vojáci bývali většinou povyšováni až po delší době – ve větším množství případů se, stejně jako u úředníků, zmiňují o službě delší než 20 let. Výjimkou ovšem nejsou ani povýšení, která následují relativně nedlouho po nějaké důležité válečné události – jako příklad lze uvést bitvy u Slankamene nebo u Zenty, případně obléhání Bělehradu nebo obranu obléhané Prahy a Vídně. Vojáci a účastníci bojových akcí jsou jedinou profesní skupinou, u níž se pravidelně objevuje spojitost nově udělovaného nebo polepšeného erbu s profesí žadatele a uvedenými zásluhami.

Další skupinou jsou duchovní. Těch není ve sledované skupině příliš mnoho a zvláštní jsou i tím, že jejich nobilitační diplomy jsou mnohem častěji psány latinsky. Vymykají se často i tím, že spolu s nimi byl nobilitován další člen jejich rodiny, aby titul nezanikl.

U poslední skupiny, u níž nejsou uvedeny konkrétní důvody povýšení, přichází v úvahu v podstatě tři možnosti. První je, že se jedná o příslušníky šlechty nebo bohaté měšťany, kteří de facto žádné povolání nevykonávají a žijí jen z majetku nebo statků rodiny. Druhým případem je situace, kdy byl dotyčný opravdu nobilitován na základě zásluh svého předka, např. otce, který padl ve službě armádě, a syn byl tak povýšen hlavně s ohledem na něj. Nebo je příjemce dosud příliš mlád a vlastní povolání ještě nevykonává – v listině se zmiňuje např. to, že je zapsán na univerzitě a pilně se připravuje na služby, které bude moci vykonat pro svého vladaře a svou zemi. Třetím případem je tzv. koupené šlechtictví, kdy byl rozhodujícím faktorem finanční zisk.

Obecně lze tedy říci, že na jedné straně spektra povyšovaných pronikali mezi nižší šlechtu rody měšťanských elit (ať již skrze svou úřednickou nebo obchodnickou kariéru, méně často pak vojenskou), kteří častěji na nižších příčkách urozenosti i zůstávají. Na druhé straně se zde začíná stále sebevědoměji prosazovat a formovat šlechta dvorská s osobními vazbami na panovníka, dvůr a nejvyšší úřady.

Co se samotných složek týče, jsou ve fondu zachovány pouze schválené nobilitace, i když originály některých z nich nebyly doručeny příjemci, pravděpodobně pro nezaplacení taxy.

Většina ze složek obsahuje jen koncept povyšovací listiny a jediným dalším dokumentem bývají koncepty intimátů a inkolátů, případně intimátů k inkolátu. Situace se mění až přibližně v posledním desetiletí Leopoldovy vlády, kdy se začíná objevovat mnohem více zachovaných žádostí a příloh k nim a přednesení kanceláře. Koncepty nobilitačních listin jsou většinou psány německy, ovšem pokud byla žádost poslána česky, jsou koncepty a následně i listiny psány česky. Latinsky se vyskytují koncepty nobilitačních diplomů pro duchovní a inteligenci.

Běžná doba od podání žádosti do jejího kladného vyřízení se pohybovala od dvou měsíců do jednoho roku, ovšem výjimkou nebyla ani nobilitační řízení, která se táhla dlouhá léta.

Předkládaná analýza přímo navazuje na práce Ivany Austové¹³⁹, Adam Poláška¹⁴⁰, Jiřího Brňovjáka¹⁴¹ a Zbyňka Žouželky¹⁴² a kompletuje tak období od Ferdinanda II. do počátku vlády Marie Terezie (tedy roky 1627–1732).

V obecných závěrech se výsledky získané během studia materiálu sledovaného období shodují s výše uvedenými pracemi, jen s výjimkou zjištění většího zastoupení nobilitovaných vojáků, které je dáno několika důležitými válečnými událostmi v období Leopoldovy vlády nebo těsně před ním.

Protože je součástí předkládané práce i tabulka nobilitovaných řazená abecedně a další tabulka rodů, může být spolu s předchozími kapitolami podkladem pro další bádání o nové šlechtě v druhé polovině 17. století, stejně jako pro studium života vojáků a úředníků daného období.

139

AUSTOVÁ, I., *Býti šlechticem...*

¹⁴⁰POLÁŠEK, A., *Nobilitace...*

¹⁴¹Původně disertační práce BRŇOVJÁK, Jiří, *Nobilitační politika císaře Karla VI. v českých zemích 1712-1740*. Ostrava. Disertační práce. Ostravská univerzita, Filosofická fakulta, katedra historie. 2005, kterou autor poté rozpracoval do několika knižních studií a monografií, hlavně BRŇOVJÁK, J., *Nobilitace...*, BRŇOVJÁK, J., *Šlechticem...*, BRŇOVJÁK, BRŇOVJÁK, J., *České nobilitace...*, BRŇOVJÁK, J., *Šlechtic...*

¹⁴²ŽOUŽELKA, Z., *České nobilitace...*

8. Seznam použité literatury

8.1. Literatura

AUSTOVÁ, Ivana, *Býti šlechticem: šlechtické nobilitace v letech 1627–1657 v českých a rakouských dědičných zemích*. České Budějovice, 2016

AUSTOVÁ, Ivana, *Nobilitační listiny: Možnosti a limity životopisného (genealogického) výzkumu na příkladu škrétovských privilegií*, in: Karel Škréta (1610–1674): *dílo a doba*. Studie, dokumenty, prameny. Praha, 2013

BALCÁREK, Pavel, *Ve víru třicetileté války: politikové, kondotiéři, rebelové a mučedníci v Zemích české koruny*. České Budějovice, 2011

BEESE, Christian, *Markgraf Hermann Von Baden (1628–1691): General, Diplomat Und Minister Kaiser Leopolds I.* Stuttgart, 1991

BERÁNEK, Karel, BERÁNKOVÁ, Věra, *Pozůstatky archivu říšské kanceláře v Státní ústředním archivu v Praze*, Historický sborník 25, 1977

BERENGER, Jean, *Finances et Absolutisme autrichien dans la seconde moitié du XVIIème siècle*. Lille-Paris, 1975

BRŇOVJÁK, Jiří (a kol.), *Nobilitace ve světle písemných pramenů*. Ostrava, 2009

BRŇOVJÁK, Jiří, *Šlechticem z moci úřední: udělování šlechtických titulů v českých zemích 1705-1780*. Ostrava, 2015

BRŇOVJÁK, Jiří, "Adelsrecht" aneb možnosti nabývání šlechtictví v českých zemích v kontextu habsburské monarchie a Svaté říše Římské v 17.–19. století. In: *Genealogické a heraldické informace* 22 (37), 2017

BRŇOVJÁK, Jiří, *České nobilitace podnikatelů v období vlády císaře Karla VI. (1712–1740). Nobilitace – stavovství – merkantilismus*. In: *Šlechtic podnikatelem – podnikatel šlechticem. Šlechta a podnikání v českých zemích v 18.–19. století*. Ostrava, 2008

BRŇOVJÁK, Jiří, *Nobilitační politika císaře Karla VI. v českých zemích 1712–1740*. Ostrava. Disertační práce. Ostravská univerzita, Filosofická fakulta, katedra historie. 2005

BUBEN, Milan, *Encyklopedie heraldiky*. Praha, 1994

BŮŽEK, Václav, SMÍŠEK, Rostislav (eds.), *Habsburkové. Země Koruny české ve středoevropské monarchii*. Praha, 2017

BŮŽEK, Václav, *Nižší šlechta v politickém systému a kultuře předbělohorských Čech*. Praha, 1996

- BŮŽEK, Václav, Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku. Praha, Litomyšl, 2002
- BŮŽEK, Václav, Světy posledních Rožmberků. Praha, 2011
- BŮŽEK, Václav, Rytíři renesančních Čech. Praha, 1995
- BŮŽEK, Václav, Úvěrové podnikání nižší šlechty v předbělohorských Čechách. Praha, 1989
- DAUBER, Robert L., Der Johanniter-Malteser Orden in Österreich und Mitteleuropa: 850 Jahre gemeinsamer Geschichte III. Wien, 1998
- DOERR, August von, Der Adel der böhmischen Kronländer: ein Verzeichniss derjenigen Wappenbriefe und Adelsdiplome, welche in den böhmischen Saalbüchern des Adelsarchives im k.k. Ministerium des Innern in Wien eingetragen sind. Prag, 1900
- EUBEL, Conrad, Hierarchia Catholica Medii Et Recentioris Aevi, Svazek 5, 2018
- FIALA, Michal, Erbovní listiny archivu Národního muzea: edice. Praha, 2001
- FIALA, Michal, HRDLIČKA, Jakub, ŽUPANIČ, Jan, Erbovní listiny Archivu hlavního města Prahy a Nobilitační privilegia studentské legie roku 1648. Praha, 1997
- FIALA, Michal, KREJČÍK, Tomáš, BRŇOVJÁK, Jiří, HRDLIČKA, Jakub (ed.), Litterae armorum: erbovní listiny Národního archivu v Praze. Praha, 2011
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, JANÁK, Jan, DOBEŠ, Jan, Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost. Praha, 2005
- CHVOJKA, Jiří, Staré náhrobky v Českých Budějovicích. In: Jihočeský sborník historický, roč. 48, č. 3–4. České Budějovice, 1979
- JÄGER-SUSTENAU, Hans, Erbovní cenzoři v Dvorských kancelářích ve Vídni 1707-1918, Genealogické a heraldické informace, 1988 2-3
- KADLEC, Jaroslav, Jiří Bílek z Bílenberka. In: Časopis společnosti přátel starožitností, 60, 1952
- KALISTA, Zdeněk (ed.), Korespondence císaře Leopolda I. s Humprechtem Janem Černínem z Chudenic. Díl I. Praha, 1936
- KNOZ, Tomáš, Pobělohorské konfiskace: moravský průběh, středoevropské souvislosti, obecné aspekty. Brno, 2006
- KOLLMANN, Josef, Valdštejnův konec 1631–1634. Historie 2. generalátu. Praha, 2001
- KOLLMANN, Josef, Valdštejn a evropská politika 1625–1630. Historie 1. generalátu. Praha, 1999
- KOVAŘÍK, Jiří, Ludvík XIV., Život, doba a války krále Slunce. Třebíč, 2013

KREJČÍK, Tomáš, Coats of Arms and Grants of Arms as Part of the System for Preserving Family Memory and Reinforcing the Prestige of Noble Families. In: 11th Congress of Czech Historians: Changes of the Noble Society, Aristocracy and New Nobility in the Habsburg Monarchy and Central Europe from the 16th to the 20th Century. Ostrava - Praha, 2018. s. 95-112

KREJČÍK, Tomáš, Erbovní miniatury nobilitačních a erbovních listin v Archivu města Brna. In: Archivum amicus historic est Sborník příspěvků k životnímu jubileu Hany Jordánkové. Brno, 2015, s. 267-278

KUBEŠ, Jiří, Martin BAKEŠ, Michaela BURIÁNKOVÁ (a kol.), V zastoupení císaře: česká a moravská aristokracie v habsburské diplomacii 1640–1740. Praha, 2018

LÍVA, Václav, Bouře nad Prahou, aneb, Švédové před Prahou a v Praze r. 1648. Praha, 1948

MALÝ, Karel, Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Praha, 1997

MAŠEK, Petr, Šlechtické rody v Čechách, na Moravě a ve Slezsku od Bílé hory do současnosti. Praha, 2008-2010

MAŤA, Petr, Svět české aristokracie: (1500–1700). Praha, 2004

MIKULEC, Jiří, České země v letech 1620–1705. Praha, 2016

MIKULEC, Jiří, Leopold I.: život a vláda barokního Habsburka. Praha, 1997. Historická paměť

MÜLLER, Karel, Erbovní listiny v archivech Slezska a severní Moravy. Opava, 2001

MÜLLER, Karel, Erbovní listiny ve Státním oblastním archivu v Opavě. Ostrava, 1985

MÜLLER, Karel, Erbovní listiny v okresních archívech Severomoravského kraje: (s dodatky k soupisu erb. listin v SOA Opava). Ostrava, [1987?]

MÜLLER, Karel, Erbovní listiny v muzeích a knihovnách Severomoravského kraje: (s dodatky k soupisu erbovních listin v SOA Opava). Zvláštní příloha zpravodaje KGHO. Ostrava, 1992

PERNES, Jiří, FUČÍK, Josef, HAVEL, Petr, a kol., Pod císařským praporem. Historie habsburské armády 1526–1918. Praha, 2003

POLÁŠEK, Adam. Nobilitace vydané Českou dvorskou kanceláří za vlády Josefa I. (1705-1711). Ostrava. Diplomová práce. Ostravská univerzita, Filosofická fakulta, katedra historie, 2010.

SINAPIUS, Johannes, Schlesische Curiositäten, díl 1. Leipzig, 1720

- SKUTIL, Jan (ed.), *Morava a Brno na sklonku třicetileté války: [konference Brno, 22. a 23. června 1995]*. Praha, 1995
- SMÍŠEK, Rostislav, *Císařský dvůr a dvorská kariéra Ditrichštejnů a Schwarzenberků za vlády Leopolda I.* České Budějovice, 2009
- STLOUKAL, Karel, *Česká dvorská kancelář 1599–1608. Pokus z moderní diplomatiky.* Praha, 1931
- ŠEBÁNEK, Jindřich, FIALA, Zdeněk, HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, *Česká diplomatika do roku 1848.* Praha, 1971
- THIEME, Ulrich, BECKER, Felix (kol.): *Allgemeines Lexikon der Bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart. Díl 1: Aa–Antonio de Miraguel.* Leipzig, 1907
- VLNAS, Vít, *Princ Evžen Savojský: život a sláva barokního válečníka.* Praha, 2001
- VOKÁČOVÁ, Petra, *Příběhy o hrdé pokoře: aristokracie českých zemí v době baroka.* Praha, 2014
- WALTHER, Lucas, *Christliche Leichpredigt, Bey dem Begräbnis.* Breslau, 1612
- ZEDLITZ, Leopold Freiherr von, *Neues preussisches Adels-Lexicon, oder, Genealogische und diplomatische Nachrichten, svazek 2 E-H.* Leipzig, 1837
- ŽOUŽELKA, Zbyněk, *České nobilitace Marie Terezie v letech 1740–1762 (na základě analýzy svazků Salbuchů číslo 174, 192, 204 a 209).* Ostrava. Disertační práce. Ostravská univerzita, Filosofická fakulta, katedra historie, 2009
- ŽOUŽELKA, Zbyněk, *Nobilitace úředníků správních institucí českých zemí za zásluhy v hospodářské sféře v letech 1740–1780 (stručný nástin problému).* In: *Šlechtic podnikatelem – podnikatel šlechticem. Šlechta a podnikání v českých zemích v 18.–19. století.* Ostrava, 2008
- ŽUPANIČ, Jan, *Nižší šlechta dědičných zemí a Uherska ve srovnávací perspektivě.* In: KOVAČKA, Miloš, AUGUSTÍNOVÁ, Eva, MARUNA, Maroš, *Zemianstvo na Slovensku v novoveku, část 1.* Martin, 2009
- ŽUPANIČ, Jan, *Šlechta a aristokracie v podunajské monarchii.* In: FEDERMAYER, Frederik, *Magnátske rody v našich dejinách 1526–1948.* Martin, 2012
- ŽUPANIČ, Jan, *Nobilitace žen v Rakouském císařství.* In: AMBROŽOVÁ, Hana a kol., *Historik na Moravě, Brno, 2009*
- ŽUPANIČ, Jan, *Nová šlechta rakouského císařství.* Praha, 2006
- ŽUPANIČ, Jan, *Židovská šlechta Podunajské monarchie. Mezi Davidovou hvězdou a křížem,* Praha 2012

ŽUPANIČ, Jan, FIALA, Michal, *Nobilitas Iudaeorum. Židovská šlechta střední Evropy v komparativní perspektivě*, Praha 2017

ŽUPANIČ, Jan, STELLNER, František, FIALA, Michal, *Encyklopedie knížecích rodů zemí Koruny české*. Praha, 2001

ŽUPANIČ, Jan, LAŠŤOVKA, Marek, FIALA, Michal, HRDLIČKA, Jakub, KREJČÍK, Tomáš (ed.), *Erbovní listiny Archivu hlavního města Prahy a Archivu Národního muzea. Osobní privilegia a obléhání Prahy roku 1648: textově-obrazová elektronická edice s audio složkou*. Praha, 2001

ŽUPANIČ, Jan, FIALA, Michal, KOBLASA, Pavel, *Šlechtický archiv c.k. ministerstva vnitra: erbovní listiny Národního archivu, Státního oblastního archivu v Praze, Archivu hlavního města Prahy (dodatky), Archivu Národního muzea (dodatky)*. Praha, 2014

ŽUPANIČ, Jan, *Brno a Praha. Nobilitace obránců české a moravské metropole v kontextu proměny městských elit druhé poloviny 17. století. Sborník archivních prací 66*. 2016

8.2. Seznam použitých pramenů

Universitätsbibliothek Freiburg i. Br., Hs. 1453: vom 14. März 1668, k dispozici online <http://dl.ub.uni-freiburg.de/diglit/hss1453/0001>

matrika zemřelých kostela sv. Štěpána ve Vídni, Wien/Niederösterreich (Osten): Rk. Erzdiözese Wien 01., St. Stephan Sterbebuch, sign. 03-26, fol. 6v, dostupné online na https://data.matricula-online.eu/cs/oesterreich/wien/01-st-stephan/03-26/?pg=15&fbclid=IwAR3ys-ky_sD7w9Zz_rQritNAD-nVtKNXxHdVe8Rb2XSniYSVZfUir8zwJ8

NA Praha, fond Genealogicko-heraldická sbírka Augusta Doerra 1870-1910, rejstřík k inkolátům

NA Praha, fond Saalbuchy

NA Praha, fond ČDK, IV D 1, kart. 410-514

NA Praha, fond ČDK, listiny, i.č. 1-449

Archiv Národního muzea, Sběrka listin, sign. B659